

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

"MİLLİ TETEBBULAR MECMUASI" ÜZERİNE
BİR İNCELEME

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
İsa ÇOLAKER

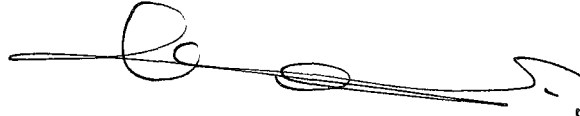
Danışman:
Doç.Dr. Mustafa Özbalcı

**"MILLİ TETEBBULAR MECMUASI" ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

T.C.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Celil TARAKŞI

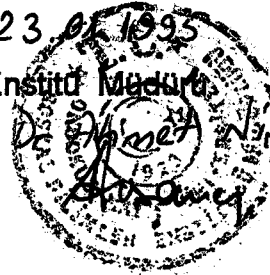
Üye : Doç. Dr. Mustafa ÖZBALCI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Fauz DEMİR

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait
olduğunu onaylarım.

23.04.1995
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ahmet NERİNCİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz	111
Kısaltmalar	1111
1. GİRİŞ	1
2. Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler, (C.1,S.2), (Tury Jozef) Çev: Râgıp Hulûsi	6
3. Avrupa ve Rusya'da Şark Tetebbu Tarihi, (C.1,S.1,2,3;C.2,S.5)	9
(Wilhelm Barthold) Çev:Râgıp Hulûsi	
4. Asır Sonlarına Kadar En Eski Türk Yadigarları, (C.2,S.4),	11
(Tury Jozef) Çev:Râgıp Hulûsi	
5. Kitabiyat Tenkitleri, (C.2,S.4,5)	13
Mehmet Fuat Köprülü	
6. Selçukiler Devrinde Anadolu'da Türk Medeniyeti ve Köprülü' nün MİM' deki Tercümelere, (C.2,S.5)	15
Mehmet Fuat Köprülü	
7. Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi, (C.1,S.1)	17
Ubeydullah Hoca Ahrar'dan Babursah, M.Fuat Köprülü	
8. Babür'ün Şiirleri (Gazellîyyat), (C.1,S.2,3;C.2,S.5)	18
(Babür) Çev:Mehmet Fuat Köprülü	
9. Türk Edebiyatında Asık Tarzının Menşei ve Tekamülü, (C.1,S.1) Türk Edebiyatının Menşei (C.2,S.4)	22
Mehmet Fuat Köprülü	
10. Arzname, (C.2,S.5)	54
(Celaleddin Devvani), Metin: Kilisli Rifat Bilge	
11. Divanü Lügati't-Türk'e Ait Birkaç Mülâhaza, (C.2,S.5)	56
Martin HARTMANN	
12. Hadis-i Erbaîn Tercümelere, (C.2,S.4)	57
Necip Asım Yazıksız	
13. Nefs-ül-Emirname, (C.1,S.3)	62
(Niksarîzâde), Çev:Serfettin Yalpkaya	
14. Vesikalar ve Muhtıralar, (C.2,S.5)	65
Serfettin Yalpkaya	

15. El Urazu Fi Hikâyet-ül-Selçukiyye Tercümesi, (C.1,S.2,3;C.2,S.5)	68
Serafettin Yalçın	
16. Bir Kavmin Tetkikinde Takip Edilecek Usûl ve Eski Türklerde İctimâî Teşkilat ile Mantıki Tasnifler Arasında Tenazür, (C.1,S.2,3)	70
Ziya Gökalp	
17. Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetebbular 1,2,3 (C.1,S.1,2,3,4)	73
Rauf Yekta	
18. Osmanlı Kanunnâmeleri, (C.1,S.2,3)	84
(Tevkiî) Abdurrahman Paşa	
19. Millî Tetebbular Mecmuası Bibliyografyası(Kronolojik) ...	86
20. Kavramlar Dizini	89
21. Yeradları Dizini	91
22. Genel Bibliyografya	93

ÖNSÖZ

Millî Tettebbular Mecmuası, bir yıl bile sürmeyen yayın hayatında oldukça yeni yazılarla okuyucuların karşısına çıkmıştır. Muhtevasını " Türk-İslam Medeniyeti ile ilgili yazmak " gibi bir tezle sınırlayan dergi, iki ayda bir yayınlanıyordu. Yazar kadrosu " Encümen-i Tetkik " ile sınırlı olduğu için, biz de incelememizi te'lif sahipleri ile sınırlı tuttuk.

Bir "Kadro Dergisi" diyebileceğimiz MTM'yi, yazılar üzerine değerlendirme, MTM bibliyografyası, dizinler, genel bibliyografya başlıkları altında inceledik.

Millî Tettebbular Mecmua'sındaki yazıları değerlendirirken; "Encümen" üyesi olan ediblerin yazılarından başlamayı tercih ettik. Zaten aralarında encümen üyesi olamayan yazar da pek yoktur. Böyle olunca, incelememizi tercüme yapanlar ve orijinal yazı sahipleri olmak üzere, yazıları ve yazı sahiplerini iki grupta incelemek zorunlu hale geldi. Her iki guruba mensup yazı sahiplerini, tahlilde bir araya getirdik.

Yazarı olmayan metinleri de ayrıca inceleme konusu yaptık. Özet ve alıntılarını sınırlı tutarak, tahlil ve tanıtmaya daha çok önem verdik.

Çalışmamızda "MTM Bibliyografyası" başlığı altında görülen kısım, derginin orijinal " içindikiler" kısmıdır. MTM'de 4 ve 5. sayıların sayfa numaraları verilmediğini düşünürsek, bibliyografyanın eseri tanımadaki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Kavramlar ve yeradları dizini de, tanıtmaya ve taramaya amaçlı çalışmamızda önemli bir yer tutar. Burada, dergiyi bizden sonra çok amaçlı tarayacaklara yol göstermeyi amaçladık.

"Genel Bibliyografya" bölümünde, MTM'nin üzerine yazılanlar ile çalışmamızda yararlandığımız diğer kaynaklara yer verdik.

Bu çalışmamda, bana yol gösteren hocam ve tez danışmanım Sayın Doç.Dr. Mustafa ÖZBALCI Bey'e her türlü destek,tesvik ve önerileri için sonsuz tesekkürlerimi arz ederim.

Ayrıca çalışmam sırasında, yardımlarını esirgemeyen Prof.Dr. Celal Tarakçı Bey'e, öteki hocalarıma, değerli esime ve dostlarıma tesekkür etmeyi bir borç bilirim.

Temmuz 1994

İsa ÇOLAKER

KISALTMALAR

A.g.y	: Adı geçen yazı
A.g.e	: Adı geçen eser
AİMTE	: Asar-ı İslamiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni
Ank	: Ankara
C	: Cilt
DLT	: Divanu Lügati't-Türk
H	: Hicrî
İst	: İstanbul
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
Mad	: Madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MTM	: Milli Tettebbular Mecmuası
S	: Sayı
Nr	: Numara
s	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve devamı
Yay	: Yayın
yy	: Yüzyıl

G I R I Ş

Arastırmamıza konu teskil eden "Milli Tetebbular Mecmuası"; "Asâr-ı Islâmiyye ve Milliye Tedkik Encümeni" tarafından yayınlanmıştır. Derginin çıkarıldığı yıllar;Osmanlı'nın çözüldüğü, savasın hüküm sürdüğü, milliyetçiliğin ivme kazandığı bir dönemdir.

10 Mart 1331 (1915) yılında yayınlanan AİMTE tüzük nizamnamesi yirmi dört maddeyi kapsamaktadır. Buna göre "Encümen-i Tedkik" : "Asar-ı Islamiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni hakkında tedkîkatta bulunmak, netîce-i tedkîkâtını nesretmek üzere"¹...kurulmuştur.

Encümen-i Tedkik; "Agaoglu Ahmet Bey, Köprülüzade Mehmet Fuat Köprülü,Yusuf Kâmil,Ziya Gökalp,Ali Emîri Efendi vb"² önemli şahsiyetlerden oluşuyordu."MTM etrafında toplanan bu şahsiyetler, aynı zamanda Dârülfünûn (İstanbul Üniversitesi) kadrosunu oluşturan profesörlerdi."³ Adı geçen yazarlar,daha sonraları Milliyetçi akımın basını çekeceklerdir. Daha sonra çıkan Yeni Mecmua (1917), Büyük Mecmua (1919),Dergah Dergisi (1921) gibi yayınlar,bu yazarları da içine alacaktır.

MTM; AİMTE adına ve Fuat Köprülü yönetiminde yayınlanıyordu. 1915'de iki ayda bir çıkarılan dergi,iki cilt ve bes sayı çıkmıştır. Derginin çizgisini dönemin kültürel gelişmeleri belirlemiştir: Türkoloji çalışmaları,dilbilim yazıları, Türk-İslam düşüncesi, metinler derginin ana malzemelerini oluşturmıştır. Ağırlıklı olarak,İslam uygarlığı ve Türk kültürüne ilişkin çeşitli dillerde yapılan çalışmaları (çeviri bazında) tanıtmayı amaçlıyordu.

1. MTM, C.1, S.1, s.190

2. A.g.y.

3. Burhan Bozgeyik,Kemalizmin Fikir Kaynakları,İttihat Yayınları,s.82, İstanbul 1993

Encümen-i Tedkik, bunu, sarkiyatçı(oryantalist,doğu bilimci) bazı batılı bilim adamlarını "fahri" üye yaparak sağlamıştır.Aşağıdaki karar bunu gösteriyor:

" Asâr-ı islâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni İslam Medeniyeti ve Türk harsına âit mesâildeki vukûf ve ihtisaslarından dolayı âtidedeki zevât-ı muhteremeyi "fahri" azalığa intihap etmiştir"⁴

C.2, S.4, shf.191'de belirtilen karara göre "fahri üye" olan zatlar şunlardır: " Prof. Wilhelm Thomson, Mösyö Von Lukok, Mösyö Von Müller, Dr. Mortmann, Dr. Mey Saras, Dr. Hartmann, Dr. Knoss, Dr. Züssheim, Bursalı Tahir Bey, Veled Çelebi, Ahmet Cevdet Bey"⁵

Görüleceği gibi yukarıdaki zevat; İstanbul Üniversitesinde hocalık yapan batılı bilim adamları ve yerli ilim adamlarından oluşmuştur. Derginin Türk-İslâm kültürüne ait yazıları çoğunlukla, bu şahsiyetler tarafından yazılmıştır.

Ancak bes sayı çıkarılabilen dergi; şahsi incelemeler,tercümeler,metinler,metnûa(tüzükler)dan teşkil edilmiştir. Biz incelememizi yerli şahsiyetlere ve onların yaptıkları çalışmalara dayandırdık. Meselâ:M. Fuat Köprülü'nün telif yazılarıyla, metin ve tercümelerini bir araya getirerek araştırdık. Kısacası, makalelerin,ya da metnin sahipleri tabii olarak kaldı. Bu da zorunluydu. Çünkü telif sahipleri ve metin yazarlarının, tercüme yapanların çoğunlukla " Encümen-i Tedkik " üyeleri olmaları bu sonucu ortaya çıkardı.

Yazı kadrosunun"Encümen-i Tedkik" üyeleriyle sınırlı olması, derginin ilgi alanını da daraltmıştır.Sınırlı konular ve dar bir yazar kadrosu dergiyi oluşturmuştur. Bu açıdan dergiyi, tam bir kadro dergisi saymak mümkündür.

4. MTM, C.1, S.1, s.190

5. MTM, C.2, S.4, s.191

Makale, metin ve tercüme dizinini encümen üyeleriyle sınırlı tuttuk. Kimse de dışarı da kalmadı. Hariçten Necip Asım Yazıksız ve Rauf Yekta vardır ki;" encümen " zaten onları da azalığa kabul etmiştir." 6

Özet ya da alıntı yapılırken, önem ve dergi amaçlarına uygunluk aranmıştır. İlginç ve edebî olmak gibi vasıflar özet ve alıntı yapmada ölçü olmuştur. Meselâ;" Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler" adlı çalışmadaki ilgili kitap listesi olduğu gibi alınmıştır." Türk Edebiyatının Mensei" adlı makale de bu gâye ile özetlenmiştir.

Diğer bir ilke de; çeşitli yazarların metin, makale, tercümelelerinin farklı sayılarda da olsalar bir araya toplanmasıdır. Yani sürekli yazıların bir arada yorumu yapılmıştır. Barthold'un "Sark" Tetebbu Tarihi" adlı makalesi, üç sayı yayınlanmıştır. Biz bu üçünü birleştirerek yorumladık.

Çalışmamızda alısılmısın biraz dışına çıkararak, teamülü zorlayarak ansiklopedik bilgiye yer verdik. Bunun sebebi, tezimizin karakter olarak, yorum ve biyografik bilgiye açık olmasıdır. Derginin eski ve arkaik Türk ve İslâm kültürü bilgilerini kapsaması, adı geçen makale yazarlarının, doğu bilimcilerinin ve metinlerinin az bulunur olması, bizi ansiklopedik bazı bilgilere yöneltmiştir. Ana Britanica, Büyük Larousse vb. gibi. Bu bilgiler kısmi ve talidir.

Çalışmamızda bağımsız yazılar da vardır. "Kitabiyyât Tenkitleri" gibi. Biz bunları da tasnif ederek ilgili yazarın bölümüne aldık.

Derginin ömrünün kısa ve bir kadro dergisi olması yüzünden olsa gerek, üzerinde fazla bir çalışma yapılmamıştır. İlginçtir

ki; derginin ilk dört sayısını kapsayan bir elestiri yazısı, yine Dr. Martin Hartmann tarafından yazılmıştır. (Martin Hartmann, Die Osmanische Zeit Schrift Der Nationalien Forschungen Der Islam. C.VII(1917) s.304-326).⁷

Bizim çalışmamız, bu kapsamlı elestiri yazısından çok daha kapsamlı, yerli ilk akademik araştırmadır. Çalışmamız tanıtım amacıyla sınırlı olduğu için, özet ve toplu metin çevirisi de yapılmamıştır. Bizim ortaya koyduklarımız ayrı bir akademik çalışmanın çatısını teşkil edecektir.

Çalışmamızın sonuna ayrıca "MTM bibliyografyası" diyebileceğimiz bir liste ekledik. Bundan amacımız, MTM'nin kronolojik (original) çizgisini göstermektir. Derginin birinci cilt ve ilk üç sayfasını kapsayan "İçindekiler" kısmı, sınırlı ve eksiktir. (C.2, dört ve beşinci sayıları kapsamaz). Biz buna itibar etmedik.

Kendi yaptığımız ve derginin basına koyduğumuz içindekiler kısmı, iki cilt ve bes sayıyı kapsamaktadır. Kavram, yer, şahıs, eser adlarını kapsayan dizinler de çalışmamızın sonundadır. Bunları hazırlarken mümkün olduğu kadar ayrıntıya indik. Tüm bunları tarama ve tanıtmaya matuf yaptığımız için, MTM'nin özüne ve ilkelerine dokunmadık. Onun manevi ve kadrocu anlayışına saygı duyduk.

MTM'de bir çok edebî inceleme ve araştırma yayınlanmıştır. Dergi; hem edebî eser, hem de edebiyat araştırması açısından değer taşımaktadır. Bu nedenle, Milliyetçi edebiyat ilkelerinin savunulduğu bir özellik gösterir.

7. Dr. Orhan Fuat Köprülü, Fuat Köprülü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s.26, Ankara 1987

Dergide edebiyatla ilgili yazıların toplam sayısı 11 civarındadır. Bunların çoğu birkaç sayı devam etmiştir. Telif olarak : Mehmet Fuat Köprülü'nün 4 ; Ziya Gökalp'in 2 ; Serafettin Yaltkaya'nın 1 ; Rauf Yekta'nın 1 ; Martin Hartman'ın 1 yazısı ile beraber 4 tane de imzasız talimatnâme vardır.

MTM'ye edebiyat ilmi açısından önem kazandıran yazıların büyük çoğunluğu Mehmet Fuat Köprülü'nündür. Türk edebiyatında ilk ciddi ve bilimsel yöntemlerle araştırma yapan, aynı zamanda Türk, İran , batı edebiyatları üzerine fikirler beyan eden odur. Ziya Gökalp de iki önemli yazı ile dergiye katılır. Görülüyor ki MTM; fikrî, edebî alanda yeni dergi ve gruplara yol açarken, aynı zamanda edebiyattaki değişikliklere de öncülük etmiştir.

Aralık 1915'te yayın hayatına son veren dergi, Türk düşünce hayatına yaptığı önemli katkısı ile kayda değer bir yer edinmiştir.

ORTA ASYA TÜRKÇESİ ÜZERİNE TETKİKLER

Macar Türkolog Tury Jozef¹ tarafından yazılan bu makale; Türk dilinin Orta Asya evreleri üzerine yapılan en muhtevalı çalışmalardan biridir.(MTM,C.1, S.2, s. 207-233)

23 Nisan 1906 yılında Macar Encümen-i Danisinde bildiri olarak okunan makale,Osmanlıca'ya Rağıp Hulûsi² tarafından kazandırılmıştır.

Tury Jozef; Orta Asya Türkçesi üzerine ilk araştırmayı, ".Acemistan'da yapmış olan Arap sarfçısı Muhammed Bin Kays(13.yy) açıyor." diyerek makaleye giriyor. Sırasıyla A. Şir Nevâî'nin Mu-hâkemet-ül-Lügâteyn; Abuska Lugati, Lugat-i Nevâî, Lugât-i Türkî, Seng-lâh (anonim),Nezir Ali'nin Çağatayca Lugati, Ahmet Vefik Pa-sa'nın Lehçe-i Osmanî vb. gibi eserlerden hareketle toplu bir Or-ta Asya Türkçesi tetkiki yapıyor.

Yazar, aşağıda listesini vereceğimiz dil eserlerini de tek tek inceleyerek gerçekten uzun bir çalışma yapmıştır.

" Türkçe'ye ait lisan kitapları " adı altında makalenin so-nuna ekenen liste, araştırmaya açık kitaplarla doludur.

Makalede gördüğümüz gibi,adı geçen eserlerin derin bir tetki-ki yapılmamıştır. Sadece, bu büyük eserlerin yeri,kimlerin istin-sah yaptığı, lisanî yapısı incelenmiştir.

Muhammed bin Kays'ın(13.yy)bir eseriyle başlayan tetkik,yaza-rın " Orta Asya Türkçesi üzerine Tetkikler " adlı çalışması ile bitmektedir."Türkçeye ait lisan kitapları" listesi aşağıdadır.

-
1. Tury Jozef(D.1849-Ö.1919):Macar Türkolog,Budapeste doğum-lu.Orta Asya'yı gezerek,Türklük bilgisi toplamıştır.Maca-ristan Encümen-i Danış(Akademi)üyesidir.Türkçe'ye çevril-miş makaleleri vardır.MTM'de bazı makaleleri yayınlanmış-ıdır.Cumhuriyet Ansiklopedisi,C:1,s.76(Tury Jozef Mad.)
 2. Râğıp Hulûsi İşler(D.1868-Ö.1928):Yazar,Türk bilim adamı. Rusça ve Macarcadan Türk dili çalışmaları çevirmiştir.Aİ-MTE kurucu üyesidir. Cumhuriyet Ansiklopedisi, C.7, s.786 (Râğıp Hulûsi İşler Mad.)

TÜRKÇE'YE AIT LİSAN KİTAPLARI

7

1	13. Asrın ilk yarısı	Muhammed bin Kays	Celeleddin Menkeberti
2	13. veya 14. asırda	Bir Arap Lisancısı	Kitab-ı Tercüman	İran'da Arapça
3	1499	Mir Ali Sir Nevai	Muhakemet ül Lügateyn	Çağatayca
4	16. Asır iptidalarında	Abuska Lügati	Osamanlıca
5	1522(Arabi 959)	Diğer Abuska	Muhtelif
6	983 Zilhicce	Kitab-ı Lügat-i Abuska	Hulasa
7	Lugat-i Nevai	Petersburg
8	Ellugat-i Alâ Lisani Nevai	Petersburg
9	1658-1708	Fazlullah Han	Lugat-i Türkî	British Museum
10	1852- Kalküta	Menşi Abdurrahim	Risakle-i Fazlullah Han	Yanlışları çok
11	1658-1707	Muhammed Yakup Cengi	Kitab-ı Zebân-ı Türkî	British Museum
12	17. Asırdan	Çağatayca-Faris Lugati	British Museum
13	1117-1705	Bedayi il Lugatı	British Museum
14	18. Asrın ilk yarısında	Şeyh Teyyip Buhari	Elfazı Câlîyeti fi Beyan-i Lügat-i Türkî
15	16 veya 17. asırlarda	Nezir Ali, Talii Hervi, Teraci	Çağatayca Lugatleri	Abdülcelil Nasırı
16	1760 senesi	Mirza Mehdi Han Esterebâdi	Senklâh	Çağatay Farisî
17	1760 senesi	Hoca Emir Han	Türkçe Lisan Kitabı	Çağatay Farisî
18	19. Asrın ilk yarısında	Muhammed Huyi	Hulâsa-i Abbasi	Çağatay Farisî
19	1848-1896	Sey Muhammed Salih İsfahani	Eltıngayı Nasırı?	Çağatay Farisî
20	1861 senesi baharında	Fetih Ali Kaçar Kazvini	Behçet ül Lugat	Çağatay Farisî
21	-	Kas İbni Birbâl?	Heft-i Ahtar	Çağatay Farisî
22	-	Aşur Bey bin Niyaz Bey	Fevâid-i Türki	British Museum
23	-	Kelimetullah İbni Hoca Rahmetullah	Nisab-ı Kutbiyye	
24	-	-	Sarf ve Nahiv Mea Lugat-it Türk	
25	-	-	Lugat-it Türki	
26	-	-	Zübdet-ül Esmâ-it Türkiyye	

27	1876	Ahmet Vefik Paşa	Lehçeyi Osmani	
28	1882	Seyh Süleyman Efendi	Lugat-i Çağatây-i Türkî, Osmânî	
29	1896	Muhammed Sadık Efendi	El Lisân-ı Türkî	British Museum
30	1823	Amâde Juber	Türk Sarfının Mebâdisi	Fransızca
31	1832	Lumley Devids	Türk Dili Sarfı	İngilizce
32	1838	Etyem Ketermer (tesenker)	Arap-Acem-Çağatay Lugatı	Fransızca
33	1848	A. Kasım Bey	Türk Tatar Dili Umumi Sarfı	Almanca
34	1849	Berezin	Seybaniname	Özbekçe
35	1857-1860	Ilinski	Türkmen Dili, Babürname	Rusça
36	1862	Vambéry Armin	Abuşka	Macarca
37	1867	Vambéry Armin	Çağatay lisan Tetkikleri	Almanca
38	1879 ?-80-92	Vambéry Armin	Türkmen Dili, Seybaniname	Almanca
39	1865	Badentis Jozef	Özbek Lugatları	Macarca
40	1903	Lâzar Budkof	Türk Tatar Lehçeleri Mukayeseli Lugat	Rusça
41	1870	Fave Dokortey	Sark Türkçesi	Fransızca
42	1870	T. Hotsma	Yusuf u Züleyha	Almanca
43	1889	Wilhelm Radloff	Bütün Türk Lehçeleri Lugat-i Tecrübesi	Rusça
44	1884	Tury Jozef ³	Orta Asya Türkçesi Tetkikleri	Macarca

3-Tury Jozef, (Çev: Râgıp Hulusi) " Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler " adlı makale, MTM, C.1, S.2, s.232

AVRUPA ve RUSYADA SARKÎ TEBEBBU TARİHİ

Bu uzun makale, 1912 senesinde Petersburg'ta Rusça olarak intisar etmiştir. Yazarı, Vasili (Vladimiroviç) Wilhelm Barthold'tur.¹ MTM,(C.1, S.1, s. 162-186; C.1, S.2, s. 349- 380; C.1, S.3, s. 545 - 570; C.2, S.5, s.343-350)' de bulunan makaleler, toplam altmış üç sayfadır.

Makaleler zinciri dört sayı devam etmiştir. Makaleyi Rusça'dan dilimize çeviren Râgıp Hulûsî'dir.

Makalenin C.1,S.1'deki birinci kısmı: "Tarihin anlaşılması, târih-i dâsitan,târihî hitabeler ve takvimler,hikayeci tarih, Heredot,Takidus, Pulyiyus ve Pevag metin tarihi, Müslüman tarihnüvistliği, yeni Avrupa ilmi, tarih-i intikat"² gibi derinlikli ve ilmî konuları kapsamaktadır. Barthold bu konuları incelerken oldukça ilmi ve tarihsel bir anlayışla hareket etmiştir.

Makalenin C.1, S.2'deki ikinci kısmı: " Avrupa âlimleri ve sark tarihi, Hindistan'ın câzibesi, Mısıryyât, Asya ve Garp Tarihi, Avrupaiyyat, Sark Medeniyetinin inhitatı meselesi ve bu hadisenin sebepleri "³ ara başlıkları altında işlenmiştir. Birinci kısımda Latin tarih anlayışı ve İslam tarihçiliğini sorgulayan Barthold, ikinci kısımda, Asya-Avrupa tarih anlayışını incelemektedir.

-
1. Wilhelm Barthold(D.15 Kasım 1869, Ö.1930, Leningrad): Rus Antropolog ve doğa bilimci. İslamın sosyal ve kültürel tarihi ile İranlı Tacirler ve Orta Asya'nın Türk kavimleri üzerine eğilmiştir. Petersburg Üniv.Dogu Dilleri Fakültesini bitirdi.Almanya'ya gitti.Arthur Miller'le çalıştı. 1901'de Sovyet Akademisine üye oldu. İran Tarihi Coğrafyası,Halife Sultan adlı İslam Tarihini inceledi.(Kültüren Musulmanstva 1918) adlı eseri,Türkçe'de F.Köprülünün uzun serhiveler ekleriyle İslam Medeniyeti Tarihi adıyla yayımlandı.Türkiyat Enstitüsü davetlisi olarak (1926) Türkiye'ye geldi.Ana Britannica,C.3.s.364,(Barthold Mad.)
 2. William Barthold'un "Sarkî Tebebbu Tarihi" MTM,C.1,S.1,s. 163' teki adlı makalenin ikinci kısmı.
 3. A.g.y. C.1, S.2, s. 349

İkinci kısım makale, toplam otuz sayfadır. Makalenin üçüncü kısmı da, bu sayıdadır. (C.1, S.2, s. 349-380). Makalenin üçüncü kısmında: " Yunanlılar ve Sark, Herodot, Katesiyus ve sairler, İskender'in seferleri ve bunların ehemmiyeti, Romalılar Devri Deniz Ticareti, Bizansta Coğrafya ilmi "4 gibi önemli konular ele alınmıştır. Makalenin üçüncü kısmı, toplam yirmi sayfayı kapsamaktadır.

Makalenin C.1, S.3'teki dördüncü kısmı: " Arap Medeniyeti, Coğrafyacılara, Cinlilerin Arap illerine ait malümatları, Moğol İmparatorluğu, Resideddin"5 gibi Asya muhtevalı konuları kapsamaktadır. Bu kısım tamamen Arap medeniyetine ayrılmıştır. Uzun makalenin beşinci kısmı da bu sayıdadır. (C.1, S.3).

Bu kısımda: " Avrupalıların sark ile munasebetleri, Suriyelilerin faaliyeti", Aziz Yuan hakkındaki efsane, Mogollar ve bunlara giden elçi heyetleri, Marco Polo, diğer tâcir ve misyonerler, Ermeniler "6 gibi devlet ilişkiler konu edilmiştir. Bu kısım tamamen yakın Avrupa Medeniyetini anlatmaktadır. Dil ve sanat ile ilgili hiçbir tanımlama yoktur.

Makalenin kısa ve öz olan kısmı buradadır. (C.2 ,S.5, s. 343-350). Aynı zamanda yazının son ya da altıncı kısmı da burasıdır. Altıncı kısımda: " Avrupalılar ve Timur, onbeşinci asırda Venedik elçileri, Nikolokonti, bahrî keşifler, haritalar ve atlaslar. " 7 gibi tamamen emperyalist ve sömürge kültürüne dönük tarihi bilgiler vardır. Hatta keşfedilecek (sömürülecek) yerlerin yer altı ve yer üstü kaynaklarına ait bilgiler verilmiştir.

Doğu ve Batı dillerine vakıf olan Barthold, bu uzun makalesini Sarkı tanımak için yazmıştır. Avrupa ve Rusya'da "Sarkiyât"

-
4. A.g.y. C.1, S.2, s. 364
 5. A.g.y. C.1, S.3, s. 545
 6. A.g.y. C.1, S.3, s. 554
 7. A.g.y. C.2, S.5, s. 343

bilgilerini kapsayan bu makale " Oryantalistler " (dogu bilimci, W.Barthold da bunlardan biridir) için bulunmaz bir kaynaktır.MTM' de dört sayı ve altı kısım yayınlanan yazı, kapsamlı ve faydalıdır.

14. ASIR SONLARINA KADAR TÜRK DİLİ YADIGARLARI

Bu makale, 1903'te Macar ilimler Akademisi 1.Subesi Toplantısında okunan bildirinin metnidir. Makalenin yazarı Tury Jozef'tir.(MTM C.2, S.4, s. 80-142)

Tury Jozef,makaleyi (bildiri, konferans) yazmaktaki amacını şöyle açıklamaktadır: " Akademinin ilk konferansı olmak üzere, Türk dilinin, iptidalarından 14. asır sonlarına kadarki yadigarlarını, bilhassa 1390 senesindeki " İskendernâme " nin husûsi tedkikâtını mevzu ittihaz eyledim."¹

Macarca yazılan bu makaleyi dilimize kazandıran, Râgıp Hulûsî'dir. Yazar makaleye Uygurların edebiyatı ve ürünlerini anlatarak başlar. Ebul Gazi Bahadır Han'ın " Secere-i Türkî " vb. eserlerle konuyu örnekler. " En eski Türkçe yadigarlarını manzumevî bir sûrette derli toplu gösterir bir telif ne bizde, ne de hariçte şimdiye kadar göremediğimiz "² i söyleyerek söze girer.Bu kanı, günümüz için de geçerlidir. Yazar, 1400 senesinin evveline ait eserlerin asıllarının olmamasına üzülr.

7.8.yy. Eski Türk kitabeleriyle, Divânü Lügati't-Türk,Yusufulu Züleyha manzumesi, Hoca Ahmet Yesevi'nin "Divân-ı Hikmet"i, Doğu Türkistan ve Kıpçak sahasından sonra, " Fars ve Kuman Elifbası" Selçuklu-Osmanlı ilişkisiyle, Asık Paşa" nın "Garipnâmesi",

1. Tury Jozef, (Çev: Ragıp Hulusi İşler) "14.Asır Sonlarına Kadar Türk Dili Yadigarları",MTM,C.2,S.4, s.80, Eylül 1915

2. A.g.y.

Osmanlıca ilk eser "İskendernâme" ve Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin eserleriyle devam eden makale; İskendernâme adlı kitabın uzun bir tahliliyle son bulur. Tury Jozef, Ahmedî'nin "İskendernâmesi" üzerinde niçin durduğunu şöyle ifade eder:

" Asıl konferansımızın çerçevesine dahil olan ve kendisinden hususi bir suretle bahsetmek tasavvurunda olduğum Ahmedî'nin İskendernâmesi,... Lisân-ı ilmî nokta-i nazarında haiz olduğu fevkalâde ehemmiyet'ten dolayı incelemeye değerdir"³ der. Onu, eski Osmanlı yadigarı olarak görür. " Romantik Mektebin "⁴ ilk müessisi gördüğü eseri, uzun uzadıya inceler. Geniş bir İskendernâme (Ahmedî) yorum ve tahliliyle son bulan makale (s. 110-131), 13.yy Mısır Türkçesine ait lisanla ilgili eserlerin(yadigarların) isimleriyle son bulur." Kitâb-ül-İdrak ve Lisan-ül-Etrâk " gibi.

3. A.g.y. s. 111

4. A.g.y. s. 112

KİTABIYYAT TENKİTLERİ

" Kitâbiyyât Tenkitleri " adlı yazı, (C.2, S.5, s. 351-383'e kadar) Köprülü Mehmet Fuat'ındır.Yazı, kitap tanıtımı ile başlar. Tenkit edilen ilk kitap: " Acaib-ül-Letâif," Hatay Seyahatnâmesi. Yazar;Hoca Gıyaseddin Nakkas. Mütercim : Celebizade Asım,Nâsiri : Ali Emiri.48 s. 1st. 1331¹

Köprülüzâde Mehmet Fuat, sayfa sayfa incelediği eserin lisanî ve ilmî kritiğini ayrıntılı bir şekilde yapar.Yaklaşık ondokuz sayfa tutan bu tenkit; kitap tenkidi açısından yeni ve önemli ilkelere sahiptir. Meselâ, satır ve paragraf gösterilerek, numaralı metin incelemesi yapılmıştır.

Kritik yapılan ikinci eser: "Atabetü'l-Hakayık". İki kısım. 1. Müellif:Ahmet Bin Mahmut Yüknegi- Nakil ve Sârihi, Necip Asım-Metin s. 55. 2. İkinci kısmı, 112 s.- Matbaa-i Amire, 334.² Köprülü, bu eseri de derin ve ince bir tahlile tâbi tutmuş-muştur. Eseri kelime, paragraf ve lisanî tenkit açısından incelemiştir. Aynı yazı içerisinde, tenkidinden çok tanıtımı yapılan bir kitap da: " Divan-ü Lügati't- Türk Müellif: Mahmut bin El Hüseyini bin Mu-hammed El Kasgarî Tarih-i Telif: H.466,iki cild,Matbaa-i Amire, 1333.³

Milâdi 11. asırdan 15. asır sonuna kadar oluşan " Türkçe Lügatleri " anlatan bu eserin, ayrıca MTM'de tanıtımı yapılmıştır. Bes sayfalık tenkitli bir tanıtımı yapılan kitap, MTM' nin de son yazısıdır. Cilt iki sayı dörteki diğer bir tenkit yazısını da bu-
raya alıyoruz.

-
1. Köprülüzade Mehmet Fuat, "Kitâbiyyât Tenkitleri" MTM, C.2, S.5, s. 351-368, Kasım 1915
 2. A.g.y. C.2, S.5, s. 369-380
 3. A.g.y. C.2, S.5, s. 381-383.

" Asık pasazade Tarihi,maarif nazırı tarafından temsil ettirilmiş ve tabın mukabele ve tashihine müze-i humâyûn hâfız-ı kitap muavini Ali Bey bakmıştır. Birinci cilt, 318 sayfa, İstanbul, matbaa-i Amire 1333 Hicri"⁴

Yukarıda künyesi verilen kitap, Köprülüzade Mehmet Fuat tarafından kritik edilmiştir. (Cilt 2, Sayı.4, s.171-190) " Osmanlıya dair ilk yazılan tenkitlerden Asıkpasazade'nin kitabının nüshası ender bulunduğu"⁵ için tetkik ve tahlile muhtaç bir kaynaktır. Eserin sayfa ve kelime tefsiri şeklinde yapılan tenkidi tam bir intikad örneğidir. Yaklaşık yirmi sayfa tutan tenkit, kanaatimize göre günümüzde de önemli sayılabilecek, nitelikli bir yazıdır.

4. Köprülüzade Mehmet Fuat, "Kitâbiyyât Tenkitleri" MTM,C.2, S.4, s. 171, Eylül 1915

5. A.g.y. s. 171

SELÇUKİLER DEVRİNDE ANADOLU'DA TÜRK MEDENİYETİ VE
KÖPRÜLÜ'NÜN MTM'DEKİ TERCÜMELERİ

1915'te Ali Emîrî Efendi'nin başkanlığında kurulan AİMTE' nin müdürü olan Köprülü,¹ cemiyetin çıkardığı MTM'de makaleler yazmıştır, tercümeler yapmıştır.

"Selçukîler Devrinde Anadolu'da Türk Medeniyeti" adlı makale MTM'de (C.2,S.5, s.192-235'de mevcuttur). Yetmiş sayfa ve bir kitap boyutundaki makale, Türklerin eline geçen Anadolu'nun dinî tarihinden ve bu dinî tarihin kaynaklarından bahseder.² Yazarın, "Türkiye Tarihi ve Osmanlı Tarihi" adı altında yazdığı kitap ve makaleler, bu makaleyi ve çerçevesini temel almıştır.³

Makale; Anadolu Selçuklularının siyasî ilişkileri, mülkî ve askerî teşkilatı, saray hayatı ve sair hususiyetleri hakkında oldukça geniş bilgi vermek ve bunları tarihsel olarak başka Türk devletleriyle karşılaştırmak için oldukça verimli bir kaynaktır.

Köprülü, bu makaleden kendisi de eserlerinde yararlanmıştır.⁴ Makalenin bir özelliği de İran Medeniyetinin Türk Kültürüne olan etkisini iyi vermesidir. Yazar başka eserlerde yeri gelince, bu makaleye çok gönderme yapar.⁵

Köprülü'nün telifi olan bu makalesinden sonra, onun MTM'deki tercümelerine geçebiliriz. Makale olarak ilk tercümesi (MTM'de); "Mazdeizm ve Türkler" adlı çalışmadır. Yazıyı Edgar Blochet⁶ adlı antropolog diyebileceğimiz bir dinler tarihçisi yazmıştır.

-
1. O.F.Köprülü, "Fuat Köprülü", Kültür ve Turizm Bak.Yay, Türk Büyüklükleri Dizisi, s.64, Ankara 1987
 2. A.g.e. s. 18-19
 3. M.Fuat Köprülü, "Türkiye Tarihi", Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1923
 4. M.Fuat Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", Diyanet İşleri Bask.Yay.5 no'lu dipnot, s.189, Ankara 1981.
 5. A.g.e s. 20
 6. Edgar Blochet (D.1850-Ö.1916): İngiliz Antropolog. Dinler üzerine çalışmalarıyla tanınan bilim adamı. İran dinlerini araştırmıştır. Henry Corbin, (Çev:Hüseyin Hatemi) "İslam Felsefesi Tarihi", İletişim Yay. Nr.50, s.216, İstanbul 1986

Blochset yazısında: " Türkler, coğrafi yerleri icabınca pek eski zamanlardan beri Çin ve İran ile daima münasabetlerde bulunmuşlardır. Türkler uzun asırlar her iki medeniyetin nüfûzu altında bulunduktan sonra, İslam Dinini kabul eden İran, yavaş yavaş onları nüfûz altına aldı".⁷ diyerek, " Mazdeizm " ve " Türkler " arasındaki etki ve ilişkiyi konu etmiştir. Makale, MTM'de (C.1, S.1,s.125-162) dir.Toplam kırküç sayfa olan makale,yoğunluklu bir tarih yazısıdır.

Mehmet Fuat Köpürülü'nün MTM'de başka tercümeleri de vardır. Bunlardan biri Babur Sah'ın Risâle-i Validiyye⁸ adlı tercümesidir. Bu tasavvufî eserin manzum bir tercümesi (MTM, C.1,S.1,s.113-124) de dir. Bu tercüme için; çalışmamızdaki " Risâle-i Validiyye Tercümesi" başlıklı yazıya bakılabilir.

Köpürülü'nün, MTM'deki tercümelerinden biri de," Babur Sah'ın Siirleri " dir.⁹ Milli Tetebbular Mecmuasında bulunan siirler, Osmanlıca olarak yayınlanmıştır.Babur'un Divan'ından alınmıştır. " Gazeliyyat " adı altındaki eksik nüsha; tuyug, gazel, muamma vb. türleri kapsar. (MTM,C.1, S.2 ,s. 235-256; C.1, S.3,s. 465-479; C.2, S.5, s.307-326)

Babur Sah'ın siirlerinin manzum tercümesi, altmış sayfa tutmaktadır. Ancak bu tercüme de düzeltilmeye muhtaçtır.

-
7. Edgar Blochet, "Mazdeizm ve Türkler",MTM,C.1, S.1,s. 128 (Makale toplamı : 125-162)
 8. Mehmet Fuat Köpürülü, "Risale-i Validiye Tercümesi " MTM,C.1, S.1, s. 113-124, Nisan 1915
 9. Mehmet Fuat Köpürülü, "Babur Sah'ın Siirleri "Gazeliyyat, MTM C.1, S.2,s.235-256; C.1, S.3,s. 465; C.2, S.5,s. 307-336 ya bakılabilir.

RİSALE-İ VALİDİYYE TERCÜMESİ

Risâle-i Vâlidîyye; büyük Türk sûfîsi Ubeydullah Hoca Ahrar' tarafından kaleme alınmış, tasavvuf âhlakını anlatan bir eserdir. MTM'de bu eserin manzum bir tercümesini yapan Babur Şah'ın çevirisi esas alınarak, Osmanlıca-mesnevi tarzında- tercümesi yayınlanmıştır. (MTM, C.1, S.1, s. 113-124)

Manzum çeviri; Köprülüzâde Mehmet Fuat Bey² tarafından yapılmıştır.

"Babür'ün tasavvufa eğilimini gösteren bu tercüme, onun Divan'ının izindedir. 1529 yılında, aruz'un(fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün) kalıbı ile mesnevi tarzında yazılmış olan bu tercüme, 243 beyti kapsamaktadır.³⁻⁴

Köprülü buraya yazdığı sunuşta " Babür'ün en mükkemmel yazma külliyyatının Hindistan ve Londra kütüphanelerinde mevcut olduğunu söyleyerek, buraya alınan Risâle-i Vâlidîyye tercümesinin hatadan selim olduğunu söyleyebiliriz"⁵ der. Çağatay Edebiyatının essiz nümûnelerini veren Babur, bu metni de Çağatay Edebiyatına 10.yüzyılda kazandırmıştır." Divan ve içindeki Risale-i Validiyye Tercümelerine İstanbul kütüphanelerinde hiç tesadüf edilmediği düşünülürse, bu nümûnelerin memleketimizde lisan ve edebiyat tetkikiyle uğraşanlar için ne kadar hâiz-i kıymet olduğu görülür."⁶

-
1. Ubeydullah Hoca Ahrar:Türk Sûfî ve Naksibendî Seyhi.(Tas-kent yakınları 1404-Semerkant yakınları 1489).Timurlu hükümdarı Ebu Sayit tarafından Semerkand'a çağrıldı ve hükümdarın sarayında saygı gördü.Burada Naksiligi yaydı. E-serler yazdı.Büyük Larousse, C.9,s.5339,(Hoca Ahrar Mad.)
 2. Dr.O.Fuat Köprülü,"Fuat Köprülü", K.Turizm Bak.Yay. s.13, Ankara 1984
 3. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.1, s.279, Dergah Yay.Istanbul 1982 (Babur Şah Mad.)
 4. Köprülüzâde Mehmet Fuat , "Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi " MTM C.1, S.1, s.113, Mart 1915
 5. A.g.y. s. 116
 6. A.g.y. s. 117

Buradaki Risâle-i Vâlidîyye tercümesi Köprülü tarafından; Halis Efendi kütüphanesinde bulunan 1260 Hicri takvimli sabık Abdulhak Molla'ya ait olan nüshadan⁷ yapılan çeviridir. Bu kayıt Resâle-i Vâlidîyye Tercümesi olan nüshanın sonunda aynen mevcuttur. Bu sunuş yazısından sonra Köprülü, Risâle-i Vâlidîyye tercümesinin Osmanlıca çevirisine geçer. Dualarla başlayan çeviri; mesnevi tarzı metin ve yine dualarla son bulur.

Risale-i Vâlidîyye'nin arasına ayetler de serpiştirilmiştir. " Vemâ halaktel cenne vel ins....." gibi. Hoca Ahrar bu âyetleri yorumlarken, tasavvufa ve Islâm'ın ilkelerine sâdıktır. Aslında onun yaptığı; yoruma açık ayetlere batınî olarak yaklaşımdır.

" Babası ve amcasının muridi oldukları, Hoca Ubeydullah Ahrar gibi büyük bir sufiyi çocuk yaşında tanımış olan dervislere samimi bir saygı gösteren Babur "⁸ Tasavvufî görüşlerini ihtiva eden bu tercümeyi yaparak⁹ edebiyat dünyamıza renk katmıştır.

BABÜR'ÜN ŞİİRLERİ (GAZELİYYAT)

Babür'ün (Zahirüddin Muhammed Babür Şah) Milli Tettebbular Mecmuasındaki şiirleri; birinci cilt iki ve üçüncü sayılarla, ikinci cilt besinci sayıda bulunmaktadır.

Birinci cilt ikinci sayıda ; sayfa: 235-256 arası, üçüncü sayıda 465-479 sayfalar arasındadır. İkinci cilt besinci sayı-
sıda, 307-336 sayfalar arasındadır. Babür'ün " Gazeliyyat " başlığı altındaki şiirleri, onun divan'ından alınmıştır.

7. A.g.y. s. 121

8. İslam Ansiklopedisi, C.4 ,s. 397,(Babur maddesi)

9. Neclâ Pekolcay, İslamî - Türk Edebiyatı, C.1, s. 271
Dergah Yay. Ankara 1982

"Babür'ün Çagatay Edebiyatı'nın siirde Nevaî'yi takip eden büyük bir temsilcisi olarak tanıtan Divan'ı;Nevaînin'ki kadar hacimli olmamasına karşılık,orjinal unsurlar taşıyan seçme ve kuvvetli siirleriyle Babür'ün değerini ortaya koymaya yeter.

Babür'ün kendisinden öğrenildiğine göre ilk siiri olan gazelin görülebilen Divan nüshalarındaki gazellerin en başında bulunması, yazılıs tarihlerini verdiği diğer bazı munzumelerinin de böyle bir durum göstermesi, siirlerin kronolojik dizildiğini anlatır.²

Gazeliyyat başlığı altındaki siirleri; Gazeller, Mesneviler, Rubailer, Tuyuglar, Muammalar, Müfretlerden mütesekkil bir sıra sekilde sürmektedir.

Babür'ün MTM'deki siirlerinin bir diğer ilginç yanı da; hükümdar sair olarak hece vezniyle ilk ve tek siir yazar kişi olmasıdır. Bu, siir tarihimizin ilginç bir ayrıntısıdır.

1. Babur ya da BABÜR:(Zahüriddin Muhammed) Türk dili ve Edebiyatına, bir zamanlar Gazneliler'in Gurlular'ın ve Delhi sultanların hüküm sürdükleri Hind topraklarında yeni hamleler yaptıran Babur Şah,Orta Asya Türkçesi Edebiyatının, Nevâî'den sonra en mühim siması ve ikinci büyük edibidir. Zahuriddin Muhammed Babur Şah"XII,asır Cihangari Timur'un dört batın sonra ki torunudur.14 Şu-bat 1483'te Ferganıda doğmuştur. Annesi, Cengiz Han neslinden Kurtluğ Nigar hanımdır.Babur henüz onbir yaşındayken iktidara çıkmıştır. Daha çocukken amcası, dayısı ve akrabaları ile saltanat kavgasına girmiştir.Büyüdükçe,hayata siyasi ve askerî,şavas terbiyesi görmüş bir mücahit olarak atılmıştır. Onun hayatında, Özbek hükümdarı Şeybani Han'a yenilmek gibi işler de vardır.Yenilgiden sonra kaydölmeden Kabil'i alması da ilginçtir.1507 de saltanatını ilan etmiş, Timurlu hakimiyetini sürdürmüştür.Daha sonra eski yurdu özbeklerken almak istemişse de bunu başaramamıştır.Tekrar döndüğü Hindistan da yerleşmiş,bir ömür feda ettiği imparatorluğu Hümayuna bırakarak 1530'da Agra'da ölmüştür.

Eserleri: Divan'ı,Aruz Risâlesi,Hanefi Fıkına ait Mübüyyem isimli mesnevisi,tasavvuf ahlâkına dair Hoca Ahrar'ın Farsça eserinden manzum olarak Türkçeleştirilmiş olan Risâle-i Validiyye-si vardır. Fakat en önemlisi Baburname-si'dir.Nihat Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,(Babur Mad.), C.1, s.519-520,MEB. Yay. Ankara 1976

2. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(Babür Maddesi) C.4, s. 398.

Bir siirini $7 + 7 = 14$ vezniyle türkü olarak (bir kıta)³, yine bir gazelini de heceyle yazmıştır. O, hükümdar sâirdir. Söz konusu kıtayı buraya aktarıyoruz:

"Nice mihirsizlik tin-i hicr yoluğa bilirgay
Kim bu yoldın ay gönül ko yasını kaytargah
Hiç isitmayın sözünü gamğa saldılar özünü
Ya gönlünü ya gözünü kay birisin kargâyı"

Siir her ne kadar Acem edası taşırsa da, temizlik ve anlayış olarak Halk edebiyatına aittir.

" Çağın diğer şiirleri gibi ask, sevgili, içki, sevgi konuları onda da hüküm süren üçlüdür... Zaman zaman hayatını, yaşadığı hadiseleri dile getirir... Babür'ün şiirinin çok özel bir yönü de, devlet kurucu ve taht sahibi bulunduğu Efganistan ve Hindistan'da içinde taşıdığı gurbet duygusu ve ayrı düştüğü Fergana'ya olan özlemi dile getirmesidir... Babür, en çok tuyuğ ve gazel tarzını benimsemiştir"⁴. İşte, sevgisini anlatan bir gazel parçası:

" Gönglina buldu acaip belâ kara saçının
Sikeste gönlime ermiş kara belâ saçının"⁵

"Babası ve amcasının muridi olan Hoca Ubeydullah Ahrar gibi büyük bir mutasavvıfı çocuk yaşında tanımış olan, dervislere samimi bir saygı gösteren Babur'un bazı şiirleri tasavvufi bir renk taşır.⁶ Ahrâr'ın "Risâle-i Vâlidîyyesi"ni de çevirmiştir. O da MTM'de bir başka makale konusudur.

3. Mehmet Fuat Köprülü, "Asık Tarzının Mensei ve Tekâmülü Üzerine Bir Tecrübe", MTM, C.1, S.1, s.27, Mart 1915

4. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.4, s.397, Ankara 1991

5. M. Fuat Köprülü, "Babür'ün Şiirleri", Gazeliyat, MTM, C.1, S.1 s.235, Mayıs 1915

6. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (Babür Mad.) C.4, s.397

Babür'ün MTM'deki siirleri toplam doksanaltı sayfadır."Gazeliyyat" başlığı altındaki bu siirleri, henüz tenkitli bir basımı yapılmamış olan Divan'ın ayrı ayrı nüshalarından yapılan serhlerinden biridir. Bunu da Köprülüzade Mehmet Fuat yapmıştır.(Köprülüzade M. Fuat "Babur Sah'ın Siirleri "Gazeliyyat" MTM, C.1, S.2, s.235-256; S.3, s.465-480; C:2, S.5, s.307-336 sayfaları arasında bulunan metinler; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Tarihli Yazma no: 3743'deki Halis Efendi nüshasının yarım kalmış nesridir)⁷

Babur'un divanının ayrı ayrı basımlarından oluşmayan bir nüsha da;E.Denison Ross," A. Collection Of Poemsbey the Emperor Babur (yasb, VI Ekstra No: 190, VI + 23 + 25 - 43) adlı çalışmadır."⁸

Divan'ın dünyadaki başlıca nüshaları da şunlardır:

1. Tarhan Nüshası, Kütüphane-i Saltanati, Nr:671
2. Paris " , Bibliothegü National, Nr:1230
3. Rampur Özel Nevvap Kütüphanesi Nüshası,Nr:367
4. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Nüshası, Nr: 3743

Bundan başka A.Samoyloviç Paris'te⁹ bulunan bir nüshaya dayanarak daha büyük bir yayın yaptı. (Petrograd 1917)¹⁰

MTM'de dergi sayfalarında kalan bu siirler daha henüz hiçbir yerde yayınlanmamışlardır.

7. A.g.e. s. 398.

8. A.g.e. s. 398.

9. A.g.e. s. 398.

10. Atilla Özkırımlı, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.
(Babür Maddesi) C.1, s.192

1. TÜRK EDEBİYATINDA ASIK TARZININ MENSEİ ve TEKAMÜLÜ

2. TÜRK EDEBİYATININ MENSEİ

Her iki makaleyi'de, M. Fuat Köprülü yazmıştır. (MTM, C.1, S: 1 s. 1-46 ve C.2, S. 4, s.1-80). Bu makalelerden, Köprülü'nün araştırma ve inceleme tekniğini anlamamız mümkündür. Her iki makalede, ağırlıklı bir dipnot ve ilmî derinliğe sahiptir.

" Köprülü'nün araştırmada güttüğü en sağlıklı yöntemlerden biri de, en özgün bilgilerle kaynaklara inmesidir .Köprülü'nün araştırmada güttüğü amaç budur. Herbiri kitap olan bu makaleler, Türk Edebiyatının coğrafyasını, geliştiği tarih ve kültür ortamını, en yetkin biçimde çizer"² Adnan Binyazar'ın da belirttiği gibi Köprülü, "Türk Edebiyatında Asık Tarzının Mensei ve Tekamülü" adlı kitap boytundaki bu makalesiyle edebiyat mefhumunun çerçevesini genişleterek o zamana kadar edebiyatın dışında bırakılan, halbuki Türk Milletinin büyük bir bölümüne ait olan duygu ve düşüncelerin de edebiyat araştırmalarının içine alınması gerektiğini ortaya koymuştur. "Türk Edebiyatında Asık Tarzının Mensei ve Tekamülü" adlı makalenin, yukarıdaki ayrıntılar çevresinde yapılan bir özetini aşağıya alıyoruz:

-
1. Mehmet Fuat Köprülü'nün geniş bir biyografisi ve makale kaynakçası için şu iki esere bakabiliriz.
 - a. Dr. Orhan F. Köprülü, Fuat Köprülü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay:839, Türk Büyükleri Dizisi ,s.64 Ankara 1987
 - b. ORHAN F. Köprülü, Köprülü'nün Edebi ve Fikri Makalelerinden Secmeler, MEB Yay. İstanbul 1972.
 2. Adnan BİNYAZAR, Türk Dilinde 25 Ünlü Eser, Varlık Yay. s. 139, Ankara 1979

TÜRK EDEBİYATINDA ÂSİK TARZININ MENŞE VE TAKAMÜLÜ

Sazsairleri, bugün ve dün, Anadolu'nun mühtelif köselerinde görülmüşlerdir. Hatta bugün bile âsık ünvanı taşıyan ve çaldığı sazla kendisinin ve baskalarının şiirlerini terennüm eden sair-çalgıcı'lara, yeni saz şiirleri'ne tesadüf olunmaktadır. Panayır-larda, kahvehanelerde, düğünlerde, bir kelime ile umumi toplan-tilarda eskiden daha sık raslandığı halde, son senelerde gittikçe azalan, içtimai mevkilerini ve ehemmiyetlerini kaybeden bu âsık-lar, Osmanlı imparatorluğu memleketlerinde, hatta Tanzimat'tan son-ra bile XX. asır başına kadar, mühim bir mesleki zümre halinde de-
vam etmekte ve imparatorluğun her tarafında bunlara tesadüf ol-makta idi. Araştırmalarımızı daha evvelki asırlara doğru uzatacak olursak, maddi ve manevi mütecanis bir medeniyet sistemi içinde yaşanan bu büyük imparatorluğun içtimai yapısı içinde, bu saz sâ-irlerinin, hükümetin kotrolu altında teskilatlanmış hususi bir zümre teskil ettiğini ve cemiyette bazı belli sınıfların bedii ihtiyaçlarını karşılayan hususi bir organizma mahiyetinde oldu-
nu çok açık bir surette görürüz.

XIX. asır sonlarında, garp emperyalizminin siyasi ve iktisadi tazyiki altında maddi ve manevi müesseseleri bozulmaya başlayan ve yeni bir hayat sekli arayan Osmanlı cemiyetinde, Ortaçağ an-anelerini saklayan bu âsıklar zümresinin de artık o sekilde yasa-mayacağı pek tabii idi. İkinci Mesrutiyet hareketlerinden ve bil-hassa Cumhuriyet Rejiminin kuruluşundan sonraki maddi ve manevi inkılaplar, bu zümreyi yaratan ve yasatan içtimai şartları kökün-den sarmıştır. Tanzimat'tan beri merkezden muhite doğru yayılmağa çalışan yeni ideolojiler, mektep ve gazete, hatta su son senelerde sinema ve radyo gibi çok kuvvetli ve tesirli yeni telkin ve ter-biye vasıtaları, eski hayat görünüşünü tamamiyle degistirmeye

başlamıştır. Memleket içinde her türlü münakale sebekelerinin ve vasıtalarının mütemadi çoğalması, birtakım merkezlerde devlet kapitalizmine dayanan büyük sanayilesme faaliyetlerinin kuvvetle başlaması, medrese ve tekke gibi Ortaçağ ananelerini saklayan eski müesseselerin kaldırılması, bütün memlekette maddi ve manevi yeni bir hayat görüşünün başladığını ve yeni bir içtimai nizamın kurulmak üzere olduğunu kat'î suretle anlatmaktadır. İçtimai bünyenin bu derin değişimleri karşısında, Ortaçağ Osmanlı esnaf teşkilatı kadrosu içinde hususi bir sınıf teşkil eden ve kendisine has ideolojik ve edebi ananeleri saklayan âşıklar zümresi, artık yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Esasen daha XX. asır başlarında mesleki teşkilatları tamamiyle bozulmuş ve büyük merkezlerde ehemmiyetlerini kaybetmiş olan bu âşıklar, ancak, memletin daha içerilerinde, henüz ortaçağ hayat şartlarını saklayan küçük merkezlerde, ölmüş bir mazinin kalıntıları halinde yaşamakta idiler. Medrese ve Tekkenin devam ettirdiği İslam kültürü, XIX. asırdan kalan Asıklar'ın yasatmaya çalıştığı edebi anane, bu zümrenin büsbütün ortadan kalkmasına mani oluyordu. Lakin Cumhuriyet devrinin büyük inkılaplarından sonra, bu yeni hayat şartları içinde, Ortaçağ yadigarı olan bu zümrenin ve âşık tarzı dediğimiz belli kaidelere ve mefhumlara bağlanmış, kendi nev'î içinde adeta klasik bir mahiyet almış şiir nev'inin o şekilde devamına artık imkan kalmamıştır. Esasen her sanat seklinin, maddi ve manevi muayyen içtimai amiller tesiriyle vücûda geldiğini ve hayatının o şartların devamına bağlı olduğunu düşünürsek, bunu daha iyi anlarız. Benzer şartlar altında, aynı hadiseye başka edebiyatlarda da tesadüf edildiğini söyleyebiliriz.

Halk kitlesinin âşıklar hakkındaki telakkisi: Asık kelimesi-

nin tarihi bir ıstılah olarak asırlardan beri Türk edebiyatının muftelif subelerinde ne gibi mefhumlar ifade ettiğini ileride göreceğiz. Ancak burada, bu kelimenin XIX. ve XX. asırlarda Osmanlı imparatorluğu memleketlerinde ifade ittiği umûmi manayı kısaca anlatalım. Asık, halk arasında, umumiyetle saz sairlerine verilen bir isimdir. Yine halk arasında dolasan birçok menkıbeler, bunların maddi ve cismani asktan manevi ve ruhani ask derecesi ne yükseldiklerini, saz çalıp siir söylemeyi de ilahi vasıtalarla yani ya bir mürsidin, pir'in, yahut Hızır Peygamber'in rüyada, veya hakikatte tecellisi ile öğrendiklerini anlatır. Görülüyor ki bunlar, halkın telakkisine göre hak Asıkları'dır ve ilham kaynakları daima ilâhidir. Çok serseri ve sefih bir hayat geçiren ve bundan dolayı medrese âlimlerinin siddetli hücumlarına uğrayan birtakım Asıklar hakkında bile ölümlerinden sonra-hatta bazen hayatlarında-bu türlü halk menkıbelerinin teşekkül ettiğini, tarihî şahsiyetlerinin bir kudsiyet hâlesiyle çerçeveslendiğini biliyoruz. İleride tafsilatıyla göreceğimiz gibi, bütün bunlar, âsıkların tasavuf tarikatleriyle ve bilhassa Bektâsilikle sıkı alaklarından dolayı vücuda gelmiş telakkilerdir ki, onların halk nazarındaki içtimaî mevkilerini göstermek bakımından çok dikkate değer.

Münevver sınıfın âsıklar hakkındaki telakkisi: Asıklar'a karşı halkın beslediği bu takdir ve hürmet hislerine, yüksek sınıfın asla istirak edemeyeceğini söylemek bile fazladır. Fikir ve zevk seviyesi bakımından halktan tamamiyle ayrılmış olan bu sınıf, medrese, İslam ilimlerinin, Arap ve İran edebiyatlarının en yüksek mahsüllerine iyiden iyiye alışmış bulunuyordu. Daha XI. asırda İran edebiyatı örneklerine göre bir klasik edebiyat süratle inkisafa başlamış ve klasik Türk Şiiri XVI-XVII. asırlarda en

yüksek eserlerini yaratmıstı. Bediî ihtiyaçlarını pek tabii olarak bu klasik edebiyat mahsülleriyle tatmin eden yüksek kültür sahipleri, İslam medeniyetinin ortodoks ideolojisinden ve dünya görüşünden, şüphesiz ayrılamazlardı. Halbuki, Ortaçağ İslam Filozoflarının ve ahlakçılarının nazari sistemlerine göre, avam sınıfı, yani geniş halk zümresi, sadece bir koyun sürüsünden ibarettir; onları ibâdetle idare etmek, yani çobanlık, yüksek sınıfın vazifesidir.

Bütün hakimiyetin ve bütün kudretin, kendisini Allah'ın gölgesi ve bütün halkı kendi kulu sayan mutlak bir hükümdarın sahsında toplandığı bir Ortaçağ İmparatorluğunda, geniş halk tabakasına karşı bundan başka türlü bir telakki mümkün olamazdı: Halk musikisine ve halk şiirine mahsus her türlü şekiller (ezgi, deyiş, türkü, türkmani, varsığı v.s.), halk arasında rağbet kazanan mevzular (Geyik Destanı, Hamza ve Battal hikayeleri v.s.) halk şiirlerinin umumi ölçüsü olan hece vezni daima hakir görülmüştür. Şiirlerinin geniş halk tabakası arasında okunması ve anlaşılması klasik bir sair için adeta bir hareket vesilesi oluyordu. Büyük Fransız ihtilalinin yazdığı demokratik prensiplere yabancı olmayan Tanzimat Devri mütefekkir ve sairlerinin hatta bu arada Ziya Paşa gibi " Milli dil ve milli edebiyat " meselelerinde ileri ve geniş düşüncelere sahip olduğunu göstermiş bir adamın bile - saz sairleri ve onların şiirleri hakkında tezyif ve hakir görücü hisler besledikleri düşünülürse, bu hususta açık bir fikir edinilebilir.

Asıkların kendi haklarındaki telâkkileri: Asıklar arasında son zamanlara kadar devam eden bir telâkkiye göre, umumiyetle şâirler iki kısma ayrılır.

a) Kalem Sâirleri; yani, yüksek sınıfa mahsus siirler yazan klasik sairler.

b) Meydan Sâirleri; yani, halk toplantılarında irticâlen de siirler tertip eden ve onları sazlarıyla çalıp söyleyen saz sâirleri.

Sazsâirleri, kendilerini, türlü bakımlardan, klasik sairlerden üstün sayarlar: Evvelâ herhangi bir mevzu üzerine, herhangi bir kafiye ile derhal manzume söyleyivermek kudreti, onların başlıca övünme sebepleridir. Hakikaten, klasik sâirler arasında, irtical denilen bu kudret, çok nâdirdir; klâsik nazım kaidelerinin bütün inceliklerine riayet şartıyla irtical'in gayet müşkil olduğunu, gerek İran, gerek Türk edebiyatının müellifleri daima itiraf etmişler ve her iki edebiyatta da, bu kudrete mâlik olan pek az sâir gösterebilmişlerdir. Halbuki bu kadar sıkı ve zor kaidelere bağlı olmayan, vezin ve kafiye kusurlarını tabiî gören saz sâirleri arasında, irtical, bir istisna değil, âdeta bir kâidedir. İleride sebeplerini ve mahiyetlerini uzun uzadıya izah edeceğimiz bu hususiyetten dolayı Azerbeycan Türkleri bir kısım halk sairlerine bedyeci adını verirler ki, bu bediheci (yani bi'bedâhe siir söyleyen) kelimesinin halk dilinde bozulmuş seklidir. Saz sâirlerinin klâsik sâirlere üstünlük iddiasında bulunmalarının ikinsebebi de, siirlerini sazları ile çalıp söyleyebilmeleridir. Gerçi XIX. ve XX. asırdaki bazı âsıkların saz çalamadıklarını biliyorsak da, bunun daha çok, meslekten yetismeyenlerde rastlanan müstesna bir hal olduğunu derhal ilâve etmeliyiz. Esasen saz sairleri tabirinden de çok iyi anlaşıldığı gibi, meslekten yetişmiş asıl âsıklar arasında sazı olmayan, saz çalmayan bir sâir tasavvur olunamaz. Klasik sairlerimizden Sünbülzâde Vehbi'nin Manisa'da

Keçecizâde İzzet Molla'nın da Kesan'da baslarından geçen maceralar, çok açık delilidir. Sazsairleri, ileride görüleceği gibi muhtelif devirlerde türlü türlü çalgılar (mesala kubuz, kara düzen bozuk, tanbura, v.s.) kullanmakla beraber, XVII.- XVIII. asırda en ziyade çöğür'e rağbet ettiklerinden âsık ve sazsaairleri tabirleri ile aynı manada olarak çöğürcü kelimesi de dilimizde uzun zamandan beri yerleşmiştir.

Kahvehânelerde, bozahânelerde, mesirelerde, panayırlarda hü-lâsa kalabalık ve hayran dinleyici zümresi karşısında çalıp söylediklerinden, birbirleriyle karşılıklı siir okumalarında bulduklarından dolayı da âsıklar kendilerini klâsik sâirlerin üstünde tutarlar. Geniş halk tabakası içinde âşıkların kazandıkları şöhret ve rağbet, eserleri çok mahdut bir sınıf arasında yayılmış klâsik sâirlerden daha fazla olmuştur. XVII. asırdan başlayarak, İmparatorluğun büyük merkezlerinde yetişen saz saairlerinin, klâsik sâirlere benzeme ve onlardan geri kalmamak gayretiyle, oldukça kuvvetli klâsik edebiyat kültürüne sahip olmaları, aruz vezni (bil-hassa kullanılması nisbeten kolay olanları) ve bazı klasik nazım şekillerini (gazel, murabba, müseddes, müstezad gibi) kullanmaya başlamaları, yabancı terkiib ve kelimelere ve klasik siirlere mahsus mefhumlara manzumelerde gitgide daha geniş bir yer vermeleri, âsıklar arasında kendilerinin artık bu cihetlerden de klasik saairlerden geri kalmadıkları kanaatini doğurdu; bu kanaat, onlar arasında yavaş yavaş büsbütün kuvvetlendi.

Âsıklar, hangi içtimaî muhitlerde ve nasıl yetişir? Muhtelif içtimai tabakalar arasında nasıl bir gözle görüldüklerini kısaca anlattığımız âsıklar hakkında daha etraflı bir fikir edinebilmek için, bunların hangi içtimaî çevrelerde yetistiklerini, mesleki

yetisme tarzlarını, edebi terbiyelerinin mahiyetini bilmek icabeder. Herhangi bir sanat seklini anlamak için, her seyden önce, onu yaratan içtimai çevreyi maddî ve manevî bütün şartları ile öğrenmek zarureti, edebiyat tarihinin bir müteârifesidir. Bu bakımdan Asık tarzı (Asık Edebiyatı, Asık Siiri) dedigimiz sanat seklini daha iyi anlamak için bunu yaratan sazsaairlerinin hangi içtimai çevrelerde ve nasıl şartlar altında yetistiklerini izah edelim:

Şehir muhitinde âsıklar: XVII.-XVIII. asırlardan son yıllara kadar, Osmanlı imparatorluğunun her kösesinde gördüğümüz âsıklar ve âsık tarzı, bilhassa şehir hayatının verimidir. Muazzam imparatorluk idaresi Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de şehir hayatını büyük nisbette inkisaf ettirmiş, askeri ve siyasi merkezler imparatorluğun azametiyle mütenasip şekilde büyümüdür. İç ve dış ticaret hayatının ve hiç eksik olmayan askeri münakalelerin candarları olan büyük kervan yolları üzerine yeni yeni kasabalar kurulmuştur. Balkan yarımadasında yaşayan bütün hristiyan kavimleri "şehir hayatın ait maddî kültür kelimelerini" Türklerden almış olmaları, bunun açık delillerinden biridir.

İslam medeniyetini bilhassa Büyük Selçuklu imparatorluğunun kurulduğu XI. asırdan beri iyice benimsemiş, temsil etmiş ve o medeniyetin umumi çerçevesi içinde Anadolu'da yeni bir Müslüman-Türk kültürü yaratmaya başlamış olan Anadolu Selçuklularından sonra Osmanlı imparatorluğu bunu kuvvetle geliştirerek Balkanlara da yaymıştır. İslam dini ve Türk dili gibi iki büyük temsil vasıtasına dayanan imparatorluğun büyük merkezlerinde, ilk mektepler, medreseler, tekkeler, kütüphaneler, asker ocakları, Müslüman-Türk kültürünü halkın mühtelif tabakalarına yaymak hususunda büyük faaliyet gösteriyorlardı. XVI.-XVIII. arasında imparatorluğun Asya

ve Avrupa'daki büyük sehir ve kasabalarında oldukça kalabalık münevver bir sınıf vardı ki islam ilimleri ve edebiyatlarını layıkıyla kavramıstı; maddi refah ve servetle birlikte bu yüksek kültür havası, uzun asırlar boyunca, daha aşağı seviyedeki diğer içtimai sınıflara da gerek, umumi sevk ve fikir seviyesini yükseltmistı; bunlarda, muntazam bir tahsil görmedikleri, hatta bazen hiç okuma yazma bilmedikleri halde, bu kültür çevresi içinde inkisaf eden fitri istidatları sayesinde aruz ile klasik nazım kaidelerine uygun oldukça güzel siirler yazan ümmî sâirlere de tesadüf olunuyordu.

Sehir ve kasabalarda, mühtelif içtimai tabakalara mahsus ayrı ayrı kahvehâneler, bozahâneler, meyhâneler gibi umumi yerler vardı. Bazı büyük kahvehânelerde çalgı ve köçek takımları da bulunurdu. İste, bu kahvehânelerden bazıları, bilhassa âsıkların toplantı yerleri idi. Onlar, belli mevsimlerde buralarda toplantılar, sazlarla siirler terennüm ederlerdi. Büyüklerin ve zenginlerin konaklarında, saraylarında da çöğürçülere tesadüf edilirdi. Hükümetin kontrolü altında muntazam bir teşkilat mâlik olan bu âsıklar, panayırlar gibi geçici toplantı yerlerinde kurulan kahvehanelerde bulunurlar, memleketi dolasırlar, tekkelerde-ve bilhassa her köseseye dağılmış olan Bektasi tekkelerinde-büyüklerin ve zenginlerin konaklarında misafir olurlardı. Baska esnaf tesekküllerinde olduğu gibi, âsıklar teşkilatında da çıraklıktan başlayarak âsık olunca-ya kadar geçirilmesi icabeden bir çok dereceler vardı. Bilhassa büyük, şöhretli âsıkların etrafında sazsaırlığına meraklı, istidatlı birçok gençler çırak olarak toplanırlar, üstattan mahlas-yani siirlerinde kullanacakları bir ad alırlar, âsık olmak için zaruri olan edebi ve mesleki terbiyeyi gördükten sonra fasıllara girmeye

baslarlar,memleket içinde uzun seyahatlara çıkarlar, nihayet Asık olurlardı.Ekseriyetle küçük esnaf tabakasından, sehir ve kasabada günlük çalışması ile yasayan fakir hal arasından yuhut müftelif askeri sınıflardan yetisen bu âsıklar,bir tahsil görmemekle beraber sehir hayatının kültür havası içinde, istidatlarına göre,klasik siire ve musikiye, tasavvuf felsefesine, islâm dinine ve tarihine, evliya menkıbelerine, iran ve Türk Edebiyatında çok kullanılan mitolojik ve lejander motiflere ait bir çok bilgi edinirler. iran edebiyatının Hafız, Sa'di gibi büyük şahsiyetlerinin eserlerine bile yabancı kalmazlardı. Aralarında, az çok tahsil görenler, küçük idare islerinde ve katiplir vazifesinde, bulunanlar da olurdu. XVII. asırdan başlayarak, esasen yabancı olmadıkları ve tabiyatiyle yapmacıkla karışık bir hayranlık besledikleri klasik siirin bunlar üzerinde çok büyük bir cazibesi olmuştur ki, sonraki asırlarda bunun büsbütün arttığını, bir çok örnekleri ile görüyoruz.

Köy ve asiret çevrelerinde âsıklar,büyük kültür merkezlerinde, uzak köylere ve göçebe yahut yarı göçebe asiretler arasında yetisen âsıklara gelince, bunlarla sehir hayatının ve kültürünün yarattığı âsıklar arasında mühim bir ayrıklık olacağı pek tabiidir. Asıl halk edebiyatı zevkine daha yakın olan, başka bir ifade ile, içinden yetistikleri ve kendisine hitabettikleri köylü sınıfının duygularına ve telakkilerine tercüman olmak mecburiyetinde bulunan köy ve asiret sairleri, klasik siir tesirinden ve aruz vezninden oldukça uzak kalmışlardır; lâkin, içtimai muhit farklarının büyüklüğüne bakarak, bu yaptığımız ayırmayı mübalagalı ve yanlış bir tarzda tefsir etmemelidir: Sehir ve köy âsıklarını birbirlerinden ayıran çok açık içtimai muhit farkına karşı,bunlar birbirine yaklaştıran diğer bir takım kuvvetli amiller de vardır.

1- Köy, hiç bir zaman civarındaki şehir ve kasabalardan tamamıyla ayrı bir hayata malik değildir; bunun gibi asiretler de yaylak ve kırsıkları mıntıkalarında bulunan şehirlerin tesirinden uzak kalamazlar; uzun asırlar esnasında maddi ve manevi kültür tesirleri de yaratır.

2- Şehir hayatının ve kültürünün yarattığı âşık, nasıl klasik sairin ve klasik şiirin çekiçliğine ve manevi nüfuzuna kapılmışsa köy ve asiret çevresinde yetişen sazsairi de, daha yüksek bir kültürün sahibi ve temsilcisi olan şehirli âşık'ı kendisine ideal bir örnek saymaktan kendini alamaz. Bu hadiseye yalnız biz değil, bütün milletlerin edebiyat tarihinde daima tesadüf edilir.

3- Köy ve asiret çevresindeki âşık, muhtelif seyahatlerinde şehir ve kasabalardaki meslektaşları ile mutlaka münasebete girmiş ve şehir hayatına ve kültürüne yabancı kalmamış olduğu gibi, şehirli âşıklar da devamlı seyahatleri ile her muhitte bağlar tesis etmişler, tesirlerini her tarafa yaymışlardır.

4- Tekkelerin ve bilhassa Bektasilik gibi heterdoxe tarikatlere mensup tekkelerin verdiği edebi ve tasavvufi kültür, muhtelif içtimai çevrelerde birbirinin aynıdır: Köylerde ve göçebeler arasında çok yayılmış olan Kızılbaşlık tarikatı da bundan çok farklı değildir. Hangi muhitte yetişirse yetissin, umumiyetle âşıklar üzerinde Bektasilik tesiri bulunduğunu ise yukarıda söymüştük.

Asık tarzı ne demektir? Yanlış bir telakkiye yer burakmamak için hemen su ciheti tasrih edelim ki, daha XIV. - XVI. asırlarda Osmanlı imparatorluğu memleketlerinde sazsaairleri vardı; araştırmalarımızı diğer Türk memleketlerine ve daha eski asırlara kadar genişletecek olursak, Müslümanlığın zuhurundan evvel Asya'da ku-

rumus eski Türk imparatorluklarında da bu sair çalgıcılara tesadüf ederiz. Ancak, biz âsık edebiyatı dedigimiz zaman sadece, XVII.-XX. asırlar esnasında Anadolu'da yetişen ve oldukça mebzul eserleri ve edebi an'aneleri zamanımıza kadar devam edip gelen sazsaairlerine mahsus siir tarzını kastetmekteyiz. Daha eski sazsaairlerine ait olarak bundan önceki devirlerden kalan edebi metinler yok denecek kadar az olduğu için, o hususta metinlere dayanan müsbet ve tarihi mahiyette edebi izahlara girismeye imkan yoktur. Bu mense'ler mes'elesi hakkında bu kısımda, edebiyat ve sosyoloji bilginlerinin neticelerine ve Türk edebiyatının umumi tekamülü hakkındaki tetkiklerimize dayanarak, tarihi esaslara müstenid, oldukça kuvvetli faraziyeler ileri sürmektedir.

Türk edebiyatını, " eski ve yeni bütün Türk subelerini göz önünde bulundurarak mukayeseli bir surette ve bir bütün şeklinde tetkik etmek " lüzumunu kırk sene önce ilk defa ortaya atan bir adamın, hatta sadece Osmanlı edebiyatına mahsus mes'elelerden bahsederken bile, üzerinde daima çok kıskanç davrandığı bu prensipten ayrılması, elbette tasavvur olunamaz; lâkin, asıl mevzuumuzu teskil eden ve üzerinde uzun uzun durulan mes'ele Osmanlı imparatorluğu memleketlerinde yetişen sazsaairleri ve bilhassa onların vücuda getirdikleri bizim kısaca "Asık Tarzı,Asık edebiyatı dedigimiz belli kaidelere, kalıplara, belli ideolojiye bağlı, hususi oldukça zengin siir tarzıdır"³ Bkz.⁴

3. Dr. Orhan F. Köprülü, Fuat Köprülü, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Türk Büyükleri Dizisi, s.64-72, Ankara 1972 (Adı geçen makalenin notsuz yayını)

4. "Türk Edebiyatında Asık Tarzının Mensei ve Tekamülü" adlı makalenin notlu bir yayını için: M. Fuat Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları 1", s.196-238, TTK Yay. Ankara 1986

"1915'de Asâr-ı İslamiyye ve Milliyye Tetkik Cemiyeti Encümeni'nde sekreterliğe getirilen Köprülü;MTM'de yayınlanan "Türk Edebiyatının Mensei"(MTM,1915,C.2, S.4,s. 15-80) adlı uzun araştırma makalesiyle Türk edebiyatını oluşturan kavramın, ilkel devirlerdeki yasayıs ve düşünüs, inanısınların derinliklerine nüfüz ederek, ileride yazmayı tasarladığı "Türk Edebiyat Tarihine" alt yapı oluşturmuştur."5

Köprülü bu makalesi nedeniyle Z.Gökalp tarafından ilmî iltifata mazhar olmuştur; "Köprülüzâde Mehmet Fuat Bey Türkiyat sahasında büyük bir mütebahhir ve âlim oldu. ilmi eserleriyle Türkçülügü tenvir etti."6

Gerçekten de Köprülü, Sn. Prof. Osman Turan'ın da tesbitiyle, esas eserlerini bu makaleden sonra vermiştir.7

" Bahsi Ozanlar vb. onların daha İslamiyetten önce Türk hayatında yaptıkları çeşitli vazifeler hakkında açık ve tefarruatlı "8 bilgiler, makalede mevcuttur.

Makalenin dipnotsuz bir özetini buraya aktarıyoruz.

TÜRK EDEBİYATININ MENŞEI

"İlk cemiyetlerde siirin nasıl doğup, ne gibi safhalardan geçtiği mes'elesi, etnografi ve sosyoloji âlimleri kadar, edebiyat tarihi üzerinde çalışanlarca da uzun uzadıya tedkike sâyandır. İnsanlık tarihinin şimdiye kadar kaydettiği eski ve yeni muhtelif medeni milletlerin edebiyatları ile uğrasınlar için, edebiyatın iptidai kavimlerdeki şekil ve mahiyetini öğrenmek, kendi ihtisas

5. A. g. e.

6. Ziya Gökalp, Türkçülügün Esasları, Varlık Yay. s.13, Ankara 1972

7. Prof. M. Fuat Köprülü, Fuat Köprülü Armaganı, s.10, İstanbul 1953

8. M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s.169 (7 nolu dipnot), D.İ Bask. Yay. Ankara 1981

sâhaları itibariyle fevkâlade faydalı olabileceği hâlde, edebiyat tarihçileri bu hususta hâlâ garip bir muhâfazakârlık göstermekten vaz geçmemektedir. Durkheim'ın, "Dini Hayatın İlk Sekilleri" adlı eserindeki mühim bir mütâlaasını, tedkik mevzuumuz olan edebi hayata tatbik ederek diyebiliriz ki, edebi hayatın böyle en eski ve iptidai sekillerini tedkik lüzumunu hissetmemiz, mevzuun garâbet ve hususiyetinden değil, o türlü bir tetkikin edebi duygunun tabiat ve mahiyetini anlatmaya her seyden daha çok faydalı olabileceğinden nes'et ediyor; çünkü bu beseriyetin daima ve esasen bir manzarasının gözönünde yasatacak ve bu gün hâlâ edebi vicdânımızda yasayan birçok hususiyetlerin aslını ve menseini oldukça aydınlatacaktır.

Edebi duygunun umumî tekâmülünü gösterecek bir edebî içtimaiyyât ilmi'nin kuruluşunu bekleyerek, şimdi burada siirin başlangıç ve tekâmülü hakkında etnografi, sosyoloji ve edebiyat âlimleri tarafından ileri sürülen muhtelif nazariyelerin bir hülâsasını yapmakla iktifâ edeceğiz; maksadımız, mücerret nazariyeler üzerinde oynamak değil, Türk edebiyatının başlangıcını layıkıyla aydınlatma ve izah için, edebiyatların mukayesesini tarihinden çıkan birtakım neticeleri umumî bir surette göstermektir; binâenaleyh, muhtelif faraziyeler üzerinde inceden inceye durarak, uzun tahlil ve tenkitlere girmekten çekineceğiz.

Umumiyetle güzel san'atlar - ve pek tabii olarak onun kısımlarından olan siir-, mense'leri itibariyle, din ile çok alâkadardır: Oyunlar ve güzel san'atların başlıca sekilleri dinden doğmuş ve uzun uzadıya izah ettiği gibi, insanlığın zihni faâliyete yavaş yavaş dini şekillerden dini olmayan şekillere geçerek, dini âyinler dini olmayan oyunlar mâhiyetini alır ve i'tikadları doğu-

ran faaliyet eserleri san'atı vücade getirir. Esasen dini unsurlar arasında, dinlendirci ve bedii unsurun mühim bir yeri vardır. İptidai kavimlerde birtakım dini temsiller mevcuttur ki, yalnız icrâ tarzları itibariyle değil, hattâ gâyeleri itibariyle de, tiyatro eserini hatırlatırlar. Bunlar fayda gayesine tamamiyle yabancı olarak, insanları, muhayyilelerinin daha rahat ve huzurla çalışacağını baska bir âleme nakl için, yasadıkları âlemden uzaklaştırırlar, ona yabancı kalırlar; bu gibi merasim, ekseriya, dış görünüs itibariyle de bir eğlenceye benzer: Hazır bulunanların gülüp eğlendiği açıkça müşahade edilebilir. İste bunun için, böyle temsili bir mâhiyete hâiz âyinlerle umumî eğlenceler arasında bir sınır tayini, çok müskildir. Sırf dini olduğu için kadınlarla yabancıların bulunmadığı mukaddes bir yerde icrâ edilen âyinlerden, kadınlarla çocukların ve yabancıların kubül etmediği ve fakat her yerde icrâ edilebilmesi bakımından bir dereceye kadar cismâni addedilebilen yarı-dini âyinlere ve artık hiçbir dini mahiyeti kalmamış umumi eğlencelere kadar, bütün içtimai gösterilerde bedii bir husuiyet vardır: Aynı dini his ile mütehassis olan mu'temidlerin sıçradığı, döndüğü, raksettiği, bağırduğu, terennüm eylediği görülür ki bütün bunları bedii bir ihtiyacın ifadesi saymamak mümkün değildir.

Esasen, dinin mahiyeti hakkında icrâ edilen tedkikler açıkça meydana koymuştur ki, günlük hayatın dayanılmaz mesakkatleri ile yorulan fikri eğlendirecek ve dinlendirecek oyun ve san'at gibi seylere serbest bir sâha bırakmak, dinin aslî tabiatında mevcuttur; san'atı, din için hârici bir ziynet değil, her ne şekilde, mâhiyette ve ne derecede olursa olsun, bütün âyinlerde mevcut bir zaruri unsur gibi telâkki etmeli ve her dinde mutlakâ siirin

siir olduğunu bilmeliyiz; ma'mâfih bu hususta da ifrâta düsmeme-
 li, dinî âyinlerin alel'âde eglencelerden ibâret olduğu neticesi
 çıkmamalıdır. Bir dini âyin, eglencelerden ibâret bir hale geldi-
 gi ve ciddi vazife ifâ eylediği zaman, artık;âyin gibi telâkki e-
 dilemez. Dini sembollerin ifade ettikleri kuvvetler se'ni kuvvet-
 lerdir; dini te'sir, alel'âde bir san'at eserinin yapacağı tesir-
 den büsbütün başka bir tarz ve mahiyettedir. Mânevî varlığın mun-
 tazam bir sûrette işlenmesi için ona olan ihtiyaç, maddi hayatın
 devamı için gıdalara olan ihtiyaçtan daha kuvvetsiz değildir; iç-
 timâî bir zümre ancak onunla varlığını devam ettirip kuvvetlendi-
 rebilir. İste bundan dolayı, bir âyini alelâde bir oyundan ayıra-
 biliriz. Yalnız, âyinlerde se'ni olmayan ve tahayyüle ait unsur,
 kısmî esası teskil etmese bile, herhâlde, ifa ettiği rol itibariy-
 le büsbütün bu müsâmahaya lâayık değildir. Dini vazifesini yapan
 bir i'tikad sâhibi, kendisini mânevi bir huzur içinde bularak,
 yalnız o yüksek kuvvet kaynağından aldığı sevkle hararetle değil,
 aynı zamanda daha az faydalı ve daha az rahat bir hayat geçirmek
 ihtiyacı ona kudsî olmayan bir hayatı anlatır ki, bu da dinin hu-
 susi câzibelerniden birini teskil eder. Herhangi ehemmiyet derece-
 sinde olursa olsun, dini merâsimler tabiatıyla bayram fikri ver-
 mesi bayramların başlangıç itibariyle ne kadar rûhani olursa ol-
 sun, bir din âyini mâhiyeti alması iste bundan dolaydır; çünkü
 bayram, fertleri birbirine yaklaştırmak, kitleleri harekete geçir-
 mek sûretiyle içtimâî bir heyecan, hattâ bâzan bir cezbe meydana
 getirmeğe muvaffak olur ki bununla dini hâl arasında bir bağlılık
 görmemek mümkün değildir. Bütün bu hallerde, insan mesguliyetlerin-
 den kurtulmuş ve daima düşüncelerinden uzak olarak, her zamanki
 benliğinden sıyrılır ve kitlelerde daima aynı tezahürler görülür:

Bağırmlar, terennümler, mûsikî, siddetli hareketler, raksar, âsâb uyandıracak münebbihler aranılması... Bu gibi umumî şenliklerde ekseriya mübâlagalar, ifratlar, her zamanki kayıtları kıran ve onların üstüne çıkan taskınlıklar olur ki, bu hâl, dinî âyinlerde aynı sûretle göze çarpar. İste biz, güzel san'atların başlangıcını, bedîi hissin doğup gelişmesini ve pek tabii olarak şiirin ilk seklini, içtimai hayatın bu tezâhürlerinde görüyoruz.

Güzel san'atların başlangıcı hakkında tedkiklerde bulunan içtimâîyyat âlimleriyle, bedii hissin meydana gelişini ve tekâmülünü arayan ruhiyyât mütehasısları, mûsikinin, raksın, şiirin dini bir mese'den çıkarak uzun müddet dini bir mâhiyet sakladıklarını iddiada birleşirler. Prof. Ribot, beşeriyette bedii hissin ilk doğuşunu tedkik ederken, kat'iyen iddia ediyor ki, bu hissin ilk tezâhürü olan raks, şiir ile mûsikinin ilk tohumlarını tasır. Şiir, rakstan ayrıldıktan sonra daha uzun müddet mûsiki ile bağıllığını muhafaza eder ve mutlaka bir beste ile, yuhut bir mûsiki âletinin refakati ile terennüm olunur. Bu devirdeki şiirler, falan veya falan sahsın değil, bütün o kabilenin, veya semiyenin müsterek malıdır; fakat, içtimai isbölümü yavaş yavaş te'sirlerini göstermeye başlayınca, muganni-sâir zümreleri tesekküle baslar ki umumî medeniyet tarihinde gördüğümüz aede'ler, jongleur'ler, menestreller iste bu zümrelerdir.

Başlangıçta efsanevi bir raksın tamamlayıcısı parçalarını teskil eden terennümler, onların irticâlen söylenen geniş muhayyileli nesillerle beraber mâzînin karanlık girdaplarına karıştı; yalnız onlar arasında umumî birsey ifade eden bâzıları, az çok deşisikliğe ugramakla beraber, canlı kalmıştı. Zamanın te'siri kelimelerden birtakım mânasını gizlemiş, fakat o meçhûl şeyi, o muamma-

yı büsbütün yok edememistir. Bestenin te'sirli ahengi sâyesinde o meçhûlün ifade ettiği his hâlâ anlaşıyor, fakat bu esrarlı karanlık altında garip, ilâhi, yüksek bir mâhiyet alıyordu. Vedalarda, Zend Aveste'da Roma liturjileri'nde meçhûlün bu sihirli nüfuzuna epeyi tesâdüf edilebilir. Edebiyat tarihinin ve bilhassa medeniyet tarihinin tedkikleri isbat etmiştir ki efsanevi şarkılar önceleri sihirbazca bir mahiyeti haiz oldukları hâlde, bu dini his yavaş yavaş yükselmıştır. Hulâsa, edebi tekâmül, dini mevzûlardan dini olmayan mevzûlara doğru bir cereyan tâkibeder.

Kurulmuş bir içtimai sekile, muayyen sınırı hâiz bir medeniyete mâlik olan eski kavimlerde: Mısırlılar'da, Hintliler'de, Yunanlılar'da, Asurîler'de, Geldânîler'de siir ve mûsikînin evvelâ nasıl bir dini mâhiyette olduğu artık lâyıkiyle anlaşılmıştır. Herbert Spencer'e göre ilk cemiyetlerde siir, ölen ve öldüğü için mâbutlar sırasına dâhil edilen eski ve yeni reislerin vasıflarının medhi ile başlıyor. Meselâ, Mısır hükümdârlarından Birinci Seti ve İkinci Ramsès hakkında râhipler tarafından kasideler okunmuştu; kezâlik, XVIII. sülâle zamanında siir tamamıyla dinî bir âyin hâlini almıştı: Fir'avn'un Ehrâmının Peygamberi adını alan bir husûsi me'mur mevcut idi ki, bunun vazifesi, ölen hükümdârın hâtıralarına ve hükümdârın allahlastırılan timsaline sürekli bir hâtıra te'mini idi. Aynı hâli eski Yunanda da görüyoruz: Homére'den evvel gelen Yunan sâirleri, an'aneye bağlı kalınarak, Mûsikîsınas-râhip-hekim-peygamber sıfatlarını da haiz bulunuyorlardı; onların vücudunda getirdikleri siirler tamamıyla dinî idi. Homére ve Hésiode, uzun bir devrenin sona erdiğini gösterirler. Onlardan önce râhip-sâir, elindeki dört telli rubâbı ile ma'budu tebcil ederken, sonraları bu musikîsınasların yerini rapsode'lar, başları taçlarla süslü ol-

duğu halde destanları rübabsız okuyan adamlar almıstı; siir bir ilahî hâlinde çıkmıs,muhârebeler, sergüzeştler siire mevzû olmaya başlamıstı.Daha yeni zamanlara doğru gelecek olursak,bu hali belki de daha açık olarak görebiliriz; İskandi-navya'da ilk sairler aynı zamanda tabip idiler; hastalıkların kendilerine has nağmelerin terennümüyle yok edilebileceği inancı tamamıyla yerleşmişti. Tabiblikten başka, siirleriyle ölülerin hâtırasını yosatma vazifesini de gören şimal sâirleri, yavas yavas buldukları içtimai topluluğun mühim ve zarûrî bir uvzu hâline geliyorlardı. En ufak bir reisin maiyyetinde bile birçok sairler mevcut idi. Yunanlılar'da olduğu gibi Setlerde de râhip-sâirler vardı.Büyük ihtimale göre, bunların vazifesi eski Yunanistan'daki aynı san'at mensuplarının vazifesine benziyordu.Strabon,Lucianus gibi eski müelliflerin ifâdesine nazaran,ilâhiler tanzim eden destancılar sair ve mûsikîsinastılar;terennüm ettikleri seylerin beste veya güftesini kendileri tertip ederlerdi.Esasen ilâhî(hymne) kelimesinin kullanılışından da anlaşılır ki, Set râhip-sairler'inin terennümleri, birçok bakımdan kutsî bir mâhiyeti hâizdi; Avrupa'da Paganizm yerine Hıristiyanlık yer aldığı zaman,aynı hâl yine devam etti: Avrupa tekâmül tarihinin herhangi sahifesi tedkik edilirse edilsin, Menéstrel denilen o devir sairlerinin halk indinde bir kutsî mâhiyeti hâiz gibi tekâkki olunduğu, hatta onlara mahsus elbisenin bile dini elbise sekil ve hey'etini muhâfaza ettiği görülür. O devrin en meshur Troubadour'ları, hemen tamamıyla, hayata kilselerde göz yumuyorlardı; ma'mâfih, Hıristiyanlık'ın te'siri yavas yavas kendini gösterdi: Ölen ve tanrılaştırılan reislerin hâtıraları terennüm edilemediginden, sâirler, yalnız bir reisi, hükümdârı öğmekle mesgul olmaya başladılar. Artık râhip ve sair

ayrılmıştı. Râhipler, mabetlerde, sâlip önünde yeni bir ulûhiyyete tebcil ve sırf onun ilâhîlerini terennüm ederken, artık ruhânî bir sıfatları kalmayan sairler de hükümdarlara kâsideler okuyor ve takdir ediyorlardı; Fâtih, Guillaume'ye muhârebeye gittiği zaman, maiyyeti erkanı arasında mutlaka sâirler de bulunduruyordu.

Tekâmül hakkındaki görüşünü isbat için medeni olmayan kavimlerin dinini ecdâda tapma'dan ibaret sayan İngiliz filozofunun bu yukarıdaki mütâlaaları nazariye itibariyle nekadar tenkidlere mâruz kalırsa kalsın, kaydettiği vak'alar itibariyle, dikkate değer; biz aynı hâli Arap edebiyatının başlangıcında da görüyoruz: İlk Arap sairleri kabile içinde rûhânî bir vazifeyi haiz bulunuyorlardı; onların tanzim ettikleri hicâ'lara âdeta kutsî bir mâhiyet atfeiyor, o hicâ'larla kabîleyi birtakım iyilikler te'min edileceği düşman kabîlelerin yapmak istedikleri fenalıklara o siirin sihirli te'siri ile engel olunacağı zannolunuyordu. Bu sûretle, herhangi kabîle sairin hica'sı, o kabîle fertleri arasında derhâl ağızdan ağıza yayılıyor ve ona karşı, düşman kabîlenin sairi de karşılık hicâ'lar tanzimine mecbur oluyordu. Esasen umumî i'tikada göre, Arap sairleri ilham kaynaklarını cin'lerden alırlardı; her kabîlenin Rabb-hass'ı olan cin ilhamlarda bulunur ve o hica'nın muhtelif çadırlarda tekrarı düşmana felâket verirdi; sair sihir ile alâkalı bütün işleri bilir ve cin tarafından mülhem bir gaipten haber veren demektir: kabîlenin bir yerden başka bir yere göçeceği zaman ve mekânı, düşmanlarla muharebe edilip edilmemesini sair tayin eder, mücadelenin sonunda saire verilen ganimet hissesi, en büyük kahramanlara verilen hisseden aşağıya olmazdı; çünkü o da düşmanlara karşı çarpısan bir kahraman, siir silâhiyle onları korkutan bir sihirbazdı: Bildiğini sihir sayesinde kır ve

çöllere en zararlı, en korkunç cinlerini onların üzerine saldırdı. İste, bütün bu tafsilât gösteriyor ki, Araplar'ın eski içtimai teskilatında sairin ve siirin büyük yeri vardır; onlara, bilici tanıyıcı mânasına gelen sair kelimesinin izafesi bile, içtimai topluluktaki dini mevki'lerini göstermek itibariyle pek manalıdır. Müstesrik Brockelmann da Arap edebiyatının ilk safhalarından bahsederken, sairin hica'ları ile, ekseriya kadınlar tarafından ölümlerin hatırasını yaşatmak için okunan mersiyelere büyük bir yer ayırıyor ve bütün ilk siirin mûsikî inceliği ile okunduğunu söylüyor.

Türkler'le ırk yakınlıkları olan Finovalar'ın en eski edebiyatını tedkik edecek olursak, onlarda da hemen aynı hali görürüz: Şifâhi millî edebiyat uzun müddet din ve sihir ile şiddetli alâkalıdır. Runoja denilen halk sairleri, tietoejoe denilen bakıcı yâni sâhirlere, sutuniekka nâmındaki hikâyeciler, umumi sarkılar, büyü tekerlemeleri, milli hikâyeler, umumi sarkılar, büyü tekerlemeleri, milli hikâyelerle edebiyatı yaşatıyorlar ve vücûde getirdikleri eserler tabii dinî-sihirkârâne bir mâhiyeti haiz bulunuyordu; halbuki, içtimai isbölümünün daha ibtidaî safhalarında bu üç vazifeyi de aynı adam görüyor, yâni sâir aynı zamanda râhip büyü-cü-hikâyeci, vb gibi bir takım vasıfları kendisinde topluyordu. İçtimai isbölümü derecesinin yükselmesiyle sair, bakıcı ve hikâyeci ayrıldığı zaman bile, eski devirlerin devamı ve kalıntısı olarak, hepsi de dini bir mâhiyet almış ve yaptıkları işler henüz kat'i sûrette ayrılmamıştı. Katolikliğin Finlandiya'ya girmesinden sonra bunların içtimai vazifelerinde hiçbir değişiklik olmadı; yalnız, esâtiri mevzûlardan bir kısmı Katolikliğin rengini

aldığı gibi, o milli mevzûların yanında ayrıca yeni dinin getirdiği birtakım yeni mevzular da fakat eski şekiller altında meydana çıktı.

TÜRKLER'DE İLK ŞİİRLER VE ŞAIRLER

Iptidai cemiyetlerde ve muhtelif milletlerde şiirin başlangıcı ve ilk şekilleri hakkında verdiğimiz şu kısa ve umumi malûmatı göz önünde bulundurarak, o esaslar dairesinde Türk Edebiyatının ilk şekli hakkında elde mevcut vesikalar nisbetinde tedkiklerde bulunabiliriz. Türkler gibi, tarihinin kayıt edemeyeceği kadar eski edebiyatı hakkında, edebiyatların mukâyeseli tarihinden çıkan umumî esaslara ve pek az bulunan bâzı vesikalara dayanarak tertibettiğimiz ve kitabımızın bu kısmını tamamen açıkça izah ve müdafaasına ayırdığımız nazariye, Türk edebiyatının ilk şekillerini oldukça aydınlatmakta ve izah etmektedir. Türkler arasında daha yazı yayılmadan mevcut bulunan milli-sözlü edebiyat lisanının ilk teşekkülünden beri canlı bulunduğu gibi, yazının yayılmasından sonra da tabiatıyla devam etmiş ve Türkler üzerinde en kuvvetli te'sir göstermiş olan İslâmiyet'in kabûl ve yerleşmesinden asırlarca sonra bile, putperestlik zamanından kalma eski edebî şekillere, veya eski mevzûların İslâmî bir renk almış tarzına tesâdüf olunabilir; binâenaleyh, edebiyatımızın ilk şekillerini anlattıktan sonra, hayat şartlarının çok değişmiş olduğunu sonraki devirlerde eski şekillerin ne gibi değişmelere uğradığını yâni, muhtelif devirdeki edebi müesseselerimizin geçmisteki köklerini göstereceğiz.

En eski Türk şâirleri Tonguzlar'ın Saman, Mogol ve Boryatlar'ın Bo ve Bugué, Yakutlar'ın Oyun(Ouiiour), Altay Türkleri'nin Kam, Samoitler'in tadibei, Finovalar'ın Tietoejoe, yâni bakıcı,

Kırgızlar'ın Baksı-Baksı, Oguzlar'ın Ozan dedikleri sâhir - sairlerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, mûsikîsinâslık, hekimlik gibi birçok vasıtaları kendilerinde toplayan bu adamların halk arasında büyük bir yeri ve ehemmiyetleri vardı. Muhtelif zaman ve mekânlar da bunlara verilen ehemmiyet derecesi, kıyafetleri, kullandıkları mûsikî aletleri, yaptıkları işlerin sekli tabii değişiyor; fakat semâdaki ma'butlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenâlıklar, hastalıklar ve ölümler gibi cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi eylemek, bâzı ölümlerin ruhlarını semâya yollamak, hâtıralaralarını yaşatmak gibi muhtelif vazifeler ona aitti. Bütün bu muhtelif işler için tabii muhtelif âyinler vardı: Bunların bir kısmı unutulmakla, yahut sekil değiştirmekle beraber, bir kısmı hâlâ Kırgızlar'da, Altaylar'da, Kazaklar'da yaşamaktadır. Saman, yahut baksı, bu âyinlerde estiğrak hâline gelerek birkatım siirler okur ve onları kendi mûsikî aletiyle çalar; beste ile beraber olan ve sihirli bir mâhiyeti hâiz sayılan bu güfteler, Türk siirinin en eski seklini teşkil etmektedir.

Türkler muhtelif dinleri kâbul ettikleri zaman baskı - Ozan'ları mevkî ve ehemmiyetleri, içtimai mevkî'leri, dinî vazifeleri tabiatıyla değişiyordu. Türkler'in eski ve ictimai teskilâtı hakkında ilmî bakımdan kesin ve açık malûmatımız olmamakla beraber, son zamanlarda Ziya Gökalp tarafından izah ve müdâfaa edilen bir nazariyeyi kabûl edersek, ona göre ilk Türk sâir-büyücü'lerinin içtimai teskilattaki yerlerini ve vazifelerinin asırlar esnâsındaki degismelerini gösterebiliriz.

Türkler'in eski dinî sistemi ve ona bağlı teskilâtı büyücülük ile; dörtlü, besli, onikili teskilâttır. Büyücülük, bir nevi

Samanîlik'dir ki bir taraftan totemizm ile; diger cihetten mâderi semiyeye (le clan maternalle) ile alâkalıdır; yâni Türkler'de en eski bir zamanda, budun dört ulus'a birtakım sop'lara bölünerek Mâderi semiyeye mâhiyetini hâiz olan bu sop'lar Kila isminde birer Mâderi Totem (le totem maternelle)'e mâlik bulunuyordu; sonraları bu teşkilât dağılarak şimdi Yakutlar'da olduğu gibi ulusların temsilcisi olarak dört büyük saman, sop'ların temsilcisi olarak da küçük samanlar meydana gelmiştir. O zamanlarda dört ulusun dört ongun'u vardı ki bundan da meshur oniki hayvan telâkkisi doğmustu. Cihan gushâ'yi Cüveyni'de mevcut Bugu Tigin efsanesi dediğimiz Uygur menkıbesi bize bu devri hîkaye ediyor demektir. Câmî'ü't-Tevârih'in, başka kaynakların anlattığı Oguz Efsanesi'ne gelince, bu, Türkler arasında yeni dinin ortaya çıkışını gösteriyor ki, bu din ikili, altılı, sekizli, yirmidörtlü teşkilâta bağlı olan Törecilik'tir. Törecilik, peder-sâhî (patrialcal) aile esasına dayanmakta olup, burdaki ongunlar, peder-sâhi ailesi, eski Romalılar'da, bugünkü Çinliler'de olduğu gibi tam seklini alamadı Eski Cermenler'de olduğu gibi soy ile sop birleştirdi; yâni çocuk hem ana, hem baba tarafından akraba tanınırdı.

Büyücülük dini hakim olduğu esnâda büyük bir dinî mevkii hâiz olan sâir-rûhânî'ler törecilik zuhur edince âdetâ bir sihirbaz mâhiyetini aldılar; eski din büyü seklinde yalnız kadınlarla samanların mesgalesi oldu; ma'mafih thaosséisme denilen halk théoisme'i, Çinliler'in is sahasındaki hayatları üzerinde te'sir gösteriyorsa, eski Türklerde öyle oldu: Her hareket muayyen zaman ve mekânlarda muayyen sartlar dâiresinde yapılıyordu; kam'ların bütün endiseleri, her hareketin iyi, mübârek sartlar içinde, hâlâ yasayan tâbiriyle esref saatte yapılması idi. Aksi takdirde, fena

ruhların ise karışması korkusu vardı. Esasen Türkler Tanrı'yı ve Talî ilâhlar demek olan idi'leri korkunç görmüyorlardı; çünkü bunlardan hiç bir kötülük gelmezdi; kendilerinden kötülük gelecek olan ruhlar, samanlara ait olan yirsu ilâheleri idi ki, bunlar, samanlar ve kadınlar gibi, toprağa ve sol kola mensupturlar. İste kam'lar bu her büyüçülük zamanında bütün rûhânî âyinlerde buldukları gibi, törecilik devresinde de yarı-dinî güfteler, yahut sihir tekerlemeleri vücûde gelmişse de, maatteessüf, bu devirlerden hiç bir eser kalmamıştır.

Muhtelif yerlerdeki Türkler muhtelif zamanlarda Çin, Hint İran te'siri altında, yahut İslam medeniyetinin nüfûzu altında kaldıkları zamanda bile, Baskı-Ozan'ların ictimaî mahiyetleri ve cemiyetteki kıymetleri eksilmedi. Hele iptidaî millî dinin muhâfaza edildiği yer ve zamanlarda, onların nüfûzu çok genişti: Uygurlar, Budizm'i kabûl etmeden önce, Uygur ülkesinde kam'ların büyük bir ehemmiyeti vardı; fakat, sonraları gerek budist olan gerek islâm olan Türkler arasında bu ehemmiyeti azaldı; eski kam'lara herhangi bir şâire, bir efsuncuya verilen ehemmiyetten daha kıymet verilmedi; halbuki milli dinlerini ve Uygurlar'dan âldıkları âdetleri uzun zaman muhâfaza eden Cengiz sülâlesinin saraylarına bakacak olursak, kam dediğimiz bu baskı'ların oradaki dinî-siyasî yerlerini bütün müslüman tarihçilere göre Timuçin'e kurtulayda Cengiz ünvanı veren Gökçe veya Teb - tanrı pek tanınmış itibarlı bir büyüçü idi; halkın inancına göre istikbâli bilir, boz-ata binerek göge çıkararak, kış'ın en siddetli zamanlarında karlar, buzlar arasında aç ve çıplak dururdu. Cengiz'den sonra tahta çıkan Moğol hükümdârlarının taç giyme merâsiminde kam'ların rûhânî vazifeye hâiz olarak bulduklarını görüyoruz: Timur kaan'

ın cülûsunda, kamlar, dilleri ayrı fakat gönülleri bir olduğu hâlde onun saadete erişmesi için duâ etmişlerdi. CI. Huart'ın yine Vas-sâf'dan naklen tasvir ettiği Haysan'ın cülûs merâsimi, kam'ların vazife ve ehemmiyetini daha açık bir surette gösteriyor: " Hakan soyuna mensup I. sınıf sehzâde de onu iki taraftan tutuyordu. Bu sırâda yedinci bir sehzâde yakınlaşarak Hakan'a sarap kâsesini taktim etti; kamlar, Hakanın ömür ve âfiyeti için dualar ettiler. Bu esnada altın sikkeler ve kumaşlar dolu hediyeler dağıtılmaya başladı. Kamlar yeni Hâkanı Külük Han ünvanı ile selâmladılar."

İslam tarihçileri ile yabancı seyyahların verdikleri bilgi, Mogollar zamanında kamlar'ın büyük nüfûza mâlik olduklarını anlatmaktadır. Bunların muhtelif vazifeleri vardı: "Yıldızlarla sihr-rederler, güneş tutulmalarını haber verirler, günlerin hayırlı mı, yoksa serli mi, olacağını evvelden bildirirlerdi. Kamlar sarayda kullanılacak herseyi, hattâ Hakana verilen hediyeleri bile atesle temizlerlerdi; esasen, saraya takdim edilen hediyelerin bir kısmı onların hissesiydi; çocuklar doğarken talihlerini bildirmek, insan hasta iken onu iyi etmek için hep kamlar çağırılırdı; bunlar, birini mahvetmek kastinde bulundular mı gelmiş veya gelecek felâketin biricik sebebi o olduğunu söylemeleri yeter görülürdü. Bunlar davullarını çalıp dâvetederler ve sersemlesinceye kadar zikreyerlerdi. Kamlar ins ve cinden havâdis ve mâlumat aldıklarını söyleyerek, bunların Tanrı tarafından ilham olduğunu iddia ederlerdi. Kamlar'ın bir kısmı ve bilhassa zümrenin reisi müneccimlik ile yıldızların seklini ve bulunduğu yeri gösteren çetvel(zâyice) ler tertibi ile istigal eder ve hersey için hangi zamanın daha uğurlu olduğunu arardı. Cengiz, Öng Han'la ne zaman muhârebe etmek lâzım geldiğini müneccimlerinden bilhassa sorarak, ona göre hare-

ket etmişti;daha sonraları-pek eski zamanlardan beri gelen büyü-
 cü devrinin yadigâri olan-bu adet, Mogol imparatorlarının yalnız
 Kamlar'dan değil,muhtelif mensup adamlardan ve hattâ islâmlar'dan
 müneccimler,bakıcılar kullanmalarını icabetti: Hülâgû, Bağdat'a hu-
 cum etmek istediği zaman, kardesi Hâkan tarafından müsâvir sıfa-
 tıyla yanına verilen Müneccim Hüsameddin'e bu işin neticesini
 sordu;bu müslüman müneccim, falan gün ve saate kadar seferin ağır
 bir bozgun ile neticeleneceğini söyleyerek Hülâgû'yu vazgeçirmek
 istedi; halbuki gerek diğer Baksılar, gerek hükümdarın mu'temedi
 Hoca Nasir Tûsî büyük bir muvaffakiyet müjdeliyorlardı. Hülâgû
 ihtiyac maksadıyla müslüman münecciminin tayin ettiği zamana ka-
 dar bekledikten sonra hiç bir nusibet zuhur etmediğini görünce,
 onu idam ettirdi. Mogolların müneccimlere verdikleri ehemmiyet
 o kadar büyüktü ki, Hülâgû,H.641(M,1243-44)'de Halep'i zapt ve a-
 halisinin hepsini katlettiği sırada, Muhiddinü'l-Arabî müneccim
 olduğunu nasılsa anlatabilmiş ve bunun üzerine derhal Meraga ra-
 sathanesine, Nasirüddin Tûsî'nin maiyyetine gönderilmişti. Nasi-
 rüddin Tûsî'nin Zîc-i ilhânî'de verdiği bilgiye göre bahsı-baksı-
 lar her ayda üç gün bacak,yani perhiz tutarlar ve bu esnada iba-
 det eder ve muayyen yemekler yerlerdi.Howort, 9 Mayıs'ta Mogolla-
 rın büyük bayram yaptıklarını ve Baksıların bu âyinlerde beyaz
 sığırlar kurban ettiklerini söylüyor.

İste bütün bu tafsilât eski Türk Kam-Baksılarının içtimâî
 isbölümü neticesinde, yavas yavas, daha mahdut bir sahada faali-
 yet icra eylediklerini, büyük merkezlerde sâirliğin, bakıcılığın
 efsuncülüğün, müneccimliğin yavas yavas ayrı şahsiyetlerde tecel-
 lî ve ayrı zümreler teşkil ettiğini anlatmaktadır. Bilhassa İsla-
 miyet'in kuvvetle yerleştiği merkezlerde, müsterek İslam Medeni-

yetinin temsil edici te'siri altında âlimler, sâirler, bakıcılar müneccimler, müzisyenler birbirlerinden tamamen ayrılmışlardı; Baksıların asırlar önce tek başlarına gördükleri vazifeler dağılmış, parçalanmıştı: Hastaları hekimler, veya efsuncular tedavi ediyor, müzik aletlerini müzisyenler çalıyor, siir ve edebiyat ile uğraşmak medreselerde Arap ve Acem edebiyat ve bilgilerini edinmiş âlimlere ait bulunuyor, eski Baksıların halkın zihninde efsanevî bir şekil alan kerâmetleri artık sofîlere isnat olunuyordu. Siir nasıl dinin te'serinden kurtulmuş ve sâir hükümdârın sarayında cismânî bir mâhiyet almışsa, mûsikîden de ayrılmış hatta, H. 5. asırda Acem Nazım tarzı aruz vezni edebiyatımıza girmeye başlamıştı. Aşağıdaki bahislerde geniş ölçüde görüleceği gibi, milâdi XI. yy da mühim bir Türk-İslam medeniyeti merkezi olan Kasgar'da, içtimâî iş bölümü, tabib ve efsuncuyu, sâirle sihirbazı birbirinden ayıracak kadar yükselmisti.

Yabancı medeniyetlerin te'sirine daha çok mâruz olan ve içtimâî yoğunluk bakımından iş bölümüne elverişli bulunan şehirleri, büyük merkezleri bırakarak ikelliklerini korumuş küçük zümreleri göz önüne alırsak, edebî gelişmemizin ilk safhalarının onlar vasıtasıyla-bu gün bile-daha kolay öğrenebiliriz. Meselâ Müslüman olan Kırgızlar'da, yahut Türkmenler'de Baksı-Bahsının yeri çok mühimdir: Kopuzu, yahut herhangi bir şekilde sazı elinde olduğu halde, yeni konular üzerine hemen siirler tanzim, yada eski Baksıların halk arasında yayılan siirlerini okuyan bu adamlar, -Anadolu ve Azerbaycan Türklerindeki âsıklar gibi-gibi bir mevkii sahibi olmamakla beraber, bakıcılık ve ufak mikyasta sihirbazlıkta ederler, bilhassa kış geceleri, eski efsanelerin kalıntılarından kahramanlık hikayelerine, Batur'lar menkabelerine, Oguz Han menkabe-sine ait siirler terennüm ederler; halka mazisini hatırlatan, Ced-

leri ile son nesiller arasında bir bağıllık oluşturan bu eserlerden başka, günlük hayatın hadiseleri de Baksılara bir mevzu olabilir. Meselâ, Türkmenler'de, Çapullar başlıca siir konusudur. Halk hikayeceleri sayabileceğimiz bu Baksı'ların bir kısmı dervistir; onların üzerinden asırlar geçtikçe, hâtıraları, daima büyüyerek ve efsanevî bir şekil aralaksınarak sonraki nesillere geçer: Osmanlı Türkleri arasında altı asırdan beri hala yasayan Yunus Emre ile Orta Asya'da ve Kırgızlar arasında sekiz asırdan beri hâtırası hürmetle saklanan Ahmet Yesevî sonra XIX. arasında Türkmenler arasında büyük bir şöret kazanan Mahdum Kulu islâmiyetten önceki eski Türk rahip-sâir'lerinin islâmlasmış bir seklinden başka bir şey değildir. Kitabımızın dört'üncü kısmında tafsilen görüleceği vechile Türkler arasında islâmiyetten sonra vücûde gelen tasavvufi siir, halka mahsus bir mâhiyette ve tıpkı eski baksı'ların millî siirleri şekil ve tarzında vücûde gelmiştir. Bu bakımdan her hâlde XI. asırdan başlayarak millî vezin ve halk lisânı ile mutasavvıfâne siirler yazan Ata ünvanlı sôfîleri, eski baksıların devamını addetmek hiçbir vechile yanlış sayılmaz.

Kam, yâni Saman karsılığı olan ve Fin'lerin tietoeioe kelimesi gibi mânasına gelen Baksı kelimesinin muhtelif zamanlardaki zamanlardaki mânasını biraz tedkik edecek olursak bu eski Türk sâir-sihirbâz'larının içtimâi topluluktaki yerlerinin muhtelif asırlarda ne gibi değışmelere uğradığına kısmen anlamış oluruz:

Baksı'lar, en eski devirlerde, mûsıkî ile sihir yapan, siirler terennüm eden, gâibden haber veren, hekimlik eden Kamlar'dı; nitekim bugünkü Kırgızlar, Altaylılar arasında da pek az farkla böyledir; halbuki sonra, Türkler arasında yeni dinler yerleştiği ve yazı umumîleştiği zaman-bilhassa en evvel medenîleşen Uygurlar'da Baksı kelimesi, Arap ve Acem te'siri altında bahsı sekli-

ni aldı. Ve muhtelif zamanlarda muhteleif Türk sûbelerinde baska baska mânalarda kullanılmaya başladı. Meselâ Paris'deki Uygur-Çin Lûgatlerinde bu kelimeyi sâhip, muallim mânasına gördüğümüz gibi Pavet de Courteille de onu Farça bilmeyen hükümdârlık dîvânı kâ-tibi, cerrah, cerîha tarzında serh ve izah ediyor; Süleyman Efen-di aynı kelimeye sâzende, muganni, âsık, mutrib, kosukcu mânala-rını Vambéry ise, yine buna yakın olarak muganni sâir mûsıkîsinâs hekim mânalarını veriyor. Rus müstesrıkı Berezin, Han Yarlıkları adlı eserinde Bahsı kelimesinin muhtelif zaman mekânlarında, muhte-lif mânalarda kullanıldığını açık sûrette gösteriyor: " Bahsı ke-limesi, zannedersem, Türk-Mogol kelimelerindendir. Bu kelime âlim muallim ve lama mânalarını ifade ediyor. Çagatayca'da Çururga, Kırgızlar'da Baksı-Saman tarzında, bir sey Nogaslar'da " Bahsı = mûsıkîsinâs san'atkâr mânalarını ifade ediyor. Bu kelimenin muhte-lif kullanılış sûretlerini anlamak için, Quatremère'in, Mogollar Tarihi'ne bakınız (s. 184-198). Kırım Hânlığı'nda bahsı kelime-si, kâtip mânasını ifade eder; bu kelimeyi Mengli Giray'ın yar-lıklarında dahi görürüz."Kazan Hânlığı'nda da bu kelime mevcut-tur; Karanzin Tarihi'nde (7. Bölüm, s. 181) Bozaka Bahsı diye zikredi-lir.

Baksı-bahsı kelimesinin delâlet ettiği, mânâca gösterdiği farklar, bu eski Türk sâhir-sâir'lerinin yavas yavas muhtelif mu-hitlerde muhtelif şekiller almakla, lamalık, âlimlik, kâtiplik, sâirlik, sâhirlilik, mûsıkîsinâslık gibi muhtelif işlerden birini veya birkaçını yapmakla berâber, bütün bunların aynı mense'den çıktığını gösteriyor. Meselâ XV. asırdan kalmış olan Uygurca eserlerin müstensihleri hep Bahsı sıfatıyla lâkaplandırılmışlar-dır ki kâtip yerine kullanılır; çünkü o zaman, o bahsı'ların ye-tistikleri, yasadıkları muhitler tamamıyla islâmlasmıştı. Nevâî

siirlerinde, Bâbur Şah meshur Bâbur-Nâme'sinde bu kelimeyi kâtip mânasına kullanmışlardır. Kezâlik Müslüman Hanlığı'nda-aynı sebeplerle-aynı mânada kullanılıyordu; halbuki Mogol İmparatorluğu zamanında, Türk ve Mogollar'ın eski dini itibarda olduğu için baksı bahsı kelimesi o zamana ait eserlerde-meselâ H. 657 (M. 1258-59) de te'sis edilen Merâga rasathanesinin çalışma mahsulü olan Zic-i ilhânî'de-sair sâhir, bakıcı vb. mânalarını ihtiva eden eski mânada kullanılmıştır. Tıpkı bunun gibi, XIV. asırda yazılan bazı Arap tarihleri H. 712 (M. 1312-13) de ölen Kıpçak Hükümdârı Toktay Han'ın Put-prest olup bahşılar'a pek ziyade inandığını söylüyorlar ki bahsı kelimesi tıpkı Zic-i ilhânî'de olduğu gibi eski mânası kastedilerek kullanılmıştır. İşte baksı'ların bugünkü Kırgız ve Kazaklar arasındaki mevki'lerine ait etnografi bilgisi ile yine aynı bahşıların muhtelif zaman ve sâhalardaki mevki' ve vazifelerini gösteren tarihî vesikalardan elde ettiğimiz tafsilât biri biriyle kaynastırılacak olursa, en eski Türk sâir-sâhir- mûsıkîsinâs'ların bunlar olduğu edebî tekâmülümüzün ilk safhalarının umumî hatlar itibariyle diğer milletlerden, meselâ Finler'den Araplar'dan farksız bulunduğu tezâhür eder. Oguzlar'ın Baksı Mevki'inde ve onunla aynı mânada kullandıkları Ozan kelimesine gelince, Yakutlar'daki Oyun-Saman kelimesinin aynı gibi görünen bu kelime bizim bugün Āsık dediğimiz halk sâir-mûsıkîsinâslarına verilen eski isimdir; XIV. asır ortlarında veya XV. asrın ilk senelerinde yazdığı lisânından tahmin edilen Dede Korkut Kitabından ve daha sâir kaynaklardan anlaşıyor ki Ozan'lar önce kutsî bir mâhiyeti ve içtimaî toplulukta mühim bir yeri haizdiler: Ozanların piri sayılan Korkut Ata, efsaneye göre, islâm dinini anlatmak

maksadıyle Türkistan'dan Cezîretü'l- Arab'a gelmiş ve Hazret-i Ebu Bekir'le görüşerek İslâm dinini kabûl eylemiş büyük bir velî' idi; kitabı-ı Dede Korkut'daki Bey Büre Bey-oglu Bamsı Beyrek Hikâyesi gösteriyor ki, Ozan âdeta gâipten haber getiren bir bakıcıdır. Hâkan huzûrunda, âyinlerde, elinde kopuzunu vezinli ve âhenk-lî bir nesir ile tertip edilmiş esâtirî hikâyeler kahramanlık destanları terennüm eder; yahut halk arasında kıssa-hwânlık, bakıcılık eyler. Selçukîler'in ordularında gördüğümüz Ozanlar'ı Anadolu'daki Türk Beylerinin saraylarında XV. asır ortalarına kadar. Ondan sonra gerek Azerbeycan'da, gerek Anadolu'da Âsık kelimesi eski Ozan kelimesinin yerini almış saraylarda Acem taklitcisi sâirler, Tekkelerde mutasavvıflar, kahvelerde meddahlar, kıssahwanlar, Âsıklar o muhtelif vazifeleri görmeye başlamıştır.⁹

"Kitâbü Divan-ı Lügati't-Türk üzerinde gerek batı gerek bizde en iyi çalışmalardan biri de bu makaledir. Çünkü, DLT'ü genel bakımdan tavsif ya da dil, tarih, folklor yönünden incelemeye tabi tutan yazılardan biri de "10, "Türk Edebiyatının Mensei", adlı makaledir.

Makalenin ayrıntılı örneklemeleri; kopuz, lirizm, şiirimiz üzerine yapılan değerlendirmelerin tüm basvuru kitabı, Kitab-ı Divânü Lügati't-Türk'tür. Dipnotlar, kaynakçalarda görülen Türkologlar da bu alanda çalışan ve DLT'ü merkez alan şahsiyetler: "Necip Asım, Z. Velidi Togan, Martin Hartmann, Brockelmenn vb.¹¹ dir.

Bu da gösteriyor ki makale, bir basvuru kitabı niteliği taşımaktadır.

9. "Türk Edebiyatının Mensei" adlı makalenin notlu yayını için, bkz: M. Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları 1, s. 42 -130 T.T.K Yay. Ankara 1986

10. İslam Ansiklopedisi, MEB Yay. C.21, s. 391 Ankara 1972

11. Necla Pekolcay, İslâmî Türk Edebiyatı, C.1, s.73, Dergah Yay İstanbul 1982

ARZNAME

Allâme Celâleddin Devvâni¹ tarafından yazılan " Arzmâme ", Kilisli Rıfat Bilge² tarafından MTM'ye aktarılmıştır. MTM'deki risale; Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın idarî teşkilâtı hakkında malûmatı içermektedir.

Risâle, MTM'de C.2, say: 5, sayfa: 273-306 arasındadır. Devvâni tarafından Farsça yazılan risale, Kilisli Rıfat tarafından olduğu gibi aktarılmıştır. Önce manzum beyit verilmekte, sonra Farsça olarak yorumlama yapılmaktadır. Kilisli Rıfat bir nolu dipnotta, yazmanın kaynağını vermektedir: "Allâme Celâleddin Devvâni" nin bu mühim eserini "Hamidiyye" Kütüphanesinde "1438" numarada mukayyed "Külliyât-ı Celâl" meyanında tesadüf ederek oradan istinsah edilmistir. Bu mecmua, Celâleddin Devvâninin âtide isimleri mezkûr yirmi iki eserini samildir."³

-
1. Celaleddin DEVVANI: Tam adı Muhammed ibn Celaleddin Devvâni (D.1427, Devvan, Kazerun Bölgesi, İran Ö. 1502-1503). 15.a. İslam felsefesi gelenegini sürdürmesiyle tanınan hukukçu ve filozof, ailesinin ilk İslam halifesi Hz. Ebubekir (R.A) dayandığı söylenir. Geleneksel eğitimi önce kadı olan babasından aldı, Siraz'da medrese eğitimi gördü. Karakoyunlu hükümdarı, Cihansah'ın hizmetine girdi. Tebriz'deki Muzafferiyeye Medresesine müderris oldu. Daha sonra Akkoyunluların elindeki Siraz'a giderek, Medreset-ül Eytâm'ın başına geçti. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Fars eyaleti kadılığında bulundu; 75 yılın felsefesi yazı yazdı.
Devvani Ahlâk-ı Celâli adlı eserinde adil bir yöneticinin yapması gerekenleri anlatır. Arznâme adlı küçük risalesi de Akkoyunlu Devletiyle ilgili bilgileri içerir.
Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi C.7, s.218, İstanbul 1987
 2. Kilisli Rıfat BİLGE: Türk Dili ve Edebiyat tarihçisi (Kilis 1873-Ankara 1953) Kilis Müftüsü Abdurahman Efendi'den icazet aldı. (1892) İstanbul Dar-ul Muallimini bitirdi. (1898) Türkçe, Arapça öğretmenliği yaptı. İlahiyat ve Edebiyat fakültesinde ders verdi. Bu dönemin Hukuk Fakültesini bitirdi. Türk dili ve tarihinin ana kaynakları üzerinde çalıştı. Kitab-ı Dede Korkut (1914), DLT (3.C.1917) İbni Mühamma Lugati (1919), Bezin-ü Rezm-ü (1928), gibi önemli eserler yazdı. Gelisim Larousse, C.11, s.6774, İstanbul 1986 (Kilisli Rıfat Mad)
 3. Celaleddin Devvâni, "Arznâme" MTM C.2, S.5, s.273'deki 1 Nr. dipnot, Kasım 1915

Arznâme, bu külliyyat içerisinde. Tarihi hakkında da bir bilgi yoktur.

Her ne kadar " Akkoyunluların idari teşkilatına ait şimdiye kadar hiç bir tarihte tesadüf edilmeyen pek mühim tafsilatı ihtiva eden bu kıymetli risâlenin tercümesini yakında nesredegiz"4 diye bir dipnot düsülmüşse de, risâlenin Osmanlıca Tercümesini MTM'de göremiyoruz.

Farsça risalenin ilim âlemine kazandırılması, tarih bilimi açısından önemlidir. Risâle Arapça dualarla başlamaktadır. Risalenin önerileriyle, Hz. Ali (R.A)'nın devlet adamı risalesi arasında kapsam benzerliği vardır. İki risâle de, devlete toplumsal ahlâk açısından yaklaşmışlardır.

Arzmâme'deki beyitler, sayısal farklılık arz ederler. Bazen üç beyit, bazen de iki beyit yazılmıştır. Yorumlar da ortalama birer paragraftır. Arznâme'yi yayınlanan Kilisli Rifat, aynı zamanda Encümen-i Tetkik azasıdır.

DIVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK'E AIT BİR KAÇ MÜLAHAZA

AIMTE fahrî üyesi olan Martin Hartman'ın¹ MTM'deki tek makalesi budur. Bundan başka, dergi sayfaları arasında bir çalışması yoktur.

Makaleye konu olan DLT; "yayınlandığı tarihten başlayarak büyük ilgiyle karşılanmış ve bu konuda bir hayli inceleme, araştırma da yapılmıştır. Bunlar arasında Carl Brockelmann, Martin Hartman, S. Muttalibov, Marti Rosanen dış ülkelerden bilimsel araştırmalarda bulunanlar arasında zikredilebilir."²

M. Hartman'ın makalesi de, ilgiyle okunacak bir yazıdır. MTM, C.2,S.4,s.167-170 arasındaki makale, toplam dört sayfadır. Makalede, DLT üzerine yapılan çalışmalardan söz edilerek, onun muasırı olan Kutatgu Bilig ile olan ilgisi üzerinde durulur.M.Hartman: " Kitab-ı Divanü Lügati't-Türk " adlı adlı eseri yazan Mahmut El Kaşgarî'nin şahsiyeti ve bilim adamı kişiliği üzerinde durur. Üç ciltlik eseri(DLT), muhteva ve üslup olarak anlatır.Kutatgu Bilig ve DLT'den Orta Doğu kaynaklarında bahsedilmemesine üzüdür.

M. Hartman, makalenin sonunda; yazısının DLT'ye sosyolojik bir yaklaşım olduğunu belirtir. Birçok imlâ ve ifade yanlışlığı olan makale,DLT ve Mahmut El Kaşgarî'yi tanıtmaya bakımından önemlidir.

-
1. Martin HARTMAN(D.1851?,Ö.198): Uzakdoğu ve Çin Türkistanı gezdi;yazma ve basma eserlerden oluşan büyük bir koleksiyon yaptı. Macaristan'da yayınlanan ünlü Veleti Szemle Dergisinde Türk lehçesi, Kutatgu Bilig gibi konularda yayınları, Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış yazma ve basma kitaplar üzerine araştırmaları yayınlandı. Eserleri: Chireseh-Türkestan, Gesehichte, Verwaltung, Geistesleben und Wirtschaft (1908; Çin Türkistanı, Tarih, Yönetim, Düşünce Yasamı Ekonomisi)Ana Britannica,C.10,s.420,(Hartman Mad.) İstanbul 1982
 2. Abdülkadir Karahan, Türk Kültürü ve Edebiyatı. MEB Yay. s. 14, Ankara 1989

HADİS-i ERBAIN TERCÜMELERİ

MTM'de C.2, s.4'deki " Hadis-i Erbain Tercümeleri " adlı makale, Necip Asım Yazıksız¹ tarafından yazılmıştır.Makale yüz kırk üç ve yüz altmış altıncı sayfalar arasındadır. Toplam on üç sayfadır.

Necip Asım,makaleye bir paragraflık bir önsöz yazmıştır.Burada Osmanlının "Kırk Hadis"toplama geleneğinin tarihi verilmektedir.

"Bu mübadele-i (Fatih Sultan Mehmet'in Orta Asya'ya Uzanması Hic.807) edebiyeye,Nâbî ve Münif devirlerine kadar devam etmiştir. Bunun en güzel delili ise; " Molla Camî" nin Farisî olarak vücudunda getirdiği "Kırk Hadis"'i, Ali Sir Nevâî'nin Sark Türkçesine çevirmesi ve bunu Nabi ve Münif'in Osmanlıca'ya nakletmeleridir.²"

Bir mübadele-i edebiyeye diye onurlandırılan "Kırk Hadis"toplama (Hadis-i Erbain); İslam Edebiyatında Hz. Muhammed(sav)in hadislerinden kırk kadarını seçerek açıklayan derlemenin adıdır. Toplama, su ünlü hadise dayanır: "Ümmetin içinde din emirleriyle ilgili kırk hadis ezberleyeni, Allah (cc) kıyamet günü bilginler ve fıkıhçılar arasında diriltir" anlamını gelen hadise dayanıla-

-
1. Necip Asım YAZIKSIZ: Türk dilcisi, (D.1861-Ö.1st.1935), Harbiye'yi bitirdi.Harbiye'de Türkçe,Fransızca, Tarih öğretmenliği yaptı. Darul Fünûn'da Türk dili, Tarihi dersi verdi. Mecliste Erzurum milletvekilliği yaptı. Türkçe'nin Arapça, Farsça etkisinden kurtarılmasını savundu. Eski Türkçe üzerine çalıştı:Altay lisanları 1895, En Eski Türk Yazısı 1897.Türkçenin en eski yazılı ürünlerini inceledi: Orhun Abideleri 1924, Atabet-ül Hakayık'ın Uygur Alfabe-siyle yazılmış Ayasofya nüshasını bilim dünyasına tanıttı 1916;Türk Tarihi'nin Osmanlı Dönemini yazdı 1918. Gelisim Larousse, C.14, s.8574, İstanbul 1986.
 2. Necip Asım,"Hadis-i Erbain Tercümeleri" MTM, C.2, S.4, s.143, Eylül 1915.

rak yapılırdı. Hadisler daha çok; hikmet, saygı,ahlâk yardımlaşma gibi toplumsal konulardan seçilirdi.³

Önceleri mensur olan bu toplamalar, daha sonra sâirlerin konuyu manzum olarak işlemeleri sonucu ayrı bir sanat haline gelmiştir.Arapların "erbain" dedikleri bu eserler kıtalar ya da mesneviler olarak yazılır.⁴

Makaledeki Hadis-i Erbain'lerin ortak yönü,biri hariç,-Molla Cami'nin kendisinininki - tercümelerin hepsinin Molla Cami'den yani Farsça'dan yapılmış olmalarıdır. Farsça Hadis-i Erbain'lerin en meshuru, Türkçe'ye bes defa çevrilen Abdurrahman Cami'nin (1414-1492) Tercüme-i Hadis-i Erbain'idir.⁵

Niçin Molla Abdurrahman Cami çevirileri dersek; Karahan söyle diyor: "İran dil ve edebiyatında Abdurrahman Cami (817-898/1414-1492) nin Erbain-i Hadis'i kadar tesirli olmuş, ayrıca Türk Edebiyatında da etkisini sürdürmüş ve unutulmaz şöhrete mazhar olmuş baska "çihil hadis" (Kırk Hadis) tanımadığımızı ileri süremeyiz.Tezhipli ve enfez hatlarla istinsah edilmiş,bir çok el yazma nüshaları bulunan risale defalarca basılmıştır."⁶

İslâmî - Türk Edebiyatımızda "Nevâî, Fuzûli, Rihleti, Münif, Nabi gibi tanınmış sairlerimiz ve anonim bir mütercim tarafından Cami'den çevrilmiş altı tane manzum Kırk Hadis'in, edebiyatımızda bu katogoriye renk kattığını biliyoruz."⁷

3. Meydan Larousse,(Hadis Mad.) C.8, s. 317

4. Atilla Özkırımlı, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (Hadis Mad.),C.2, s. 579-580, Cem Yay, İstanbul 1982.

5. Meydan Larousse,(Hadis Mad.) C.8 s. 317

6. Abdülkadir Karahan, Kırık Hadis (Sabah Gazetesi Promosyonu) "İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadislerin Doğuşu, Gelişimi,Yayılmması",s.90-91, İstanbul 1991

7. Abdülkadir Karahan,"Cami'inin Erbainin ve Türkçe Tercümeeri" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,C.4,S.4,İstanbul 1952

Makale sırasıyla; Camî, A. Şir Nevâî, Nabî, Münif'in "Kırk Hadis" tercüme parçalarını ve önsözünü kapsıyor.

MTM'deki makale, Camî'nin⁸ manzum Farsça Kırk Hadis metninden alıntıyla başlıyor. Hadis, metin olarak veriliyor; sonra da yorumlanıyor. Yine rûbai ve kıt'alarla sürüyor. Siirler, orijinal Farsça olarak yazılmış ve alıntı yapılmıştır. Burada metnin Osmanlıca'sı da üç sâir ve yazarımızın tercümeleriyle sürdürülmüştür. Camî'nin Kırk Hadis metnlerinin sonunda Hicri 886 diye yazılıs tarihi düsülmüştür. Necip Asım, popüler metni verdikten sonra, onun Osmanlıca'daki çevirilerinden alıntılara geçmektedir. Bunu da "Çihil Hadis" adlı Kırk Hadis derlemesinin Çağatayça Türkçesine çevirisi sayılan Ali Şir Nevâî'nin Hadis-i Erbain Tercümesiyle⁹ yapmaktadır. Çünkü ,seksen küsür Türkçe Kırk Hadis tercümesinin ilki Nevâî'nin Hadis-i Erbain'idir.

A. Ş. Nevâî, Molla Camî'den yaptığı çeviriyi Çağatayca yazmıştır. Makaledeki metinler mesnevi tarzıyla, kıta, hatme-i kelim başlıkları altında ve Osmanlıca olarak yazılmıştır.

8. Camî: (Molla ya da Mevlana Nurettin Abdurrahman Bin Nizamettin), İranlı Sair, Sûfî. Harcirt Câm 1414, Herat 1492. İlk siirinde Destî mahlasını kullandı. Mevlana Hacı Ali Semerkandî'den din bilgisi öğrendi. Şah-ı Naksibend'in müridlerinden Sebahattin Muhammed'den ders aldı; Anadolu'ya da geldi. A. Şir Nevâî ile tanıştı. Herat'ta sürekli ders verdi. Fatih onu İstanbul'a çağırdı. Eserlerini Ünlü Hattatlarla yazdı. Siirlerinde, nesirlerinde Farsça'yı etkili kullandı. Allah sevgisi, insan, ahiret ilişkisi siirinde yer tutar. Kırk'ı askın eseri vardır. Heft Eveng (Yedi Taht) adlı mesnevisi, fıkraları içeren Silsület-üz Zehep, Yunanca yazılmış Tevrat'taki Salamon ve Absalomon'un Arapça çevirisi olan manzum Salamon ve Absalomon Tuhfet-ül Ahrar, Subhat-ül Ebrar, Yusuf-u Züleyha, Leyla vü Mecnun vb. Nesirleri: Nefahat ül Uns. Baharistan, Füsus ül Hikem vb. Gelişim Larousse, (Camî Mad.) C.4, s.2151

9- A.g.e. C.1, s.387

Yine bir hadis ve altında manzum olarak açıklaması verilmiştir. Ali Sir Nevai'nin MTM'deki Osmanlıca Hadis-i Erbain parçaları; Mir Ali Sir Nevai, Hadis-i Erbain Tercümesi, İstanbul 1311 (Nuruosmani Kütüp.4968) adlı çalışmadan alınmıştır.¹⁰ MTM'deki metnin güzel bir hat parçasıyla manzum ve düzyazı olarak hadis açıklaması yine Abdülkadir Karahan tarafından yazılmıştır. Hadis metninin İngilizce olarak da örnekleri bu kitapta vardır.¹¹

Nabî'nin Tercüme-i Hadis-i Erbain'inde dörtlük biçiminde, manzum olarak alıntılanmıştır. Osmanlıca olarak yazılmıştır. Nabî¹² tercümesini Camî'den yapmıştır. "Önce bir önsöz, sonra da bir hadis metni, daha sonra da bunların kıta halinde tercümeleri yayınlanmıştır"¹³. Metinlerin Türkiye Türkçesine çevirilmiş, manzum ve düzyazı, hatlı bir örneği için; Abdülkadir Karahan'ın özel kütüphanesinde bulunan "Nabî ve Kırk hadis Tercümesi" adlı çalışmaya bakılabilir. Buradan seçilen bir metin, yazarın, "Kırk Hadis" adlı eserinde vardır.¹⁴

10. Abdülkadir Karahan, Kırk Hadis, (Sabah Gaz. Promosyonu), s.26, İstanbul 1993

11. A.g.e

12. NABİ: Asıl adı Yusuf, Urfa'da doğdu. İyi bir öğrenim gördü. Arapça, Farsça öğrendi. 1665'de İstanbul'a geldi. Nailî'nin dikkatini çekti. 1671'de Lehistan seferine katıldı. Kamanîçe kalesinin Fethi üzerine Fetihname-i Kamanîçe'yi yazdı. Şehzade sünnetlerini anlatan Tuhfet-ül Harameyn'i yazdı. Halep valisi Baltacı Mehmet Paşa İstanbul'a gelince, o'da gelmiştir. Resmî Özel Mektuplarını Münse adı altında, Camî'nin Kırk Hadis yapıtını Terceme-i Hadis-i Erbain adı altında manzum olarak Farsçadan Türkçeye çevirdi. (Millet Kütüp, Ali Emiri Böl., no:664) İslami bilgiye ve kültüre oldukça vakıf olan Nabî, hikmet ve darb-ı mesele dayılı düşünceyle yeni bir çığır açtı. Dönemin sosyal ve siyasî, ahlakî bozukluklarını alıcı bir dille yazdı. Gelisim Larousse, (Nabî Mad.), C.14, s. 8502-8503, İstanbul 1986.

13. Necla Pekolcay, İslami Türk Edebiyatı, (Nabî Mad.), C.1, s.315, Dergah Yay. İstanbul 1982.

14. Abdülkadir Karahan, Kırk Hadis, Sabah Yay. Promosyonu s.16, İstanbul 1993

Makaledeki dördüncü ve son Hadis-i Erbain tercümesi de, Antakyalı Münif'indir¹⁵. Osmanlıca yazılmıştır. Tercüme, Molla Cami'dendir. Önce Hadis, daha sonra da dörtlük olarak yorumu vardır. "Kanaat tükenmez hazinedir." hadis-i kutsisi çerçevesinde yapılan bir serhi için; Abdülkadir Karahan'ın "Kırk Hadis, Sabah Gazetesi Promasyonu, İstanbul 1991, s.56'ya bakılabilir. Münif'in MTM'deki Hadis-i Erbain Tercümelerinden bir hadis ve yorumunu aşağıya alıyoruz:

"El müslimin men selim-el müslimüne min lisânihi ve yedihi"

Yukarıdaki hadisi: Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir diye çevirebiliriz. Münif, bu hadise güzel bir manzum yorum yapmıştır:

"Mü'min oldur ki kimse hiç andan
Nefret etmeyenler dil ve canlar
Ya elinden yahut dilinden alın
Herkez incilmeye müslimanlar"¹⁶

Baska söze ne hacet. Münif'in manzum yorumu, uzun bir açıklamaya gerek bırakmıyor. Münif'in buradaki riselesi; 1124 tarihli bir rübai ile son buluyor. Necip Asım'ın bu makalesi, Cami ve ondan yapılan Hadis-i Erbain çevirilerini tanıtmaya bakımından olumlu ve ileri bir çalışmadır.

15. (Antakyalı) MÜNİF: Antakya fâzıllarından Mehmed Efendi namında bir zatın oğlu olan Mustafa Efendi ki, sonradan "Münif" mahlasını almıştır. 1130/717-18 senesi ilkbaharında İstanbul'a gelmiştir. Sırasıyla defterdarlık, ket-huda-i sar-ı âli yarıcılığı, rûznamecilik, maliye tezki-reciligi yapmıştır. Bir aralık İran'a gitmiştir. Münif, Nabi'nin müthiş hayranıdır. Halim selim, hoş sohbet, dervis bir kişiliktir. İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Üsküdar'da Haydar Paşa'ya giden deniz yolu üzerindedir. Muallim Naci, "Osmanlı Şairleri", Hz. Doç. Dr. Cemal KURNAZ, Kültür Bak. Yay. s.106-107, Ankara 1988

16- A.g.e.

NEFS-ÜL-EMİRNAME

Nüfs-ül-Emirname adlı risâlenin yazarı, Lâmiî'dir.¹ Farsça yazılan bu risâleyi, Osmanlıcaya tercüme eden, Nikzarîzâde Mehmet Efendi'dir.² Niksarîzâde'nin bu tercümesi MTM'de (C.1, S.3, s.515-576) yayınlanmıştır.

MTM'deki nüshayı bir önsözle yayınlayan Serafeddin Yaltkaya'dır. Risâle, Niksarîzâde'nin yaşamını anlatın bir önsözle baslar." Nefs-ül-Emirname hoş bir üslupla yazılmış güldürücü bir eserdir..."³

Niksarîzâde Mehmet Efendi, "Nefs-ül-Emirname" ünvanlı risâleyi zamanın tenkit ve istihzaya açık birçok olaylarını da ince bir ironiyle vererek, yorumlamıştır. Niksârîzade Mehmet Efendi 10. asır Osmanlı âlimleri arasında özel bir yer isgal eder. Bürokrasinin içinde bulunması, yanlışları görmesi onun bu risaledeki açıklamalarını güncelleştirmiştir. Lamiî'nin orijinal metni de, bu meydana beyitleri içerdiği için bu beyitleri de kapsayan risâle çok okunmuş ve serhleri yazılmıştır. Niksarîzâde'ninki de böyle serhlerden biridir.

Sakaik-i Zeyl-i Ata'i de Niksarîzâde Mehmet Efendi'nin "Nefs-ül-Emirnamesi" için: " Vukûf-i Hüseyin Efendi, Dursunzâde Abdullah

-
1. LAMIİ: Milâdi (D.1472-Ö.1572) Bursa. Sâir, Naksidir. Yavuz Selim'e Hüsn-i dil çevirisini sunar. 30'u aşkın eseri vardır. Arapça, Farsça çevirisi çoktur. İranlı Abdurrahman Camî'den çok çeviri yaptığı için, Camî-i Rûm denmiştir. Fetâhî'den Vis-ü Remin, Camî'iden Sevahid un Nübüveve bunlardandır. Divanı vardır. Gelişim Larousse, (Lâmiî Mad.) C.12, s.7343, İstanbul 1986
 2. Niksarîzâde (Mehmet Efendi) H.945'de İstanbul'da doğmuştur. Varna, Silistre, Sumnu, İstanbul, Edirne müderrisliklerinde bulunmuş. Selanik kadısı olmuştur. (H.1015-H.1020?)'de İstanbul'da ölmüştür. Serafettin Yaltkaya, "Nefs-ül-Emirname" MTM, C.1, S.3, s.571, Temmuz 1915
 3. Necla Pekolcay, İslami Türk Edebiyatı 1, s.277, Dergah Yay. Ankara 1982

Efendi ve Ganizâde Efendi hazretleriyle makâlât ve müzarâtı ve bazı ulama-i asır hakkında Etrak-ı Lisanî üzere deyişâtı vardı. Bahusus zengin kıtalar, hezliyyâtı, halk içinde meshur ve cönkler- de bulunan bilgiler vardı" denir.⁴

Niksarîzâde'nin "Nefs-ül-Emirnâme" bir Farsça beyit ve onun Osmanlıca yorumu, yada halk sözü (avam lafı) nün açıklamalarıyla sürer. Dili sade ve açıktır. Niksarizade, üzerine yazdığı Lamii' nin beyitlerini bozmamıştır. Sadece yorum ve güncelleştirmede Lamii'ye sâdık kalmamıştır. Bu da doğrudur.

Serafettin Yalkaya önsöz yazısında; Niksarîzâde'nin dönemine ait bazı kelimeleri ve tâbirleri eserin istinsah yapılacak başlıca nüshaları olmadığı için çözemediklerini belirtiyor. Eserin yazmaları Süleymaniye kütüphanesi Hamidiye bölümü, Hadis kitapları nr:390 ve İst. Ünü Kütüphanesi T.Y. 3182'de kayıtlıdır.⁵ Risâlenin önsözünü önemine binaen buraya alıyoruz.

"Nefs-ül-Emirnâme" ünvanlı ma'ruf risalesiyle, zamanının tenkit ve istihzaya sayân birçok hususiyetlerini gösteren (Niksarizade Mehmet Efendi) onuncu asır Osmanlı alimleri arasında garip ve hususi bir mevki isgal eder. "Şekaik-i Zeyl" inde tercüme-i hâli tafsilen yazıldığı gibi burada ufak bir hulasa ile iktifa ediyoruz:

Pederi olan İstanbul kadılarından (Niksarlı Mustafa Efendi)' nin (Bagdad) kadılığında bir ay ziyaret'de bulunduğu esnada

4. Serafettin Yalkaya, "Nefs-ül-Emirnâme", MTM, C.1, S.3, s. 571, Temmuz 1915

5. Necla Pekolcay, "İslami Türk Edebiyatı 1, s.277, Dergah Yay. Ankara 1982

(945) tarihinde dünyaya gelmiştir. (Nice zaman bir miktar çelevi ulûfesiyle kanaat ve nübihar eyyâm-ı ömr olan hengâme-i sebâbette mukteza-yı bahar üzere hareket etmiş idi.)

Varna, Silistire, Şumnu, İstanbul, Üsküdar, Edirne miderrisliklerinde bulunmuştur. Selanik kadısı olmuş, 1015-1020' de ölmüş, İstanbul'da Edirnekapıya defnedilmiştir.

Velhasıl sahleventlikte ilim,tazeler muhabbetinde pir-i pis-i kadîm olup bâb-ı âşık hikâyâtına nihayet ve mey ve mahbube müteallik letaifinde adı gayet çoktur. Sûret-i istignada (Nefs-ül-Emirname) si Vukuf-i Hüseyin Efendi ve Dursunzâde Abdullah Efendi ve Ganizâde Efendi Hazretleriyle makâlât ve müzârâtı ve bazı ulemayı arz hakkında Etrâk-ı Lisani üzere deyişatı vardır. Bahusus zengin kıtaları, hezliyyatı, halk içinde meshur ve çönklerde bulunan bilgileri vardır. (Şakaik-i Zeyl-i Ata'î. s. 583-587) "Nefs-ül Emirnameyi"yi, Hamidiye kütüphanesinin hadis kitapları meyanındaki "390" numaralı mecmuadan istihsah ederek, mateessüf başka bir nüsha ile mükabele edemediğimizden dolayı, zamanına ait hususi bir çok ta'birat ve kelimatı ihtiva eden bu risalenin sıhatini iddia edemiyoruz"⁶

6. Serafettin Yalçınkaya, "Nefs-ül-Emirname" MTM, C.1 ,S.3 s.571, Temmuz 1915

VESİKALAR VE MUHTIRALAR

"Türk Takvimiyle Takvimî Bazı İbâdet ve Adetler" başlığı altında; MTM, C.2, S.5, s. 337-341 de yayınlanan makale, Şerafettin Yalçınkaya¹ tarafından yazılmıştır.

Makale metni tamamen alıntılarla dolu ve tarihi ayrıntılarıyla örülüdür. Özet mahiyetinde aşağıya aldığımız paragraflar; devirleri, ay ve onların ifade ettiği falı, ya da hayalleri göstermesi açısından ilgi çekicidir. Yazı toplam dört sayfadan mütesekkildir:

" (Nasır Tusi) nin (Hülagü Han) nın emriyle riyasetinde bulunduğu bir heyet-i fenni ma'rifetiyle vücuda getirilmiş olduğu (Zeyc-i İlhanî)'sinin birinci makalesi mukaddimesinde söylediği veche üzere (İlhanlılar) ve bilumum Türk Hakanları (Hıta Türkistan Takvimi)'ni isti'mal ederler idi. (Toktamış) Han vesair bir takım Türk Hükümdarlarına aid bazı yarlıgalarda, bu isti'malin dokuzuncu asır hicriyede ve hatta daha sonraları terkedilmiş olduğu görülmüştür.

Akvâm-ı müteaddidemin tarih ve takvimlerinde olduğu gibi Türklerce dahi, sene ve aylar, güneş ve ayın icra etmekte olduğu devreler ile hesap ve takdir edilir ve sene-i semsiyye-i hukukiye olarak alınır idi. Hıta'y-ı Türkistan ulemâsı vaz'etmiş oldukları muhtelif devrelerden, seneler ve gece gündüzleri takdir ve ta'yin için,.... bir takım isimler kullanırlar.

-
1. Şerafettin YALÇINKAYA: Türk Din bilgini (İstanbul 1879-Ankara 1947). İstanbul'da Öğretmen okulunu ve Medreseyi bitirdi. Maarif ve Evkaf okullarında çalıştı; medreselerde tefsir, fıkıh, hitabet dersleri okuttu. Medreselerde kaldırdıktan sonra İlahiyat Fakültesinde Kelâm Tarihi müderrisliği yaptı. Cumhuriyet Döneminde Diyanet İşleri Başkanlığında bulundu. Bu yazıyı da AİMTE'azası sıfatıyla yazmıştır. Başlıca Eserleri: İbn-i Esirler ve Mesahir-i Ulema (1906), Simavne Kadısı Oğlu Seyh Bedrettin (1924), Gelişim Larousse, C.20, s.1283, İstanbul 1989.

Yılan, at, it vb. isimler kullanırlar. Bunlar, geceyle gündüz saatleri değil, herbiri tamamıyla on iki saate müsavi olan (çağ)'a ve her (çağ) ı dahi sekiz (ki) ye ayırırlar idi....

Türk hükemâsının görüslerine nazaran, bir sene-i Şemsiye (365 gün ve 2436 femin) dir. Bundan başka, sene-i bahri (15 gün ve 2184 5/2 femin) den ibaret yirmi dört (gence)'ye dahi ayrılırlar...²

Kamer-i Hakikiyye'ye göre aylar (Kessaf-ı İslahat-el Fünûn) dağörülen isimler sunlardır:

[Aram ayı, İkinci ayı, Üçüncü ay, Üçünçü ay, Dördüncü ay, Beşinci ay, Altıncı ay, Yedinci ay, Sekizinci ay,] diye devam eder.³

Serafettin Yalıtıkaya, buradan bir başka başlığa geçmektedir; devreler. " Türklere muteber olan mezkur (Devr-i Esna-i Asare) yi yukarıda görüldüğü veche üzere, Türkler leyli ve nehâri ta'yin ve takdirde kullandıkları gibi, bunu senelere dahi tatbik edip sıçanlar yılı, at, yılı, vb. oniki yıldan ibaret olan bir devreyi bu isimlerle yâd ederlerdi...⁴

Yazının burasında bir efsane anlatılır: Padişah çeşitli hayvanları bir vadiye toplamış, suyu geçenlere on iki ayının adı olmak nasip olmuştur. Bunlar At yılı, Tavşan Yılı, Sıçan yılı vb.

-
2. Şerefeddin Yalıtıkaya, "Takvimler ve Muhtıralar", MTM, C.2, S.5 s.337, Kasım 1915
 3. (Divanü Lügat'i-t-Türk)'te Türklere ay isimleri olmadığı şehirlerde oturanların Arapça isimleri kullandıkları, şehre girmeyenlerin Seney-i Nevrûz'dan sonra ilkbahardan itibaren üçer üçer, dört zuhiriye ayrılıp söylediklerini yazar. (DLT, s.290-291)
 4. Şerefeddin Yalıtıkaya "Takvimler ve Muhtıralar", MTM, C.2, S.5, s. 338, Kasım 1915

" Eski Türkler bu senelerin her birinde bir hüküm istihraç ederdi. (Bir nevî fal) Sığır yılında bu hayvanların vurusmaları münasebetiyle muharebe vukubulacağı⁵ benzeri bir inanışa sahiptir. Ayları böyle düzenleyen Türkler :

" Bunların yalnız günleri ta'dâd için, hafta mesabesinde olan dördüncü bir devirleri daha var idi... Hitalılar da bundan ahkâm istihraç ediyorlardı... Bu devir dahi 12 günden oluşuyordu. "Men, ten, ce,vb."⁶ Bunların renklere yönelik bir falı olduğuna inanırlarmıs.

Serafeddin, yazısının bir alt başlığını da; ibadet ve adetler olarak koymuştur.Burada da tarihî bir alıntıyla paragrafa girer.

"Mogol Padisahları sene aylarının ilk günlerinde ve kendilerinin doğdukları zamanda "umumi ziyaret, yaparlardı."Bu ziyaretler her ayda üç gün (Bacak:Perhiz) tutarlardı ki bunların arasında bu perhiz günlerini tayinde bir günlük ihtilaf vardı... Onlar (Bacak) esnasında ibadet eder ve müin yemekler yerler idi"⁷

Eski Türklerde ay, yıl, önemli günler ve Takvimler üzerine yazılan yazı,tamamen Divanü Lugati't- Türk'teki bilgilere dayanmaktadır. Bu farazi takvim tespitleri temelde, ay ve güneşe göre yapılmıştır.Bu makalenin; takvim degistirmemizin arefesine rastladığın düşünürsek,yazı önemlidir.Çünkü Serafettin Yalatkaya makaleyi 1915'te yazmıştır.Bu yazıdan kısa bir zaman sonra,biz üçyüz atmış bes gün'e dayalı milâdi takvime geçmistik.MTM'deki bu yazı; zamanlama açısından önemlidir.

5. A.g.y.

6. A.g.y.

7. A.g.y.

EL URAZU Fİ HİKAYET-ÜL-SELÇUKİYYE TERCÜMESİ

" Muhammed bin Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. El Nizam-ül Hüseyin tarafından kaleme alınan, "El Uraza fi Hikayet-ül Selçukiyye"Dr. K. Süsseim, tarafından Kahire'de " basılmıştır.¹

Serafettin Yaltka'ya tarafından tercüme edilen MTM 'deki metin (C.1, S.2, s.257-303; C.1,S.3, s.481-495; C.2,S.5, s.241-273) Kahire'deki Süsseim nüshasından tercümedir.

"Anadolu Selçuklu Türkleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden metin"²; MTM'de yaklaşık seksen küsur sayfa tutmaktadır.

Arapça mısra ve beyitlerden sonra Türkçe tercüme ve yoruma geçilmektedir.Bu yorumlar bazan bir sayfa, bazan da kısadır.

Ara başlıklar halinde, ele alınan dönemin sultanı ya da padişahının adı geçmektedir.Sultan Meliksah, Sultan Alaeddin Keykubat gibi. Bunların meydana getirdiği olaylar ve yorumları, manzum olarak siirlestirilmiş ve düzyazı olarak yorumlanmıştır. Daha çok hamâsî ve ilmi bir edası olan tercüme, bazen devlet adamlarına da tavsiyeler içermektedir:

"Daima diyâr-ı ilme istirad olsun"³

Yukarıdaki mısra, devlet yöneticisinin ilim sahibi olmasını ve ilim sahiplerine göstermesi gereken saygısını anlatmaktadır.

Tercüme Sultan Gıyaseddin, Sultan Rükneddin vb. şahsiyetlerin hadiseleri ve Selçuklu coğrafyasının parlak dönemlerinin ör-

-
1. M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayını, s. 373, (Umumi İndeks) Ankara 1986
 2. A.g.e. s.190
 3. Serafettin Yaltkaya, "El Urazu Fi Hikayet-ül Selçûkiyye Tercümesi", MTM, C.1, S.3,s.492, Mart 1915

nekleriyle sürmektedir. Selçuklu sultanları anlatılırken epey gönderme yapılan ilmi bir şahsiyet de, Nizamülmülk'tür.⁴ Yazar, Selçuklu hükümdarlarının devlet yönetimlerinde Nizamülmülkten epey yararlandığını düşünmektedir. Tercüme metinde dikkati çeken bir husus da, ayet ve hadislerden çokça yararlanılmasıdır.

" Velhamdülillahi halak-el cinne ve'l ins: Hamd; cin ve insanın halıkı olan Allah'(cc) a mahsustur"⁵,sekinde çevirebileceğimiz âyet,bunu doğrulamaktadır. Yukarıdaki âyet,dönemin Selçuklu insanının yasantısı ve inançları hakkında bilgi vermek için kullanılmıştır.Onların kulluk bilinci ve İslam inançları verilirken,yazar,âyetlerden yararlanma yoluna gitmiştir.

Metinde hikâye dili kullanılmıştır. Çünkü geçmişe dönük bir yorum vardır. Meliksah döneminin tarihi ve yasal yorumu yapılırken bu daha iyi görülür. Orada yarım paragraf Arapça metin,altında, verilen olayın dökümü vardır.

Sultan Gıyaseddin ve döneminin, beyit ve düzyazı sekinde yapılan yorumuyla son bulan tercüme;Anadolu Selçuklularının hikayesini çok iyi anlatan risâledir." El Urazu Fi Hikayet-Ül Selçûkiyye Tercümesi " Serafettin Yalrkaya'nın MTM' deki en muhtevalı tercümesidir.

4. A.g.e, C.2, S.5, s. 254.

5. A.g.e, C.2, S.5, s. 251.

BİR KAVMIN TETKİKİNDE TAKİP EDİLECEK USÛL ve ESKİ TÜRKLERDE
İÇTİMAİ TEŞKİLAT ile MANTIKİ TASNİFLER ARASINDA TENAZÜR

MTM'deki bu iki makele de Ziya Gökalp¹ tarafından yazılmıştır. Makalelerin konu kapsamı ortaktır. Eski Türklere ait bu önemli iki makale, MTM'de, sırasıyla (C.1, S.2, Mayıs-Haziran 1331, s.193-205' te ve Temmuz-Agustos 1331, C.1, S.3, s.385-456)'dır.

Gökalp, "Bir Kavmin Tedkikinde Takip Olunacak Usul " adlı birinci makalesinde, "usül olarak" "Durkheim"den etkilenmiştir.² Makale, MTM'de toplam oniki sayfa tutmaktadır. O, makalede milletleri tasnif eder ve der ki: "İlkel kavimlerin çeşitleri epey çoktur. Onları az gelişmiş, gelişmiş ve refah toplumu diye ayırabiliriz. Buna göre: İmamî milletler, Tesriî milletler, Harsî milletler ve istiklalinin kaybetmiş milletler vardır."³

-
1. Ziya GÖKALP: Türk yazar ve toplum bilimci, (Diyarbakır 1876, İstanbul 1924). İlkokulu Diyarbakır'da okudu. Rüstiye mekteb-i idadide okudu. Bu dönemde filozof ve sofileri okudu. Baytar Mektebini okudu. İttihat Terakkinin D.Bakır Subesini kurdu. Selanik'e giderek örgütü geliştirdi. Genç kalemler'de bu dönemde yazdı. Meclis-i Mebusanda Ergani millet vekili oldu. Darulfünûn'da ilm-i içtimai profesörü oldu. Bir yandan da MTM, Türk Yurdu, Türk Sözü vb. dergilerde yazdı. Türkçülük kavramının yayılmasına öncülük eden Gökalp, Türkçülüğü, Türk Milletini yüceltmek diye tanımlar. Kültür Uygarlık üzerinde durmuştur. Birey yok, toplum var diyen Gökalp; Milliyetçi anlayışını sekiz ayığa oturtur. Din, Hukuk, Ahlâk Vb. gibi Cumhuriyet kurulmadan yazdıkları, Cumhuriyete ilke olmuştur. İlk dönemler Türkçülüğü İslamcılığa ve Osmanlıcılığa karşı savunmuştur. Turancılıktan sonra, misak-ı milli sınırları içinde milli devlete inanmıştır. Şiiri düşüncelerini yaymak için araç olarak kullanmıştır. Didaktik yazmış ve düşünmüştür. Folklor yazıları da vardır. Eserlerinden bazıları: Kızıl Elma, Altın Isık, Yeni Hayat vb. Gelişim Larousse, C.S Shf:4667, İst. 1986
 2. M. Orhan Durusoy, "Ziya Gökalp - Makaleler III. (MTM'deki) Kültür Bak.Yay. Z.Gökalp Serisi II. Nr:13, Gündüz Mat, Ankara 1978
 3. A.g.e, s.12,13,14,15.

Makale;yukarıdaki örnekleri tanımlama ve örnekleme ile sürüp gitmektedir. Tercüme özelliği görülen makale, alıntı ve yabancı kelimelerle doludur.Durkheim⁴ etkisini⁵ gördüğümüz makalenin Türkiye Türkçesine aktarılmış ve kitaplaşmış bir de baskısı vardır.⁶

Ziya Gökalp'in MTM'de kaleme aldığı ikinci makalede " Eski Türkler'de içtimâî Teskilat ile Mantıkî Tasnifler Arasında Tenâzür" başlığını taşımaktadır. (MTM. C.1, S.3, Temmuz-Agustos 1915, s.385-456)

Makale Totem Kültürü bahsiyle başlamaktadır. Burada da, " Durkheim etkisi"⁷ görülmektedir. Sırasıyla Kuzey Amerika Yerlileriyle başlayan totem düşüncesi,"Oğuz Efsanesi ve Taoizm"⁸ ilişkisi, Çin-Türk-Acem Totem anlayışı, Divanü Lügati't-Türk ve Kutatgu Bilig örnekleri,sekiz yön(cihet),yirmidört cihet, onsekiz hayvan, Rüstem ve Zaloğlu gibi efsanevi anlayışlar ve bunların batı orjinli açıklamalarıyla sürmektedir.

-
4. DURKHEIM:Gökalp'in fikir babası, Fransız toplum bilimci, (Epimal 1858,Paris 1917).Felsefe, Edebiyat doktorudur.Ahlaki bilimci,toplumsal suuru savundu. İntihar üzerine çalıştı.Ona göre modern toplumlar hastalıklıdır. Antropoloji ve felsefe ikilemini savundu. Toplumsal tip ve millet kategorileri yaptı.İste,Gökalp buradan çok etkilendi.Sağlıklı toplumunun aşkın bireylerle kurulacağına inandı. Eserlerinden bazısı: Toplum Bilimesel Yöntemin Kuralları, İntihar, Dini Yasamın Biçimleri'dir.Gelişim Larousse,C.6, s.3412, İstanbul 1986.
 5. Durkheim etkisi için bkz: Atilla Yargıcı, Kemalizmin Fikir Kaynakları,İttihad Yayıncılık,s.85, İstanbul 1993
 6. Bkz.M. Orhan Durusoy, Ziya Gökalp-Makaleler III,(MTM'deki Makaleler) Kültür Bakanlığı Yay.,Z. Gökalp serisi II. Nr.13,s.3-16,Ankara 1978
 7. Atilla Yargıcı, Kemalizm'in Fikir Kaynakları,İttihat yay. s.84-85,İstanbul 1993
 8. Mehmet Köprülü, "Türk Edebiyatının Mensei" Edebiyat Araştırmaları, C.1,s.61-73 , Ankara 1986

Makalenin Türkiye Türkçesine çevrilmiş şekli toplam yetmiş sayfadır.⁹ Yukarıdaki her iki makede Gökalp, Türk medeniyeti-tarihi ve sosyolojik açılarından bakmayı denemistir. Bunu yaparken de, tarihî kaynak ve abidelere dayanmıştır

9. M. Orhan Durusoy, Ziya Gökalp-Makaleler III. (MTM'deki Makaleler) Kültür Bakanlığı Yay. Ziya Gökalp serisi II.Nr:13 s. 17-90, Ankara 1978

ESKİ TÜRK MUSİKİSİNE DAİR TARİHİ TETEBBULAR 1: KÖKLER

Rauf Yekta¹, bu makalede; Alman yazar Gizweter'in² "Arapların Musikisi" adlı-1842 tarihli-eserinde ileriye sürülen eleştirilerine cevap vermektedir. Makalenin ilerleyen kısımlarında yazar yazısının amacını açıklamaktadır. Şöyle diyor:

" Türklerin mûsikiye istidat ve kabiliyetini inkar ettiğinden maada (başka), idareleri altına aldıkları memlekette buldukları mûsikiyi de duçar-ı izmihlal ettiklerini iddia haksızlığında bulunan "Gizweter"'in bu fıkrası muhteviyatını red için o zaman yürüttüğüm mütealaanın bugün gayri kafi olduğuna hükmederek biraz daha tevsî ve vesaikle teyit etmek istedim."³

Amacını böyle açıklayan Rauf Yekta; makalede aralıklarla Gizweter'in eleştirilerine de yer verir. Eleştirilere verdiği cevaplar, tamamen ilmidir. Gizweter:"Elhasıl Türkler müzelere mensup bütün sanat ve marifete hasım bir kavimdir. Miladi onüçüncü asırda irani Mogolların istilası bu hali tevkife hatme çekmiş ve Mogol Hükümdarlarının ve alel husus "Timurlenk" ile evlat ve ahvâdının zaman-ı saltanatında her nev'i ilimler ve fenler cümle fen ve musikiye müteallik pek ciddi ve alimane eserler telif eden zevat yetismistir."⁴

-
1. Rauf YEKTA BEY(İst. 1871-1935): Asıl adı Mehmet Rauf'tur. Türk müzikolog ve Fr.Ar. Farsça öğrendi. Genç yasta Zekai Dede ve Boloheng Nuri beyden mesk etti.Repertuarı çok genişti.Galata mevlevihanesine devam etti.Darülelhanda Türk mûsîkisi ve nazariyatı okuttu.1926'da Belediye Konservatuarına geçti. Burada oluşturdğu kurum tekke ve camî müziğinin seçkin parçalarını yayınladı.Ciddi müzikoloji yayınını ilk o başlatmıştı. Geleneksel müzik çizgimizi de sürdürmüştür.Yayınları:Esâtize Elham dizisinin üç kitabı; Hoca Zekai Dede Efendi 1900,Hoca Adulkadir Meragi Efendi 1924,Doğu Mûsîki Tarihi,Türk Musikisi Nazariyatı.S.Nuzhet Ergin,Müzik Ansiklopedisi. (Rauf Yekta Mad)İnkılap Kitapevi,C.1, s.128, İstanbul 1963
 2. Gizweter, Kiesewetter Die Musik Der Arbeter,1842
 3. Rauf Yekta, "Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetetbular I:Kökler", MTM,C.1,S.3,s.457, Temmuz 1915
 4. Gizweter, A.g.y.

Yukarıda görüldüğü gib Gizveter, Mogalları estetik ve sanatçıya düşkün bir millet olarak gösteriyor. Yazar, bunun böyle olmadığına tarihi ve çarpıcı bir örnek vermektedir.

"Gizveter'in hiç bir delil-i tarihiye isnat etmeyen bu iddiasının sümmet tedarik söylenmiş bir söz olmaktan başka bir kıymet ve ehemmiyeti yoktur. Vakıa Türklerin öteden beri bahadır ve bittabi bu hasletleri icabatından olarak cenkçi bir kavim olduklarını bütün cihan ile beraber meal iftihar biz de biliyorsak da, ulûm ve fennine bigane ve hatta hasım olduklarına ve bu biganeliklerini fethettikleri memleketlerde buldukları ilim ve fen erbabını sanatlarıyla beraber mahv ve münkarız edecek derecede ileri götürdüklerine dair kitab-ı tarihiyyede hiçbir kayda tesadüf etmemiş idik. Her ne kadar daha eski zamanlarda ve meselâ hicretin 124. senelerinde "Bilge Hakan"'ın biraderi "Kul Hakan" namına rekiz ettirdiği asırda Türklerin müktesebat-ı ilmiyye ve fenniyelerinin derecesine dair bugün elimizde malumat-ı kafi bulunmamaktadır; lakin Türkiyat tetkikatı ilerledikçe malumatımızın simdiki halinde kalmayacağı tabidir.

" Bilge Hakan " Abidesi nasıl o asırda yasayan ecdadımızın teşkilat-ı içtimaiyyesi ve itikat-ı mezhebiyesinden bizi haberdar etmişse, kuvveyyan ümit olunur ki bir gün ele geçecek diğer vesaik de o asırdaki Türk harsına dair bize yeni ufuklar açacak, tarih milletimizi daha güzel tanıtacaktır"⁵

Rauf Yekta, milletimizin tarihe ve sanata karşı olan saygısı konusunda ümitlidir. Gizveter'in Mogollar konusundaki yanlışlığında belgelenmektedir. Devamla söyle der:

" Gizveter'in Türkler ile Mogollar arasında bir fark gözete-

rek;Türkleri ilim ve Fenne hasım bieman bir kavim halinde gösterdiği halde, Mogolların hami-i maarif ve sanayi olduklarını iddia etmesi kısmen hakayık-ı tarihiye ile kabil-i tevfik değildir;Çünkü Gizveter'in bahs ettiği tarihlerde hükümrân olan Mogol hakanları filhakika, asırlarında maarif ve sanayi-i nefisenin hamisi sıfatına kesb-i istihkak etmişler ise de, bunların eslâfından bazıları da kadim medeniyet-i sarkiyenin onlara bir yadigar olarak bıraktığı binlerce kitapları Bağdat Kütüphanesinden Dicle Nehrine attırmak gibi, tarihin hiç bir zaman affetmeyeceği, telâfisi nâkabil zaiyat-ı mühimmeyi tecviz eylemiştir.Türk Hakanları evvel ahır buna benzer kadirnâsinâsâne bir harekette asla bulunmamıştır."6

Yazar'ın altına çizdiği tarihi olay, çok dikkate değerdir. Gizveter'in makalesinde bu olaydan hiç bahsetmemesini, Rauf Yekta oldukça manidar bulur.Böyle bir kitap kıyımının tarihimizde olması, bizim kültüre olan saygımızın bir göstergesi sayılmasıdır.

Rauf Yekta, Türklerin musikiye olan düşkünlüklerini "Kök Gelenegi" etrafında açıklamaya çalışır.

" Hicretin 800 tarihleri rical-i musikiyesinden olan" Abdülkadir Meragi7 den aynen naklettığımız su sözlerden anladığımız bir çok seyler vardır; "Ussak,Nevâ,Buselik" makamları nefsi in-sânîde seceati tezvid ve takviye ettiginden fitren bu hasaise (hasletler) malik olan Türklerle mezkûr makamlardan altı musiki

6. Rauf Yekta, A.g.y

7. Abdülkadir MERAGI:Serh-ul Kitab-ül Edvar İbn-ül Hâce Gaybi de denir.Türk müzik bilimci ve besteci(Maraga,Azerbeycan 1360-Herat 1435) Timur'un bas müzikçisi idi. Daha sonra da Timurlu Hükümdarları ona ilgi gösterdiler. Türk müziği kuramcısı olan Ab-dulkadir; makam, usul çalgı üzerine bilgi verirken kendi buluslarını da açıklar. Eserleri: Zübdet-ül Edvar, Fevail-i Asare, Kenz-ül Elham, Serh-ül Kitab-ı Edvardır. Bini askın bestesinden bugüne ulasan yoktur. Gelisim Larousse,C.1, s.30,(A.Meragi Mad.)

ile icra ettikleri terennüman " Kök ", ses ile okuduklarına da " İrvudula ", denilirmiş. Köklerin adedi sene-i eyyamın adedine müsavi olmak üzere 366 olup hergün Hakan'ın huzurunda bu "kök"lerden birinin terenümü mutad imiş..."⁸

Dönemin hakanlarının huzurunda yıl boyu okunan parçalar, "Kök" olarak adlandırılırken; bir musiki geleneginin de oluşturduğu makaleden anlıyoruz. Rauf Yekta, Gizveter'e Abdülkadir Meragi gibi bir şahsiyetin tesbitleriyle karşılık veriyor.

Abdülkadir Meragi'nin " Kök " ün ayrıntılarını incelediği alıntılardan sonra, Kök kelimesinin tanımına geçilmektedir. Bu konuda Semsettin Samî Bey'in sözlüğü kaynak gösterilmektedir. Orada Kök kelimesi: " Sazın kurulacak kulağı, kök etmek mastarında, bir sazın kulağını burmak, kurmak manasına geldiğini belirtmektedir"⁹

Kök kelimesinin bu tanımını yazar, muğlak bulmaktadır. Bunu makaleye düştüğü dipnottan anlıyoruz. Rauf Yekta, Türklerin " Kök adını verdikleri şeylerden ne anladıklarını da irdeliyor.

" Alat-ı Musikiye ile çalınmağa mahsus bir takım musiki parçalarından her gün birinin huzur-ı hakânide terennümü mutad olmasına bakılıyorsa, bunların birer vak'a -i Tarihiyye-i Tezkir için yapılmış zamanımızdaki bandoların çaldığı marşlar ve askeri havalar kabilinden şeyler olması melhuzdur. Köklerin bestelenmesi bir kaideye tabi olup bunların usulet-ı musikiyeden hangisiyle yapılacağı da muhimmis..."¹⁰

Yazar Kökler kavramını açmaya devam eder. Kelimenin kapsamı-

-
8. Rauf Yekta, A.g.y
 9. Semsettin Samî, Kamus-ı Türkî, (Kök Mad), s.1207, Bedir Yay. İstanbul 1987
 10. Rauf Yekta, A.g.y

nı S. Sami'nin açıkladığından daha geniş ve tafsilatlı açıklar.

" Kökler İka-i-ritm nokta-i nazarından parçalanmıştır. Sonra Bisun kök dedikleri dokuz " kök" e verilen isimler bilhassa nazarı dikkatimizi celbediyor. Malum olduğu üzere sark musikisi makamları Ussak, Nevâ, Hicaz, Nihavent... gibi hep Arabî, Farisî, isimlerle tesmiye edilmiştir. Acaba eski Türkler musikilerinde musta'mel ana makamları "Oluk Kök", "Aslan Çep..." gibi isimlerle mi tevsim etmekte, ve mesela öteden beri " Ümm-ül-Makâmât " nazarıyla bakılan " Rast " makamına " Oluk Kök " mü demekteydiler? " Bisun Kök " leri teşkil eden dokuz ismin bir güne maani-i lağviyyesi var mıdır?Buralarını izahı her halde Türkiyyat mütehasıslarını himmetinden müntezeirdir."¹¹

Görüldüğü gibi yazar Türk musikisinin tarihsel temellerinin araştırılırsa bulunabileceği konusunda hemfikirdir. Fakat Rauf Yekta bu konuda araştırmaya dayalı bir eser olmamasından da endişilidir.

" Teessüf olunacak bir sey var ise o da kâdîm Türk mûsıkisinden bahseden bir kitap, henüz bir tarafta zuhur etmedi. Simdiye kadar Türkçe olarak elimize geçen en ziyâde hâiz kâdîm telif-i musıki 9.asır hicri evâilinde yazılmış eserdi.Maamafih " Yıldırım Beyazid " hanın sehzâdelerinden "İsa Çelebi" namına yazılmış daha eski bir eser ahiren oldur ki, tarih-i musikimize ve bilhassa Türkler nezdinde kullanılan âlat-ı musikiyyenin eskal ve envâına dair nâdide ve pek istifadeli malumata hâvi bulunmaktadır."¹²

Rauf Yekta, bir numaralı makalesini İsa Çelebi' nin musikimize ait yeni bir çalışmasından söz ederek bitiriyor. Buradan

11. Rauf Yekta. A.g.y

12. Rauf Yekta. A.g.y

anlıyoruz ki eski Türk musikisini anlatan ikinci bir kaynak, daha o dönemde bulunmuştur. Biliyoruz ki diğer bir kaynak da A.Maragi- nin Hicri 9. asırdaki "Serh-ül Edvar " dır. Her iki kitap ve Rauf Yekta'nın makalesi ilk elde Türk musikisinin tarihi dayanakları- na yaklaştıkça kaynak olacaktır.

ESKİ TÜRK MUSİKİSİNE DAİR TETEBBULAR II:TÜRK SAZLARI

Bu makale R. Yekta'nın "Eski Türk Musikisine Dair Tetebbular I:"Kökler"¹ adlı makalesini tenkidî açıdan tamamlar niteliktedir. İlk makalede Türk müziğinin kökleri üzerinde duran yazar, burada Türk müziği aletlerini tanıtmaktadır.

Türk sazları alt başlıklı ikinci makale derginin ikinci sa- yısında yayınlanır. Makale Ahmetoğlu Sükrullahtan yapılan tenkit ve alıntılarla doludur. Rauf Yekta bir önceki makalesine gönderme yaparak Türk sazlarının tarihi kaynağını sorgular:

" Kökler " ünvanlı makale-i sabıkamız oldukça eski bir mâzi- i musikiye malik olduğumuza dair bir hayli delâil ve vesâike havi idi, Hicri 9. asır evâilinde " Ahmetoğlu Sükrullah " adlı zatın Yıldırım Beyazıt Han şehzadelerinden İsa Çelebi'ye ithaf ederek, ahiren nüsha-i nadiresi elimize geçen eserden iktibasen yazılan bu ikinci makale ise, ecdadımızın " Çalü " dedikleri çalgılarımı- zın esami ve nevâî ile bunların ne suretle imal ettiklerini.."2

Makaleyi yazmaktaki amacını böyle açıklayan yazar, sazlarımız hakkında genel bilgi verir.

"Eserden nakledilecek mısralar dikkatle mütalâa olunur ve mesalâ "Çenk"³ denilen sazın teknesinin içini,dökülmüş sırça tut-

-
1. Rauf Yekta,"Eski Musikisine Dair Tebebbular I:Kökler", MTM,C.2,S.3, s.457, Temmuz 1915
 2. Rauf Yekta "Eski Musikisine Dair Tebebbular II:Türk Saz- ları", MTM,C.2,S.4,s.136, Eylül 1915
 3. "Kanuna benzer,dili tutularak çalınan saz".Ferit Develli- oğlu,Osmanlıca Sözlük,Aydın Kitapevi,s.188,Ankara 1982.

kalıyla sıvamak ve "Rebab'ın" teknesinin Zerdali ağacından inhap edip kabl-el-âmal sût içinde kaynatmak gibi nice garaib ve dakaik-i san'attan bahsedilmesi nazar-ı mana olursa, saz yapıcılığı Türlerde iyice kadim bir zamandan beri malum ve birçok tecrübeler neticesinde mazhar-ı tekmil olduğuna hüküm olunur.⁴

Rauf Yekta, makalesinin ortasına Ahmetoğlu Sükrullah'ın eserinin kısa giriş yazısını (mukaddimesini) koyar ve makale boyunca Ahmetoğlu Sükrullah'ın nadide eserinin adını vermez. Biz bu yazma esere, katologlarda da rastlayamadık.

Yazar makalenin devamında; A. Sükrullah'ın sazlarımızı tarifini geçer. Hakkında teknik bilgi verdiği ilk aletimiz ud' dur.

"..... Ve bu udun uzunluğu 36 parmak olması gerektir; ve yahut üç karıs gerektir. Ve eni 15 parmak olması gerektir; ve derinliği ise yedi parmak yarım olması gerektir.⁵

Görüldüğü gibi saz aletinin en ince ayrıntılarına kadar anlatımını yapan yazar, ayrıntıya çok önem vermektedir. Bu teknik bilgiler, A. Sükrullah'ın eserinden olduğu gibi alınmıştır.

Tanıtığı ikinci müzik aleti " İklığıdır. " Bu fasıl, İklığı düzmek kaidesini bildirir âlâtı nice etmek gerektir onu bildirir İklığının tası gerektir, ve oltasın yüzüne bir para gay ile derisi yapıştırılır...⁶

İkinci âletini tanıtan yazar, burada oldukça ayrıntıya girer. Aletin pisirilmesine kadar anlatır. Sanırım, amacı batılı müzisyenleri böyle ikna etmektir. Çünkü, makale boyunca batılı müzisyenleri bilgisizlikle suçlar.

4. Rauf Yekta, A.g.y.

5. Ferit Devvellioglu, Osmanlıca Sözlük, (Ud Mad.), s.1388, Aydın Kitapevi, Ankara 1982

6. Rauf Yekta, A.g.y.

Yazarımızın tanıttığı üçüncü alet rebabtır.⁷ Bu Türk müziği aletini de geniş olarak tanıtır yazar. Girişte: " Bu fasıl, Rebab (rubab)'da okunur, düzmek bildirir. İndi malum olsun ki rebab' ın çanağı budur ki (Zerdali) ağacından olmaklığıdır."⁸

Rebabı da oldukça tafsilatlı tanıtan yazar, makalenin sonunda diğer müzik âletlerinden de söz etmektedir. Hatta, onlar hakkında bilgi vereceğini de söyler. Ama, dergi kesintiye uğradığından üçüncü bir makaleye rastlamıyoruz.

" Ahmetoglu Sükrullah'ın eseri "ud" ile "ıklığı" ve " Rebab" dan başka " Mızmar, Pise, Çeng, Kanun, Mani" namlarında daha başka sazların havi bulunmuş ve her sazın tarifi bittikten sonra o sazın kara kalem bir resmi de konulmuştur. Tersim ve hükmî gibi bu nüshaya yetistirelemeyen mezkur resimler, diğer sazlardan bahs olunacak olan makale-i âtiyemize bir safha halinde ilave edilecektir."⁹

Görüldüğü gibi diğer sazları anlatan, resimli bir makale yazacağını söyleyen yazar; bunu Milli Tettebbular Mecmuası ikinci cilt besinci sayısındaki makalesiyle gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bu makalesi, Üç ayrı yazıdan mütesekkül oluyor. Aynı konudaki 3.yazıyı inceleyelim:

ESKİ TÜRK MUSİKİSİNE DAİR TARİHİ TEBEBBULAR III: TÜRK SAZLARI

Rauf Yekta, üçüncü makalesinin yazma gerekçesini açıklamıştı: Resimli bir müzik makalesi yazmak. Makalelerinde iktibas yap-

7. Rauf Yekta, A.g.y.

8. Bir çeşit kemence, Ferit Devellioglu, Osmanlıca Sözlük, (Rebab Mad.),s.1080, Aydın Kitapevi, Ankara 1982.

9. Rauf Yekta,. A.g.y.

tığı: A. Sükrullah'ın verilerinden yararlanmayı burada da sürdürüyor:

"Türk âlem-i musikisi için bile tamamıyla - görülmemiş olan bu mâlûmatı itmam etmek üzere bugün dahi müeellifimizin mütabiki sazlar hakkında verdiği fennî tafsilâtı iktibas edeceğiz..... (Ayrıca) resimlerine havi iki sayfa bu sayımızda ilave kılınmıştır"1 diyerek üçüncü makaleye ile olan irtibatlandırılmayı sağlıyor. Akabinde dördüncü müzik âletimizin tanıtımı vardır. Bu alet mizmâr'dır.2

" Mizmâr diye bir neye derler ki, ol neyi pareden düzerler; bir paresi kara kamıstan, evvel bir paresi de ağaçtan..."3 söz-
züyle âletin teknik tanıtımını sürdürür. Bu aletin, bir adet resmi de yazının sonundadır. Pise, Çenk adlı çalgılarımız hakkında kısa ve öz bilgiler verilmiştir. Fakat, bu bilgiler, her üç yazıdaki kadar ayrıntılı ve teknik değildir. Müzikolog Rauf Yekta, bu aletler hakkında derin kaynak alıntıları yapamamıştır. Hoca Abdülkadir Meragi'nin Zübdet-ül-Edvar adlı eserinden yararlanarak4 bu makalelerin yazıldığını düşünürsek; bu çalgılar hakkında orada da fazla bilgiler yoktur.

Üzerinde derin bir ayrıntı verilen bir âlet de, nüzhe'dir.5

-
1. Rauf Yekta, "Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetebbular III: Türk Sazları" MTM, C.2, S.5, s.233, Kasım 1915.
 2. " Mizmar: Ney, düdük, kaval, Zebur'un herbir suresi " Ferit Devellioglu, Osmanlıca Sözlük, (Mizmâr Mad.) s.783, Aydın Kitapevi, Ankara 1982
 3. Rauf Yekta, A.g.y.
 4. M. Köprülü, " Türk Edebiyatının Mensei ", Edebiyat Araştırmaları, s.111. TTK Yay. Ankara 1986. Burada MTM'deki " Eski Türk Musikisi " adlı yazının dayanaklarından söz edilir.
 5. Nüzhe: Müzik terimi, eski dilde kanuna benzer saz. Ferit Devellioglu, Osmanlıca Sözlük, (Nüzhe Mad.), s.863 Ankara 1982

Nüzhe hakkında yazılmış bir paragraf vardır."Bu fasıl, nüzhe dedikleri sazı,onun niteliğini ve neden olduğunu ve nice olduğunu bildiriyor. İmdi malum olsun ki çenken geçtikten sonra nüzheden yükrek saz olmaz:Bu nüzhe dedikleri sazın yüzsekiz girişi vardır. Bu sazı Mevlana İmam Amil-i Kamil (Safiyettin Abdülmümin) tasnif eylemiştir."6

Aletin tarihcesi'nide bu yazıda buluruz. Müzik tarihimizle ilgili ayrıntılı bilgileri için bir başka yazıda Köprülü ona te-sekkür eder7. Rauf Yekta, müzhenin de bir resminin yazının sonuna eklemiştir. Resim,çizgi çalışmasıdır. Nüzhe, taraklı bir piyanoyu andıran alettir. Onun için yazar devamında nüzhenin kardesi olan kanun hakkında bilgi verecektir.

Kanun, hakkında bilgi verilen sekizinci alettir. " Bu fasıl, kanunu ve kanunun ağacı neden yonulmak gerektir ve nice yonulmak gerektir onu bildirir. İmdi malum olsun ki nüshe iki kanundan düzülüptür ve kanunun dahi şekli dört buçaklıdır. Amma bir yanı enlü,bir yanı ensüzdür."8

Teknik olarak kanunu tanımlayan yazar, onun ilişkili olduğu nüzhe ile olan bağlantısıyla yazısını devam ettirir.

Rauf Yekta buradan,"Kök'lerin" son ayacı ve dokuzuncusu olan Mugni'ye geçer. Eski çalgılardan biri olan Mugnî9, yazıda ayrıntılı anlatır. "Bu fasıl mugnî düzmeyi ve mugnînin durumunu bildirir" diyerek söze başlayan yazar, sözlerini şöyle sürdürür: İmdi mugnîdiye bir saz vardır ki Safiyettin Abdülmü'min tasnifindedir.

6. Rauf Yekta,. A.g.y. s.233

7. F.Köprülü,"Türk Edebiyatının Mensei",Edebiyat Arastırmaları 1, s.105,(not kısmı) T.T.K Yay. Ankara 1986.

8. Rauf Yekta, A.g.y.

9. Mugnî: 1.ikna eden 2.doyuran 3.müzik: Eski çalgı 39 kirisli rübab ve kanun ortası bir saz.Ferit Devellioglu, Osmanlıca Sözlük,(Mugnî Mad.),s.793.Aydın Yay.Ankara 1982

(Rahmatullahiayeh:Allah(cc)'ın rahmeti onun üzerine olsun).Ve bu sazı İsfahana gelince düzmüştür...¹⁰

Mugnî'nin tarihsel gelişimini ve teknik ayrıntısını burada buluruz. Netice itibariyle yazar,"Kök" dediği terimi tamamlamış ve dokuz aletle sonuçlandırmış olur. Böylece bu terim de, müzik tarihimize girmiştir. Bu üçüncü makale "Köklerin" (dokuz tarihi çalgı) kara kalem resimleriyle son bulur.

Üçüncü makalenin sonunda:" giriş kurmak(bağırsaktan giriş imal etmek) konusunda bir makale daha yazılacaktır",deniyorsa da iki ciltte de böyle bir makaleye rastlanmamıştır. .Yine M. Fuat Köprülü onun hakkında yazdıklarını ve yararlarını överken, ondan hayranlıkla bahsetmektedir. Gerçekten F. Yekta: İlk musiki teorisini yapan, geleneksel müzik çizgimizi sürdüren insandır. 1900-1924 yılları arasına sığdırdığı:"Hoca Zekai Dede Efendi,Dede Efendi, Hoca Abdülkadir Meragi adlı monografileri ve birçok nazari eserleri bugün dahi eşsizdir."¹¹.

10. Rauf Yekta, A.g.y.

11. Gelisim Larousse ,(R.Yekta Mad.) C.16, s.9717

OSMANLI KANUNNAMELERİ

Kanunnameler; devrin toplumsal, iktisadi ve hukuki ilişkilerinin baslıcalarını kapsayan padisah hükmü diyebileceğimiz yasalardır.¹ MTM'de metni bulunan kanunnameler iki anlayışa dayanır.(C.1, S.1, s:48-111,C.1 S.3 s:497-544, C.1 S.2 s:304-348) Birincisi ülkenin tümünü kapsayan muteber Sultan Süleyman Kanunnamesi.(C.1,S.1,s.48 deki kanunname metinleri bu türdendir).Bunu: " Merhum ve Magfurla Sultan Süleyman Errahmetü Verrıdan Hazretlerinin zaman-ı bî-emanlarında Merhum Seyhül İslam Ebussuud Efendi Hazretlerinin asrında olan "Kanunname-i Sultanî" dir ki ser-i serife muvafakati mukadder olup hal-ı muteber olan kemanin ve mesâildir"² paragrafından anlıyoruz.

" Sultan Süleyman Kanunnamesi " adı ile anılan bu yasalar bütünü; dîvanı değil, meri,mutuber kanun olduğu için Devlet-i Aliyeyi' de içine alır.

C.1, Sayı: 1-2'deki nüshaların, çeşitli kütüphane ve kitaplıklarda mutad nüshaları vardır.³

C.1, Sayı:1-2 deki " Kanunname-i Sultani"⁴ soru cevap şeklin de (fıkhi bir yöntemle) düzenlenmiştir.Metni yazan ve not tutanlar sıklıkla değişmiştir.

Muhammed Bahai, Yahya Pir Muhammed vb. bunlardan bazı isimlerdir. Dizin yapılırken vezir ya da Sadrazamlara göre de bab yapılmıştır. Kanun-i Sultani der beyan Hamza Paşa gibi.

Burada da hukuk arabaslıkları konulara göre verilmiştir. Ki-

-
1. Meydan Larousse, C.6, s.885
 2. Osmanlı Kanunnâmeleri, (Metinler), MTM,C.1,S.1,s.48, Mart 1915
 3. Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri,C.1-5 vd.Çağrı Yay. İstanbul 1992
 4. Osmanlı Kanunnâmeleri, MTM,C.1,S.1,s.48. Mart 1915

tâbe't-Dava, Kitabe'l-Gasb, Kitabe'l-Ticaret vb.

Kanunname-i Sultani Ser-i Şerife dönük bir muhteva taşıdığı için, muhtevası daha çok dünyevi ve hüküm ağırlıklıdır.

C.1, Sayı:1,2'deki bu nüshadan sonra, Kanunnamelerin ikincisini oluşturan metne geçebiliriz.

İkincisi: "Tevki-î Abdurrahman Paşa⁵ tarafından 1087'de tedvin edilen, 10. ve 11. yy. hayat-ı hakikiyyemizi⁶ anlatan meri" muteber kanunnâme olmayan bir metindir. Yani sadece "divanı" bağlayan kanunlar bütünüdür. (C.1, S.3, s.497-544)

" Abdurrahman Paşa Kanunnamesi"⁷ çok önemli bir metindir. Baska yerlerde diğer bir nüshasına tesadüf edilip edilmediği bilinmemektedir.⁸

Kanun-ı Divan-ı Humayun, Kanun-ı Ulûfe, Kanun-ı Nisancı, Kanun-ı Defterderan, Kanun-ı Mir-i Mirah, Kanun-ı Alay, Kanun-ı Mevlid-i Şerif vb. gibi altbaşlıkları taşıyan kanunname, yaklaşık elli sayfadır. MTM'deki basıma esas olan nüsha Rıza Paşa Kütüph. 906 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha, 1292'de vakanüvist Ahmet Lütfi Efendi tarafından yazılmıştır. Abadî kağıt, selis yazılan nüsha nadir eserlerdendir.

-
5. Tevkiî (a.i):Tevki'ci,padisah buyruklarına nisan isareti yapan memur. Ferit Devellioglu,Osmanlıca Sözlük, (Tevkiî Mad.) Aydın Kitabevi s.324, Ankara 1982
 6. "Osmanlı Kanunnameleri,MTM,C.1,S.3,s.497, Temmuz 1915
 7. Tevkiî Abdurrahman Paşa:Osmanlı(Kanuni Devri) devlet adası.Sadrazam Rüstem Paşa'nın tezkireciligini yaptı.Reis-ül Küttab oldu.Rumeli Tımar Defterdarı, Bursa Defterdarı daha sonra Bağdat beylerbeyliği yaptı. Ahmet Cevdet Paşa,Tarih-i Cevdet,Sicil-i Osmani C.3,s.568 İstanbul 1975
 8. Osmanlı Kanunnâmeleri, MTM C.1, S.3 s:497, Temmuz 1915

Milli Tettebular Mecmuası Bibliyografyası

A- Kronolojik Bibliyografya

Derginin kronolojik çizgisini göstermek maksadıyla, bu bibliyografyada dergilerin sayılarına göre bir sıralama esas alınmıştır. Her yazının yazarı, adı, türü ve sayfa numarası gösterilmiştir. Yabancı bir yazardan yapılan tercümelere türün yanına yazıyı tercüme eden şahsın adı ilave edilmiştir.

Çalışmamızın başındaki "içindekiler" kısmı, bu kronolojik bibliyografyanın bozulmuş seklidir. Bu, çalışmamızın kendine has şartlarından doğmuştur. MTM'nin orjinal dergi sayılarına göre hazırlanan kronolojik bibliyografya, mecmuanın bir "kadro dergisi" olma özelliğini de ortaya koymaktadır.

Cilt:1, Sayı 1, Mart-Nisan Hicri 1331(1915)			
Yazar Adı	Yazı Adı	Türü	Sayfa
1.Mehmet Fuat Köprülü	Türk Edebiyatında Asık Tarzının Mense ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe.	Makale	s.5-46
2.Tevkiî Abdurrahman Pasa,	Osmanlı Kanunnameleri(I)	Metin	s.48-111
3.Babur Sah,	Risâle-i Validiyye Tercümesi (Ter:Mehmet Fuat Köprülü)	Manzume	s.113-124
4.Edgar Bolchet,	Mazdeizmin Türki Kavimler Üzerindeki Tesirleri (Ter:Mehmet Fuat Köprülü)	Makale	s.125-162
5.William Barthold,	Sarkî Tettebu Tarihi(I) (Ter:Ragıp Hulusi)	Makale	s.162-186
6.AİMTE	Nizamnâme	--	s.187-191

Cilt:1, Sayı:2, Mayıs-Haziran Hicri 1331(1915)			
Yazar Adı	Yazı Adı	Türü	Sayfa
7.Ziya Gökalp,	Bir Kavmin Tedkikinde Takip Edilecek Usul	Makale	s.193-207
8.Tury Jozef,	Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler (Ter:Ragıp Hulusi)	Makale	s.207-234
9.Babur Sah,	Babur Sah'ın Siirleri "Gazeliyyat" (Ter:Mehmet Fuat Köprülü,)	Siir	s.235-256
10.Muhammed bin Abdullah bin El Nizam-ül Hüseyin,	El Urazu Fi Hikayet-ül Selçukiyye Tercümesi(I) (Ter:Serafettin Yaltkaya)	Metin	s.257-305
11.Tevkii Abdurrahman Pasa,	Osmanlı Kanunnameleri (II)	Metin	s.306-348
12.William BARTHOLD,	Sarkî Tetebbu Tarihi (II)(Ter:Ragıp Hulusi)	Makale	s.349-380
13.AİMTE,	Talimatnâme	--	s.381-384
Cilt:1, Sayı:3, Temmuz-Agustos Hicri 1331(1915)			
14.Ziya Gökalp,	Eski Türklerde İçtimai Teskilat ile Mantıki Tasnifler Arasında Tenazur.	Makale	s.385-456
15.Rauf Yekta,	Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetebbular (I):Kökler	Makale	s.457-463
16.Babur Sah,	Babur Sah'ın Siirleri "Gazeliyyat"(II)(Ter:Mehmet Fuat Köprülü	Siir	s.464-480
17.Muhammed Bin Abdullah Bin El Nizamül Hüseyin,	El Urazu Fi Hikâyet-Ül Selçukiyye Tercümesi (II)(Ter:Serafettin Yaltkaya)	Metin	s.481-496
18.Tevkii Abdurrahman Pasa,	Osmanlı Kanunnameleri (III)	Metin	s.497-544
19.William Barthold,	Sarkî Tetebbu Tarihi (Ter:Ragıp Hulusi)(III)	Makale	s.545-570
20.Niksarızâde,	Nefs-ül Emirnâme	Metin	s.571-576

Cilt:2, Sayı:4, Eylül Hicri 1331(1915)

21.M.Fuat Köprülü,	Türk Edebiyatının Men- sei	Makale	s.5-80
22.Tury Jozef,	14.Asrın Sonlarına Ka- dar En Eski Türk Dili Yadigarları(Ter:Ragıp Hulusi)	Makale	s.81-134
23.Rauf Yekta,	Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetebbular (II):Türk Sazları	Makale	s.135-142
24.Necip Asım Yazık- sız	Hadis-i Erbain Tercüme- leri	Makale	s.143-166
25.Martin Hartman,	Divanü Lugati't-Türk'e Ait Birkaç Mülhaza.	Makale	s.167-170
26.M.Fuat Köprülü,	Kitabiyyat Tenkitleri (I)	Kita- biyyat	s.171-190
27.AİMTE,	Encümen Kararları	--	s.191

Cilt:2, Sayı:5, Kasım-Aralık Hicri 1331(1915)

28.M.Fuat Köprülü,	Selçûkiler Zamanında Anadoluda Türk Medeni- yeti	Makale	s.193-232
29.Rauf Yekta,	Eski Türk Musikisine Dair Tarihi Tetebbular (II):Türk Sazları	Makale	s.233-240
30.Muhammed Bin Abdul- lah Bin El Nizam-ül Hüseyin,	El Urazu Fi Hikayet-ül Selçûkiyye Tercümesi (III)(Ter:Şerafettin Yaltkaya)	Metin	s.241-272
31.Celaleddin Devvâni,	Arznâme (Kilisli Rıfat Bilge)	Metin Farsça	s.273-306
32.Babur Sah,	Babur Sah'ın Şiirleri "Gazeliyyat"(III)	Siir	s.307-336
33.Şerafettin Yalt- kaya,	Vesikalar ve Muhtıra- lar:Eski Türk Takvimi Hakkında Bazı İbadet ve Adetler	Makale	s.337-342
34.William Barthold,	Sarki Tetebbu Tarihi (IV)	Makale	s.343-350
35.M.Fuat Köprülü,	Kitabiyyat Tenkitleri (II)	Kita- biyyat	s.351-383

KAVRAMLAR DİZİNİ

A	
Ahlâk	s.53,58,70
Antropoloji.....	s.71
Asık	s.11,14,20,22,23,24,25,28,29 30,31,32,33,52,53,64
Avrupaiyyat	s.9
B	
Baksı	s.44,48,49,50,51,52
Batı	s.10,53,71
Batini	s.18
Bediî	s.23,26,36,38
Bektasilik	
C	
Cami-i Rûm	s.9,62
Cumhuriyet	s.8,9,10,23,24,65,70
D	
Doğu	s.35,56,58,73
E	
Edebiyat	s.17,18,22,25,26,28,29,32,33 34,35,39,42,43,49,51,54,71 81,82
Efsane	s.10,66
Encümen	s.6
Etnografi	s.34,35,52
F	
Filozof	s.54,70
Folklor	s.53,70
G	
Gazelliyat	s.16,18,19,21
H	
Hadis	s.57,58,59,60,61,63,64
Hadis-i Erbain	s.57,58,59,60,61
İ	
İdeoloji	
İlahi	s.25,39,40
İnkılap	s.73
İntihar	s.71
İntikat	s.9
İslam	s.26,30,46
İslamcılık	s.69
K	
Kam	s.43,45,46,47,48,50
Kemalizm	s.71
Kanunnâme	s.84,85
Kanunname-i Sultani	s.84,85
Kırk Hadis	s.57,58,59,60,61
Kitab-el Gasp	s.85
Kitab-ed Dava	s.85
Kitab-el Ticaret	s.85
Kök	s.43,75,76,77,82,83
M	
Medeniyet	s.23,38,39,75
Medrese	s.24,25,54
Mesrutiyet	s.23

Mısriyyat	s.9
Millî	s.16,18,26,42,43,46,50,70,80
Misak-ı Milli	s.70
Müneccim	s.48
Münevver	s.25
Müzikoloji	s.73
N	
Naksibendi	s.17
Nevruz	s.66
Nihavent	s.77
O	
Ortaçağ	s.23,24,26
Ortodoks	s.26
Osmanlıca	s.6,11,16,17,18,55,57,59,60 61,63,78,79,80,81,82,85
Osmanlıcılık	s.69
Oyun	s.36,43,52
P	
Paganizm	s.40
R	
Rast	s.77
Reis-ül Küttap	s.85
S	
Sınıf	s.24,28,30,47
Sicil-i Osmani	s.85
Sosyoloji	s.33,34,35
Ş	
Şaman	s.45
Şer-i Şerife	s.84
T	
Tanzimat	s.23,26
Tarikat	s.32
Tekke	s.24,73
Totem	s.45,71
Turancılık	
Turizm	s.15,17,22,33
Türkçülük	s.70

YERADLARI DİZİNİ

A	
Acemistan.....	s.6
Almanya	s.7
Anadolu	s.15,23,33,49
Ankara	s.15,17,18,19,22,33,34,72 78,79,80,81,82,85
Asya	s.6,7,8,19,29,32
Avrupa.....	s.9,10,30,40
Azerbaycan	s.49,75
B	
Bağdat	s.75,85
Bursa	s.62,85
Ç	
Çin.....	s.16,41,46,51,71
D	
Devvan	s.54
Diyarbakır.....	s.70
E	
Edirne	s.62,64
Ergani	s.70
F	
Fergana	s.20
Finlandiya	s.5
G	
Galata.....	s.73
H	
Halep.....	s.48,60
Hatay	s.13
Haydarpasa	s.61
Herat	s.59,75
Hıta	s.65
İ	
İran	s.61
İstanbul	s.61
K	
Kahire	s.68
Kamanice	s.60
Kazerun	s.54
Kerbela.....	s.63
Kesan	s.28
Kilis	s.54
Kuzey Amerika	s.71
L	
Lehistan	s.60
M	
Macaristan	s.56
Manisa.....	s.27
Maraga	s.75

P	
Paris	s.21,51,71
R	
Rum	s.62
Rumeli	s.29,85
Rusya	s.10
S	
Selanik	s.62,64,70
Semerkand	s.17
Silistre	s.62
Suriye	s.10
Sumnu	s.62
T	
Tebriz	s.54
Türkistan	s.11,65
U	
Urfa.....	s.60
Uzakdogu	s.56
Ü	
Üsküdar.....	s.61,74
V	
Varna	s.62,64
Y	
Yunanistan	s.40

GENEL BIBLIYOGRAFYA

1. Ahmet Cevdet Pasa, Tarih-i Cevdet, Bedir Yayınları, İstanbul 1975
2. Akgündüz, Prof. Dr. Ahmet, Osmanlı Kanunnâmeleri, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992
3. Ana Britanica, Ana Yayıncılık, İstanbul 1985
4. Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976
5. Binyazar, Adnan, Türk Dilinde 25 Ünlü eser, Varlık Yayınları, Ankara 1979
6. Bozgeyik, Burhan, Kemalizmin Fikir Kaynakları, İttihat Yayınları, İstanbul 1993
8. Cumhuriyet Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1983
9. Corbin, Henry, İslam Felsefesi Tarihi, (Çev:Hüseyin Hatemi), İletişim Yayınları, Nr.50, İstanbul 1986
10. Devellioglu, Ferit, Osmanlıca Sözlük, Aydın Kitabevi, Ankara 1982
11. Durusoy, M.Orhan, Ziya Gökalp-Makaleleri III, Kültür Bakanlığı Yay. Nr:13, Ankara 1978
12. Ergun, Sadettin Müzhed, Musiki Ansiklopedisi, İnkılup Kitabevi, İstanbul 1963
13. Gelişim Larousse, Gelişim Yayınları, İstanbul 1989
14. Gökalp, Ziya, Türkcülüğün Esasları, Varlık Yay. Ankara 1972
15. İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972
16. Karahan, Por. Dr. Abdülkadir, Türk Kültürü ve Edebiyatı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989
17. Karahan, Porf. Dr. Abdülkadir, Kırk Hadis, (Sabah Gazetesi Poromasyonu) Medya Plaza Yayıncılık, İstanbul 1991
18. Karahan, Prof. Dr. Abdülkadir, "Caminin Erbain'i ve Türkçe Tercümeleri" Türk Dili ve Edebyatı Dergisi, S.4, İstanbul 1952
19. Köprülü, Dr. Orhan Fuat, Fuat Köprülü, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987

20. Köprülü, Dr. Orhan Fuat, Köprülünün Edebi ve Fikri Makalelerinden Seçmeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1972
21. Köprülü, Prof. Dr. Mehmet Fuat, Fuat Köprülü Armağanı, Aka-Kitabevi, İstanbul 1983
22. Köprülü, Prof, Dr. Mehmet Fuat, Edebiyat Araştırmaları 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986
23. Köprülü, Prof, Dr. Mehmet Fuat, Türkiye Tarihi, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1923
24. Köprülü, Prof, Dr. Mehmet Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981
25. Meydan Larousse, Meydan Gazetecilik Yayınları, İstanbul 1969
26. Naci, Muallim, Osmanlı Şairleri, (Haz.Yar.Doç.Dr.Cemal Kurnaz) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988
27. Özkırımlı, Atilla, Türk Dili Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yay. İstanbul 1982
28. Pekolcay, Necla, İslami Türk Edebiyatı 1, Dergah Yayınları, İstanbul 1982
29. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, İstanbul 1982
30. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1991